

ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫ АКАДЕМИЯСЫНЫҢ ЖАРШЫСЫ

2023

№2(28) 12+

ISSN 2518-7252
DOI: 10.52425/25187252

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БАС ПРОКУРАТУРАСЫНЫҢ
ЖАНЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫ АКАДЕМИЯСЫ**

**«ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫ
АКАДЕМИЯСЫНЫҢ ЖАРШЫСЫ»
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ**

**НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ВЕСТНИК АКАДЕМИИ
ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ»**

**SCIENTIFIC JOURNAL
«THE BULLETIN OF ACADEMY
OF LAW ENFORCEMENT AGENCIES»**

№2 (28) 2023

Қосшы 2023

**«ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫ АКАДЕМИЯСЫНЫҢ ЖАРШЫСЫ»
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ
2023 № 2 (28)**

Құрылтайшы:

«Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы
Құқық қорғау органдары академиясы» ММ

2016 жылдан бастап шығады.

Жылына 4 рет шығарылады.

Жарияланымдар тілі – қазақ, орыс, ағылшын.

Ғылыми қызметтің нәтижелерін жариялау үшін
ұсынылатын басылымдар тізбесіне енгізілген
(ҚР БҒМ БСБК 17.04.2019 ж. № 396 бұйрығы,
28.01.2021 ж. № 52 бұйрығы (ҚБПҮ),
«Ресейлік ғылыми дәйексөз индексі» (РГДИ) Ресейлік
библиографиялық мәліметтер базасына,
Қазақстандық дәйексөз қорына (ҚазДҚ) енгізілген.

Журнал Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрлігінің
Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитетінде тіркелген.
№ 16600-ЖБ тіркеу куәлігі 2017 жылдың 1 шілдесінде берілген.

Редакциялық кеңестің құрамы:

М.И. Сексембаев – з.ғ.к. (Қазақстан) – **Төраға**;
Е.Б. Абдрасулов – з.ғ.д., профессор (Қазақстан);
С.В. Аракелян – з.ғ.д., профессор (Армения);
И.Ш. Борчашвили – з.ғ.д., профессор (Қазақстан);
М.М. Бринчук – з.ғ.д., профессор (Ресей);
В.А. Бублик – з.ғ.д., профессор (Ресей);
Ө.К. Бұрханов – саяси ғ.к., (Қазақстан);
Г.А. Василевич – з.ғ.д., профессор (Беларусь);
Т.Е. Қаудыров – з.ғ.д., профессор (Қазақстан);
В.П. Кирица – құқық докторы, доцент (Молдова);
Қ.С. Лақбаев – з.ғ.д., профессор (Қазақстан);
В.А. Малиновский – з.ғ.д., доцент (Қазақстан);
В.В. Марчук – з.ғ.к. (Беларусь);
Қ.Қ. Сейтенов – з.ғ.д., профессор (Қазақстан);
В.Г. Татарян – з.ғ.д., профессор (Ресей);
С.Т. Тыныбеков – з.ғ.д., профессор (Қазақстан);
А. Трунк – құқық докторы, профессор (Германия);
Т.А. Ханов – з.ғ.д., профессор (Қазақстан);
В.М. Хомич – з.ғ.д., профессор (Беларусь);
О.А. Ястребов – з.ғ.д., профессор (Ресей).

Редакциялық алқаның құрамы:

С.Ж. Бекішева – з.ғ.д., доцент – **Бас редактор**;
Е.Т. Әбеуов – з.ғ.к., доцент;
Ө.М. Әлібекова – з.ғ.к.;
Р.А. Әмірханов – з.ғ.к.;
Қ.Ж. Баетов – з.ғ.к.;
Е.Н. Бегалиев – Қырғыз Республикасының з.ғ.д., профессор;
Ұ.Қ. Жанатаева – саяси ғ.д.;
Б.А. Құлмұханбетова – з.ғ.к., доцент;

Д.Х. Найманова;

Р.Р. Нұғманов – з.ғ.к.;
Б.Ғ. Нұрмағамбетов – саяси ғ.к., доцент;
Н.Б. Рахимов – құқық магистрі;
Т.М. Садинов – з.ғ.к.;
Ж.С. Сейтаева – з.ғ.к., қауымдастырылған профессор;
О.Б. Филипец – з.ғ.к.;
В.В. Хан – з.ғ.к., қауымдастырылған профессор.

Редакцияның құрамы:

Б.А. Бәкірова;
Б.Б. Буралкиева – халықаралық қатынастар магистрі;
З.Ж. Қалмырзина – заң ғылымдарының магистрі;
Л.А. Ксеубаева – заң ғылымдарының магистрі;
К.А. Мұқанова;
Б.Ж. Сағымбеков – LL.M құқық магистрі.

Редакцияның мекенжайы:

010078, Ақмола облысы, Қосшы қ., Республика көшесі,
94-құрылыс.
Эл. пошта: 7171410@prokuror.kz, 7171402@prokuror.kz.

Қолжазбалар қайтарылмайды. Авторлардың пікірлері редакцияның көзқарасымен сәйкес келмеуі мүмкін. Материалдарды басқа басылымдарда қолдануға редакцияның жазбаша келісімінен кейін ғана рұқсат етіледі. Ұсынылған материалдардың шынайылығына автор жауапты. Журнал ақпараттарын пайдаланған кезде міндетті түрде журналға сілтеме жасау қажет.

© Құқық қорғау органдары академиясы, 2023 ж.

**НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ВЕСТНИК АКАДЕМИИ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ»
№ 2 (28) 2023**

Учредитель:

ГУ «Академия правоохранительных органов при
Генеральной прокуратуре Республики Казахстан»

Издается с 2016 года.

Выпускается 4 раза в год.

Языки публикаций – казахский, русский, английский.

Включен в Перечень изданий, рекомендуемых для публикации
основных результатов научной деятельности
(приказ ККСОН МОН РК № 396 от 17.04.2019 г.,
приказ № 52 от 28.01.2021 г. (ДСП),

Российскую библиографическую базу данных «Российский индекс научного цитирования» (РИНЦ),
Казахстанскую базу цитирования (КазБЦ).

Журнал зарегистрирован в Комитете связи, информатизации и информации
Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан.
Регистрационное свидетельство № 16600-СИ от 1 июля 2017 года.

Состав Редакционного совета:

Сексембаев М.И. – (Казахстан) – **Председатель**;
Абдрасулов Е.Б. – д.ю.н., профессор (Казахстан);
Аракелян С.В. – д.ю.н., профессор (Армения);
Борчашвили И.Ш. – д.ю.н., профессор (Казахстан);
Бринчук М.М. – д.ю.н., профессор (Россия);
Бублик В.А. – д.ю.н., профессор (Россия);
Бурханов А.К. – к.полит.н. (Казахстан);
Василевич Г.А. – д.ю.н., профессор (Беларусь);
Каудыров Т.Е. – д.ю.н., профессор (Казахстан);
Кирица В.П. – доктор права, доцент (Молдова);
Лакбаев К.С. – д.ю.н., профессор (Казахстан);
Малиновский В.А. – д.ю.н., доцент (Казахстан);
Марчук В.В. – к.ю.н. (Беларусь);
Сейтенов К.К. – д.ю.н., профессор (Казахстан);
Татарян В.Г. – д.ю.н., профессор (Россия);
Тыныбеков С.Т. – д.ю.н., профессор (Казахстан);
Трунк А. – доктор права, профессор (Германия);
Ханов Т.А. – д.ю.н., профессор (Казахстан);
Хомич В.М. – д.ю.н., профессор (Беларусь);
Ястребов О.А. – д.ю.н., профессор (Россия).

Состав Редакционной коллегии:

Бекишева С.Д. – д.ю.н., доцент – **Главный редактор**;
Абеуов Е.Т. – к.ю.н., доцент;
Алибекова А.М. – к.ю.н.;
Амерханов Р.А. – к.ю.н.;
Баатов К.Ж. – к.ю.н.;
Бегалиев Е.Н. – д.ю.н. Кыргызской Республики, профессор;
Жанатаева У.К. – д.полит.н.;
Кулмуханбетова Б.А. – к.ю.н.;
Найманова Д.Х.;

Нугманов Р.Р. – к.ю.н., доцент;
Нурмагамбетов Б.Г. – к.полит.н., доцент;
Рахимов Н.Б. – магистр права;
Садинов Т.М. – к.ю.н.;
Сейтаева Ж.С. – к.ю.н., ассоциированный профессор;
Филипец О.Б. – к.ю.н.;
Хан В.В. – к.ю.н., ассоциированный профессор.

Состав Редакции:

Бакирова Б.А.;
Буралкиева Б.Б. – магистр международных
отношений;
Калмурзина З.Ж. – магистр юридических наук;
Ксеубаева Л.А. – магистр юридических наук;
Муканова К.А.;
Сагымбеков Б.Ж. – магистр права LL.M.

Адрес редакции:

010078, Акмолинская область, г. Косшы,
ул. Республики, строение 94.
Эл. почта: 7171410@prokuror.kz, 7171402@prokuror.kz.

Рукописи не возвращаются. Мнения авторов могут не
совпадать с точкой зрения редакции. Использование
материалов в других изданиях допускается только с
письменного согласия редакции. За достоверность
предоставленных материалов ответственность несет
автор. Ссылка на журнал обязательна.

© Академия правоохранительных органов, 2023 г.

**«BULLETIN OF THE ACADEMY OF LAW ENFORCEMENT AGENCIES»
SCIENTIFIC JOURNAL
№ 2 (28) 2023**

Founder:

GA «The Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's
Office of the Republic of Kazakhstan»

Published since 2016.

Issued 4 times a year.

Publication languages – kazakh, russian, english.

Included to the List of publications recommended for publication of the main results of scientific activity.
(Order of the CCSM MES RK No. 396 of 17.07.2019,
No. 52 of 28.01.2021 (FOUO),
Russian bibliographic database «Russian science citation index» (RSCI),
Kazakhstan Citation Base (KazCB).

The journal is registered in the Committee for Communications, Informatization and Information of the
Ministry on Investments and Development of the Republic of Kazakhstan.
Registration Certificate № 16600-SI dated by July 1, 2017.

Members of the Editorial Council:

Seksembayev M.I. – Candidate of Law (Kazakhstan) –
Chairman;

Abdrasulov E.B. – Doctor of Law, Professor (Kazakhstan);
Arakelyan S.V. – Doctor of Law, Professor (Armenia);
Borchashvili I.Sh. – Doctor of Law, Professor (Kazakhstan);
Brinchuk M.M. – Doctor of Law, Professor (Russia);
Bublik V.A. – Doctor of Law, Professor (Russia);
Burkhanov A.K. – Candidate of Political Sciences
(Kazakhstan);

Vasilevich G.A. – Doctor of Law, Professor (Belarus);
Kaudyrov T.E. – Doctor of Law, Professor (Kazakhstan);
Kiritza V.P. – Doctor of Law, Associate Professor (Moldova);
Lakbayev K.S. – Doctor of Law, Professor (Kazakhstan);
Malinovskiy V.A. – Doctor of Law., Associate Professor
(Kazakhstan);
Marchuk V.V. – Candidate of Law (Belarus);
Seitenov K.K. – Doctor of Law, Professor (Kazakhstan);
Tataryan V.G. – Doctor of Law, Professor (Russia);
Tynybekov S.T. – Doctor of Law, Professor (Kazakhstan);
Trunk A. – Doctor of Law, Professor (Germany);
Khanov T.A. – Doctor of Law, Professor (Kazakhstan);
Khomich V.M. – Doctor of Law, Professor (Belarus);
Yastrebov O.A. – Doctor of Law, Professor (Russia).

Members of the Editorial Board:

Bekisheva S.D. – Doctor of Law, Associate
Professor – **Chief Editor;**
Abeuov E.T. – Candidate of Law, Associate Professor;
Alibekova A.M. – Candidate of Law;
Amerkhanov R.A. – Candidate of Law.;
Baetov K.ZH. – Candidate of Law;
Begaliyev Y.N. – Doctor of Law the Kyrgyz Republic,
Professor;
Zhanatayeva U.K. – Doctor of Political Science;

Kulmukhanbetova B.A. – Candidate of Law, Associate
Professor;
Naimanova D.Kh.;
Nugmanov R.N. – Candidate of Law;
Nurmagambetov B.G. – Candidate of Political Sciences,
Associate Professor;
Rakhimov N.B. – Master of Laws;
Sadinov T.M. – Candidate of Law;
Seitayeva Zh.S. – Candidate of Law, Associate Professor;
Filipets O.B. – Candidate of Law;
Khan V.V. – Candidate of Law, Associate Professor.

Editors:

Bakirova B.A.;
Buralkiyeva B.B. – Master of International Relations;
Kalmurzina Z.Zh. – Master of Law;
Kseubayeva L.A. – Master of Law;
Mukanova K.A.;
Sagymbekov B.Zh. – Master of Law, LL.M.

Editorial address:

010078, Akmola region, Kosshy c., Republic st., building 94.
E-mail: 7171410@prokuror.kz, 7171402@prokuror.kz.

Manuscripts are not returned. Opinions of the authors may not be the same with editors view. The use of materials in other journals is allowed only with the written consent of the publisher. The author is responsible for the accuracy of the materials provided. A link to the journal is required.

© Law Enforcement Academy, 2023.

МАЗМҰНЫ

МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ТЕОРИЯСЫ МЕН ТАРИХЫ Н.С. Ғазизова, Ә.Д. Толысбаева. ЖАҢА ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ БІЛІМ БЕРУДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	8
КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚ М.К. Әбдірахманов, Э.С. Майшекина. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЖЕРГІЛІКТІ ӨЗІН-ӨЗІ БАСҚАРУДЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУЫНЫҢ КЕЗЕҢДЕРІН ҚҰҚЫҚТЫҚ ТАЛДАУ.....	18
ЕҢБЕК ҚҰҚЫҒЫ ЖӘНЕ АТҚАРУШЫЛЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ Н.С. Алпысов. ҚЫЛМЫСТЫҚ ІСТЕР БОЙЫНША МЕМЛЕКЕТ КІРІСІНЕ СОМАЛАРДЫ ӨНДІРІП АЛУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	26
Р.Т. Баязитова, Ә.Қ. Қайшатаева. ПЕРСОНАЛ БЕРУ ЖӨНІНДЕГІ ҚЫЗМЕТТЕРДІ КӨРСЕТУГЕ АРНАЛҒАН ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚАТЫНАСТАРДЫҢ ПАЙДА БОЛУЫ: ФАКТІЛІК ҚҰРАМДЫ ТАЛДАУ.....	35
Б.М. Сматлаев, А.Ғ. Шаяхметова, И.С. Сақтағанова. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЕҢБЕК (ҚЫЗМЕТТІК) МІНДЕТТЕРІН АТҚАРУ КЕЗІНДЕ ЖАЗАТАЙЫМ ОҚИҒАЛАРҒА БАЙЛАНЫСТЫ СОТ ПРАКТИКАСЫН ТАЛДАУ.....	45
ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ КРИМИНОЛОГИЯ, ҚЫЛМЫСТЫҚ-АТҚАРУ ҚҰҚЫҒЫ А.А. Айдарова, С.М. Сәбитов, М.Д. Қаражанов. АДАМ САУДАСЫ ҮШІН ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПТЫЛЫҚТЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	54
И.А. Доброрез. ЭКОЦИДТІҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖӘНЕ КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ СИПАТТАМАСЫ.....	64
А.Қ. Қамбаров, Е.Н. Байгундинов. АҚПАРАТТАНДЫРУ ЖӘНЕ БАЙЛАНЫС САЛАСЫНДАҒЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРҒА ҚАРСЫ КҮРЕСТЕГІ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҮНТЫМАҚТАСТЫҚ.....	74
ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСС, КРИМИНАЛИСТИКА, СОТ-САРАПТАМА ҚЫЗМЕТІ Қ.Ж. Баетов, Қ.К. Түсіпов. ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСТІҢ СОТҚА ДЕЙІНГІ САТЫСЫНДА АДАМДЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПТЫЛЫҚ ПЕН ЖАЗАДАН БОСАТУ КЕЗІНДЕ КОНСТИТУЦИЯ МЕН ҚЫЛМЫСТЫҚ-ПРОЦЕСТІК ЗАҢНАМАСЫНЫҢ ҚАҒИДАТТАРЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ЖӘНЕ ОНЫҢ АРАҚАТЫНАСЫ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	81
Ф.Т. Ибрагимов, Д.Ж. Мұқанов. ЖАРҒЫЛАРДАН ТЫС БОЛҒАН ҚАТЫНАСТАР ТУРАЛЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ІСТЕР БОЙЫНША МЕРЗІМДІ ҚЫЗМЕТТЕГІ ӘСКЕРИ ҚЫЗМЕТШІЛЕРДЕН ЖАУАП АЛУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	90
Е.К. Өтебаев, Р.Қ. Темірғазин, А.Б. Сейданов. ҒАРЫШ ОРБИТАЛЫҚ СТАНЦИЯСЫНДА ЖАСАЛҒАН ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТЫ СОТҚА ДЕЙІНГІ ТЕРГЕП-ТЕКСЕРУ ӨДІСТЕМЕСІНІҢ ҚҰРЫЛЫМЫ ТУРАЛЫ МӘСЕЛЕГЕ ҚАТЫСТЫ (ТЕОРИЯЛЫҚ МОДЕЛЬ).....	100
ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ЖӘНЕ БАСҚА МЕМЛЕКЕТТІК ОРГАНДАР ҚЫЗМЕТІ Б.Т. Сейітов. АЗАПТАУДЫҢ АЛДЫН АЛУДЫҢ КЕЙБІР АСПЕКТІЛЕРІ ТУРАЛЫ.....	109
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ САЛЫСТЫРМАЛЫ ҚҰҚЫҚТАНУ Б.Ж. Сағымбеков. БИЗНЕСТІ ҚОРҒАУ БОЙЫНША ҰЙЫМДАР ҚЫЗМЕТІНІҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕСІ.....	117
АВТОРЛАР ҮШІН МӘЛІМЕТТЕР.....	125

СОДЕРЖАНИЕ

ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА Н.С. Газизова, А.Д. Толысбаева. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО ОБРАЗОВАНИЯ В НОВОМ КАЗАХСТАНЕ.....	8
КОНСТИТУЦИОННОЕ И АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО М.К. Абдрахманов, Э.С. Майшекина. ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ ЭТАПОВ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН.....	18
ТРУДОВОЕ ПРАВО И ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРОИЗВОДСТВО Н.С. Алпысов. ПРОБЛЕМЫ ВЗЫСКАНИЯ СУММ В ДОХОД ГОСУДАРСТВА ПО УГОЛОВНЫМ ДЕЛАМ.....	26
Р.Т. Баязитова, А.К. Кайшатаева. ВОЗНИКНОВЕНИЕ ПРАВООТНОШЕНИЙ В ОБЛАСТИ ОКАЗАНИЯ УСЛУГ ПО ПРЕДОСТАВЛЕНИЮ ПЕРСОНАЛА: АНАЛИЗ ФАКТИЧЕСКОГО СОСТАВА.....	35
Б.М. Сматлаев, А.Г. Шаяхметова, И.С. Сактаганова. АНАЛИЗ СУДЕБНОЙ ПРАКТИКИ, СВЯЗАННОЙ С НЕСЧАСТНЫМИ СЛУЧАЯМИ ПРИ ИСПОЛНЕНИИ ТРУДОВЫХ (СЛУЖЕБНЫХ) ОБЯЗАННОСТЕЙ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН.....	45
УГОЛОВНОЕ ПРАВО И КРИМИНОЛОГИЯ, УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО А.А. Айдарова, С.М. Сабитов, М.Д. Каражанов. НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ТОРГОВЛЮ ЛЮДЬМИ.....	54
И.А. Доброрез. УГОЛОВНО-ПРАВОВАЯ И КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЭКОЦИДА.....	64
А.К. Қамбаров, Е.Н. Байгундинов. МЕЖДУНАРОДНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО В БОРЬБЕ С УГОЛОВНЫМИ ПРАВОНАРУШЕНИЯМИ В СФЕРЕ ИНФОРМАТИЗАЦИИ И СВЯЗИ.....	74
УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС, КРИМИНАЛИСТИКА, СУДЕБНО-ЭКСПЕРТНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ К.Ж. Баетов, К.К. Тусупов. ВОПРОСЫ РЕАЛИЗАЦИИ И СООТНОШЕНИЯ ПРИНЦИПОВ КОНСТИТУЦИИ И УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА ПРИ ОСВОБОЖДЕНИИ ЛИЦ ОТ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ И НАКАЗАНИЯ НА ДОСУДЕБНОЙ СТАДИИ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА.....	81
Ф.Т. Ибрагимов, Д.Ж. Муканов. ОСОБЕННОСТИ ДОПРОСА ВОЕННОСЛУЖАЩИХ СРОЧНОЙ СЛУЖБЫ ПО УГОЛОВНЫМ ДЕЛАМ О НЕУСТАВНЫХ ОТНОШЕНИЯХ.....	90
Е.К. Утебаев, Р.Х. Темиргазин, А.Б. Сейданов. К ВОПРОСУ О СТРУКТУРЕ МЕТОДИКИ ДОСУДЕБНОГО РАССЛЕДОВАНИЯ УГОЛОВНОГО ПРАВОНАРУШЕНИЯ, СОВЕРШЕННОГО НА КОСМИЧЕСКОЙ ОРБИТАЛЬНОЙ СТАНЦИИ (ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ).....	100
ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ И ИНЫХ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ОРГАНОВ Б.Т. Сеитов. О НЕКОТОРЫХ АСПЕКТАХ ПРЕВЕНЦИИ ПЫТОК.....	109
МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО И СРАВНИТЕЛЬНОЕ ПРАВОВЕДЕНИЕ Б.Ж. Сагымбеков. МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНИЗАЦИЙ ПО ЗАЩИТЕ БИЗНЕСА.....	117
ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ.....	127

CONTENTS

THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW	
N.S. Gazizova, A.D. Tolysbayeva. ACTUAL PROBLEMS OF LEGAL EDUCATION IN NEW KAZAKHSTAN.....	8
CONSTITUTIONAL AND ADMINISTRATIVE LAW	
M.K. Abdrakhmanov, E.S. Maishekina. LEGAL ANALYSIS OF THE STAGES OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF LOCAL SELF-GOVERNMENT IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN....	18
LABOR LAW AND ENFORCEMENT PROCEEDINGS	
N.S. Alpysov. PROBLEMS OF COLLECTING SUMS TO THE STATE'S INCOME IN CRIMINAL CASES.....	26
R.T. Bayazitova, A.K. Kaishatayeva. EMERGENCE OF LEGAL RELATIONS IN THE FIELD OF PROVIDING STAFF SERVICES: ANALYSIS OF THE ACTUAL COMPOSITION.....	35
B.M. Smatlayev, A.G. Shayakhmetova, I.S. Saktaganova. ANALYSIS OF JUDICIAL PRACTICE RELATED TO RANDOM CASES OF DETECTION OF CASES OF LABOR (SERVICE) CIRCUMSTANCES IN CASE OF OCCURRENCE IN KAZAKHSTAN.....	45
CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY, PENAL LAW	
A.A. Aidarova, S.M. Sabitov, M.D. Karazhanov. SOME ISSUES OF CRIMINAL LIABILITY FOR HUMAN TRAFFICKING.....	54
I.A. Dobrorez. CRIMINAL-LEGAL AND CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS OF ECOCIDE.....	64
A.K. Kambarov, E.N. Baigundinov. INTERNATIONAL COOPERATION IN COMBATING CRIMINAL OFFENCES IN THE FIELD OF INFORMATIZATION AND COMMUNICATIONS.....	74
CRIMINAL PROCEDURE, CRIMINALISTICS, FORENSIC EXPERTISE	
K.Zh. Baetov, K.K. Tusupov. SOME SCIENTIFIC APPROACHES TO THE INSTITUTION OF TERMINATION OF CRIMINAL PROSECUTION ON NON-REHABILITATING GROUNDS AT THE PRE-TRIAL STAGE AS A PRINCIPLE OF THE CRIMINAL PROCESS.....	81
F.T. Ibragimov, D.Zh. Mukanov. THE INTERROGATION FEATURES OF MILITARY SERVANTS OF COMPULSORY SERVICE IN CRIMINAL CASES WITH NON-STATUTORY RELATIONSHIPS....	90
E.K. Utebaev, R.H. Temirgazin, A.B. Seidanov. ON THE ISSUE OF THE STRUCTURE OF THE METHODOLOGY OF PRE-TRIAL INVESTIGATION OF A CRIMINAL OFFENSE COMMITTED ON A SPACE ORBITAL STATION (THEORETICAL MODEL).....	100
THE ACTIVITIES OF LAW ENFORCEMENT AND OTHER GOVERNMENT AGENCIES	
B.T. Seitov. ON SOME ASPECTS OF THE PREVENTION OF TORTURE.....	109
INTERNATIONAL LAW AND COMPARATIVE LAW	
B.Zh. Sagymbekov. INTERNATIONAL EXPERIENCE OF THE ORGANIZATIONS PROTECTING BUSINESS ENTITIES.....	117
INFORMATION FOR AUTHORS.....	129

МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ТЕОРИЯСЫ МЕН ТАРИХЫ / ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА / THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW

ӘОЖ 34:001.92
МҒТАР 10.01.39

Н.С. Ғазизова, Ә.Д. Толысбаева

Шәкәрім атындағы университет, Семей қ., Қазақстан Республикасы

ЖАҢА ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ БІЛІМ БЕРУДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аннотация. Қазақстан өз дамуы кезеңінде жаңа қадамды бастап отыр. Қоғамдық өмірдің барлық саласында түбегейлі өзгерістер жүргізілді. Қазақстан Республикасы өзін Ата Заңда құқықтық мемлекет деп жариялағаны баршаға мәлім. Құқықтық мемлекеттегі әрбір азамат құқықтық мәдениетті болуы керек.

Ұсынылып отырған мақалада қоғамның құқықтық санасын арттырудағы құқықтық білім берудің маңыздылығы баяндалады. Құқықтық білім берудің негізгі мақсаты заңды құрметтеуді қалыптастыру және оны өмірлік практикада белсенді пайдалана білу. Құқықтық білім құқықтық тәрбиемен тығыз байланысты. Құқықтық білім беру алдымен жалпы білім беретін орта мектептерде басталса, ары қарай арнайы орта және жоғары оқу орындарында жалғасын табады. Құқықтық сауаттылық деңгейдің төмендігі мемлекеттің дамуына кедергі келтіреді және қоғамда құқық бұзушылықтың артуына әсерін тигізеді.

Мақалада қазіргі кезеңдегі құқықтық білім беруде кездесетін мәселелер көтеріледі. Жүргізілген зерттеу нәтижесінде бұқаралық сананың, соның ішінде құқықтық сананың жаңа жағдайға қалыптасып, дамуы еліміздегі басты құндылықтардың біріне айналуы керек деген тұжырым беріледі.

Түйінді сөздер: азаматтық қоғам; нигилизм; заңдылық; құқық; мемлекет; білім; құқықтық тәрбие; құқықтық сана.

Н.С. Ғазизова, А.Д. Толысбаева

Университет имени Шакарима, г. Семей, Республика Казахстан

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО ОБРАЗОВАНИЯ В НОВОМ КАЗАХСТАНЕ

Аннотация. Казахстан делает новый шаг в своем развитии. Коренные изменения произошли во всех сферах общественной жизни. Всем известно, что Республика Казахстан в Конституции провозгласила себя правовым государством. Каждый гражданин в правовом государстве должен обладать правовой культурой.

В предлагаемой статье освещается важность правового образования в повышении правосознания общества. Основной целью правового образования является формирование уважения к праву и умение активно использовать его в жизненной практике. Правовое образование тесно связано с правовым воспитанием. Правовое образование начинается сначала в средних общеобразовательных школах, затем продолжается в средних специальных и высших учебных заведениях. Низкий уровень правовой грамотности сдерживает развитие государства и влияет на рост преступности в обществе.

В статье поднимаются проблемы правового образования в современный период. В результате проведенного исследования делается вывод о том, что формирование и развитие массового сознания, в том числе правосознания, должно стать одной из главных ценностей в стране.

Ключевые слова: гражданское общество; нигилизм; законность; право; государство; образование; правовое воспитание; правосознание.

ACTUAL PROBLEMS OF LEGAL EDUCATION IN NEW KAZAKHSTAN

Abstract. Kazakhstan is taking a new step in its development. Fundamental changes have taken place in all spheres of public life. Everyone knows that the Republic of Kazakhstan in the Constitution proclaimed itself a legal state. Every citizen in the rule of law must have a legal culture.

The proposed article highlights the importance of legal education in raising the legal awareness of society. The main goal of legal education is the formation of respect for the law and the ability to actively use it in life practice. Legal education is closely related to legal education. Legal education begins first in secondary general education schools, then continues in specialized secondary and higher educational institutions. The low level of legal literacy hinders the development of the state and affects the growth of crime in society.

The article raises the problems of legal education in the modern period. As a result of the study, it is concluded that the formation and development of mass consciousness, including legal consciousness, should become one of the main values in the country.

Keywords: civil society; nihilism; legality; law; state; legal education; upbringing; legal awareness.

DOI: 10.52425/25187252_2023_28_8

Кіріспе. Құқықтық мемлекет құру, мемлекеттік және қоғамдық өмірдің демократиялық негіздерін нығайту елімізде қазіргі дамудың маңызды әлеуметтік-саяси міндеттерінің бірі болып табылады. Алайда, бұл міндеттердің іске асырылуы бірқатар субъективті және объективті қиындықтарды жеңумен байланысты. Осындай қиындықтардың бірі – Қазақстан халқының құқықтық мәдениетінің жеткіліксіздігі, өйткені Қазақстан тарихында құқық пен тікелей құқықтық мәдениет жетекші әлеуметтік құндылықтардың қатарында болмаған кезең бар. Қоғамда құқықтық нигилизм, цинизм және адамдардың жаппай қоғамдық-саяси пассивтілігі билік етті. Демократия мен нарықтық экономикаға көшу белгілі бір қиындықтармен қатар жүрді, бұл конституциялық құқықтарды жүзеге асыруға, сондай-ақ міндеттерді орындауға қатысты халықтың бір бөлігінің жағымсыз көңіл-күйін күшейтті. Мұның бәрі Қазақстан азаматтарының және негізінен жас ұрпақтың құқықтық санасын мақсатты түрде қалыптастырудың өзектілігін көрсетеді. Оның негізі құқықты білу және түсіну жүйесі, сондай-ақ оларды іс жүзінде жүзеге асыруға бағытталған іс-әрекеттер болып табылады, бұл қоғамдағы білім беру жағдайымен тікелей байланысты. Білім беруді модернизациялаудағы басты мәселе

оқушылар мен халықтың құқықтық білімін кеңейту және тереңдету ғана емес, сонымен бірге, ең алдымен, құқықтық мінез-құлықты дамыту, берік құқықтық дәстүрлерді дамыту және құқықтық нигилизмді тікелей жеңу болатынын ескеру қажет. Алайда, бүгінгі күні біз бұл желіні іс жүзінде толық көлемде жүзеге асыруға дайын емес екенімізді мойындауымыз керек. Осылайша, қазіргі Қазақстандағы құқықтық білім отандық білім беруді модернизациялаудың басым бағыттарының бірі болып табылады.

Қолданылған әдістер мен ақпараттар. Зерттеу барысында еліміздегі құқықтық білім берудің теориялық мәселелері кеңінен пайдаланылып, тұжырымдарды қалыптастыруда құрылымдық және логикалық тәртіптері мен негіздері сақталды. Зерттеу аясында Абай облысы орта мектептерінде сауалнама жүргізіліп, құқықтық білім берудің қажеттілігі анықталды, құқықтық білім берудің сапасына талдау жасалып, құқықтық білім берудің маңыздылығы ашылды. Шетел тәжірибесі сараланып, салыстырмалы талдау жасалды. Отандық және шетелдік ғалымдардың зерттеулері пайдаланылды.

Нәтижелер. Қоғамның барлық саласы заңмен реттеледі және заң ғылым саласы да, практикалық қызмет саласы да болып табылады. Бұл қоғамдық сана мен тәжірибенің ерекше түрі деп аталады.

Құқықтық білім жеке тұлғаның дамуына, оның өзін-өзі анықтауына, сондай-ақ өзін-өзі жүзеге асыруға ықпал етеді.

Құқықтық білім беру азаматтық білім берудің құрамдас бөлігі ретінде келесі мақсаттарды жүзеге асыруға арналған. Бұл негізінен: құқықты құрметтеуге тәрбиелеу, қоғамның қазіргі заманғы құқықтық құндылықтарына негізделген өз идеялары мен көзқарастарын қалыптастыру, жеке тұлғаның құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін қорғау, қиын өмірлік жағдайларда ойлау және әрекет ету қабілеті, нақты жағдайға қатысты құқықтық нормаларды талдау.

Өкінішке орай, бүгінгі таңда Қазақстандағы жағдай бұқаралық санада заң сөзсіз құндылық емес. Қазір заңнаманың жаңаруы және тиісті құқық қолдану практикасының жинақталуы жүріп жатыр. Осының бәріне қарамастан, жаңа демократиялық заңдар мен қоғамның құқықтық санасының төмен деңгейі арасындағы алшақтық айқын бола бастады. Бұл Қазақстан азаматтарының құқықтық санасы мен құқықтық мәдениетін қалыптастыру мәселесін мемлекеттік саясаттың басым міндеттерінің қатарына қоятын алаңдатарлық фактор. Мұның бәріне себеп бар. Жастар арасындағы жыныстық қатынас, кісі өлтіру, бейбастық, қарақшылық, еркін махаббат, жоспарланбаған жүктілік, тастанды бала және т.б. қатты алаңдатушылықты тудырады. Мұндай бейбастық іс-әрекеттер ұлттық тәлім-тәрбиеге, этностық қарым-қатынасқа түбірімен қарсы бағытталғанын естен әрдайым шығармау қажет. Қоғамымызда болып жатқан осындай келеңсіз, кесірлі құбылыстарға қазақ жастары болашағының едәуір бөлігі елігіп, еліктеуі қанат жайып бара жатқаны бізді алаңдатары сөзсіз. Аталмыш жағдайлар азаматтардың құқықтық мәдениетін қалыптастырып, арттыру мәселесін алға қояды. Жастардың құқықтық мәдениетін қалыптастырып, дамытудың мақсаты дұрыс анықталып, құқықтық сананы қалыптастыруға бағытталған мемлекеттік қызметтің жүйеленген органдары және олардың қоғамдық бірлестіктер қызметінің,

сондай-ақ еңбек ұжымдарының қызметтері бірқалыпты ат салысуы қажет. Көпшілік арасында жүргізілген сауалнама нәтижесі мынандай болды: *Біріншіден:* қоғамдық қатынастарға түсуде көптеген мәмілелер жасалады алайда, көпшілік қауым сол мәмілелерді растайтын заттардың құқықтық маңызы бар екенін тіптен елей қоймайды. *Екіншіден:* өз құқықтарының бұзылу жағдайында азаматтардың басым көпшілігі қайда барып жүгінуді білмейді. *Үшіншіден:* өз беттерімен заңдылық құжаттарды рәсімдей алмайды. *Төртіншіден:* заңдардың бар екенін біле тұра оны іске асырудың жолын білмейді¹. Бұл ағаттықтарды жою үшін мемлекет тарапынан елімізде құқықтық білімді, тәрбиені жетілдіруге арналған жаңаша бағдарлама қажет сияқты. Аталғандар бұрыннан бері көтеріліп келе жатқан мәселелер. Мысалы, А.С. Бижигитова мен Д.Т. Теменова [1] 2000 жылдың басында құқықтық білім туралы пікірлерін ғылыми тұрғыда дәлелдесе, ғалым Е.О. Алауханов [2] аталған жылдың ортасында осы мәселеге тоқталып, маңыздылығы туралы ғылыми мақалаларын жариялайды. Заңгер-ғалым Б.К. Кудайбергенов [3] құқықтық мәдениеттің элементтері болып табылатын ар-намыс, адалдық, сыйластық, мейірбандылық сынды адам бойындағы қасиеттер мәдениет, сана ұғымдарына ортақ болып келеді деп пайымдаса, құқық саласындағы зерттеуші-ғалымдар А.А. Караев, А.Р. Калимбекова [4], мемлекеттік органдарда сыбайлас жемқорлық құқықбұзушылықтардың тұрақты өсуі басқару саласындағы демократиялық процестерді тежейді деп топшылайды. Ал, ғалымдар Ж.С. Сейтаева, Т.Ф. Маханов [5] демократиялық мемлекетте тұлғаның құқықтық мәртебесін жетілдіру мәселесіне басты назар аударудың қажеттігі туралы айтады. Профессор К. Айтхожин [6] қазақстандық қоғамды кезең-кезеңмен саяси жаңғырту елдің демократияландыру және конституциялық заңдылықты нығайту үдерістеріне барабар, халықтың құқықтық санасы мен құқықтық мәдениетінің түбегейлі өзгерістеріне әкеп соқтырмауы мүмкін емес деп санайды. Жастардың құқықтық білім

¹ Газизова Н.С. Құқықтық білім: Қазіргі жағдайы және болашағы / 06.04.2021 г. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://bilimdinews.kz/?p=144067&ysclid=lgxbfgat10708306284> (жүгінген күні: 03.05.2023).

алуына жоғары талаптардың қойылуын, осы саланы зерттеуші М.О. Жұмағұлов [7] та айтады. Я.Я. Махашеваның [8] пікірі бойынша құқықтық білім берудің басты мақсаты жас ұрпақтың жоғары құқықтық санасын, құқықтық мәдениеті мен заңды мінез-құлық моделін қалыптастыру болып табылады. Яғни бұл жерде біріншіден, құқықтық білім жеке тұлғада тиісті білім алуда жаңартылған заңды мінез-құлықтың орнықты моделін қалыптастырады, ал екіншіден, алынған білімді практикалық қызметте қолдану қабілеттілігін қамтитын құқықтық мәдениетті дамыту туралы мәселе тұрғанын айта аламыз. Философия докторы А.С. Ахметов [9] құқықтық тәрбие берудің педагогикалық негіздерінің мәнін ерекше орынға қояды. Шетелдерде құқықтық білімге ден қою ертерек басталып, 90-шы жылдары жақсы дамыды, шетел тәжірибесін саралау нәтижесі де жоғарыда аталған тұжырымға келіп саяды. Испанияда құқықтық білім беру жүйесі білім алушыларды құқықтық пәнді оқуға ынталандыруға баса назар аударады, Бельгияда құқықтық білім беру адам құқықтарына, заңдық сипаттағы жанжалдарды шешу мәселелеріне, яғни медиация және т.б. оқытуға негізделеді [10]. Өзбекстанда жинақталған құқықтық тәрбиелеу практикасын түсінуге жүгіну маңызды, онда бірнеше жылдан бері орта мектептің бірінші сыныбынан бастап «Конституция әлеміне саяхат» оқу курсы өткізіліп келеді. Ресейде адам құқықтары институттары өте белсенді жұмыс жасайды, институт аясында құқықтық білім беруді жүзеге асырады.

Талқылау. Қазақстан азаматтық қоғамды қалыптастыруды жалғастыруда. Бұл айтуға жеңіл болғанымен, жылдарды, мемлекет пен тұлға арасындағы өзара байланыста жүргізілетін күрделі процесс. Бұл процесте негізгі рөл мемлекетіміз арқа сүйенетін құқыққа берілуі керек. Нәтижесінде заңды сыйлауға, мемлекеттің дамуына кедергісін тигізетін құқықтық нигилизмді жеңуге жетуіміз қажет, оған көпшіліктің таң қалуын тоқтатып, заңға деген сый, құрметтеуге тәрбиелеу және жауапкершілік сезімдерін ояту қажеттілігі, яғни бұл жерде жемқорлық,

заңды басынушылықтар, заңға немқұрайлы қараудың құқықтық жүйеге кереғар екендігін түсіндіру және қоғамдық моральді бейтараптық жаулап алуына жол бермеу керек. Қазақстан жастарының құқықтық санасын кеңейтудің негізі – барлық қоғамдық топтардың, халықтың белсенді қызмет етуге және адам құқығының шеңберін кеңейтуге жол ашу. Құқыққа немқұрайлы қарау қандай да бір шектен шығушылық, заңға жауыздықпен қарау, демократиялық формадағы «Не істегім келсе, соны істеймін» деген қарама – қайшылық кереғарлықтарды жою керек. Оның негізгі жолы – жастарға құқықтық тәрбие беру шараларының белсенділігі. Бұл салада Қазақстанда құқықтық нигилизм профилактикасын дамыту керек, себебі, жастар арасындағы құқықтық нигилизмге бой алдырушылық өз кезеңінде біршама қауіп тудырады. Сондықтан қолданылатын заңның қызметті сапалығын, заңның және құқықтық тәртіптің тұрақтылығын қамтамасыз ету қажет.

Егер халықтың едәуір бөлігі заңға бағыну керек және оны орындаудан жалтару керек, содан кейін билік жаппай қуғын-сүргінге жүгінуге немесе бұзушылықтарға көз жұмуға мәжбүр деп санаса, ол заңдылық. Бірінші жағдайда ол тоталитарлық террордың жолына түседі, ал екінші жағдайда ол тәртіп пен анархияның әлсіреуіне байланысты әлсіздік көрсетеді. Екеуі де қазіргі құқықтық мәдениет тұрғысынан қолайсыз. Сондықтан бір нәрсе қалады, ол: азаматтардың құқықтық жүйесі мен құқықтық санасын бір-біріне сәйкестендіру². Бұл үшін, бір жағынан, заңнамада қоғамда үстемдік ететін құқықтық идеяларды көрсету, екінші жағынан, халықтың құқықтық мәдениетін, яғни деңгейін көтеру қажет болады. Бұқаралық құқықтық сана және заңға бағыну алдыңғы орынға шығу керек. Заңға оң көзқарас қалыптастыру және өскелең ұрпақты білім берудің барлық сатыларында оқу жоспарының арнайы курстары арқылы елдің құқық жүйесінің ерекшеліктерімен таныстыру маңызды.

Мектеп оқушылары арасында жүргізілген сауалнама (сауалнамаға Абай, облысының орта білім мектептерінің 760 жоғары сынып

² Тойлыбаев Б.А. Құқықтық білім мен тәрбие – ЖОО-лар үшін басты міндет [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://silteme.kz/index.php/aleumet/kukyk-zan/item/1270-y-ty-bilim-men-t-rbie-zhoo-lar-shin-basty-midet?ysclid=lg23k9yybk312568796> (жүгінген күні: 03.05.2023).

оқушылары қатысты) нәтижесінде 37,3 пайызы құқықтық білімнің қажет екенін көрсетті. Ал, ЖОО білім алушылары арасында жүргізілген сауалнама нәтижесі студенттердің құқықтық сауаттылықтарын арттыруға құлшыныстарының жоғары екенін көрсетеді. Мысал ретінде, Шәкәрім университеті студенттеріне minor қосымша білім беру бағдарламасы бойынша ұсынылған пәндер тізбесінен «Адам құқығын қорғау» пәнін 126 студент таңдады, нәтижесінен жастардың құқықтық білімге деген сұранысының жоғары екенін көруімізге болады.

Жеке тұлғаның әлеуметтік-гуманитарлық білімінің маңызды құрамдас бөлігі ретінде құқықтық оқыту мен тәрбиелеу қажеттілігі оқушылардың құқықтық мәдениетін, олардың құқықтық сауаттылығын, құқық саласындағы практикалық дағдыларын қалыптастыру міндеттеріне байланысты. Құқықтық дайындық процесінде қалыптасқан оқушылардың құқықтық құзыреттілігі – бұл кешенді сипаттама, білімнің ғана емес, дағдылардың, қабілеттердің, құндылық көзқарастарының, оқушылардың мінез-құлқының жеке тәсілдерінің интеграциясы, күнделікті өмірде қажетті іс-әрекеттің әдістерін игеру және тәжірибе жинақтау.

Жаңа Қазақстанды құру барысында білім беруді модернизациялау процесінде мектеп оқушыларының құқықтық дайындығын күшейтуге үлкен мән берілді. Алайда, баланың құқығын қай жастан бастап үйретуге болады және бірінші кезекте қандай мәселеге назар аудару керек? – деген сұрақтарды сарапшылар тарапынан жиі естиміз.

Біздің пікірімізше, жеке адамға мақсатты әсер ету жүйесі ретінде құқықтық оқыту процесінде қазіргі тұлғаның құқықтық белсенділігін қалыптастырудың тұтас тетігін құруға болады. Тұлғаның әлеуметтік-құқықтық белсенділігі қоғамдық өмір саласы ретінде мемлекеттік-құқықтық ортадан ажырамайтын құбылыс.

«Құқық» сөзі әлемнің әртүрлі елдерінің тілдерінде қолданылады. Алайда оның мәні туралы мәселе әлі күнге дейін талқылануда. Ғалымдар мемлекеттіліктің пайда болуына байланысты «құқық» ұғымы туралы байыпты ойлана бастады. Бұл сөздің қалай пайда болғанын ешкім білмейді. Мамандар оның

«шындық», «дұрыс», «әділ» сөздерімен бірдей түбірін ғана көрсетеді. Оның пайда болуы адамзат қоғамында жеңіске жетуі керек жақсылық, әділеттілік идеяларымен байланысты екені анық.

Құқықтық білімнің басты ерекшелігі – дәстүрлі нормативтік көзқарастардан құқыққа деген ортақ көзқарастың болуы, құқықтық тетіктерді, құралдар мен іс-қимыл әдістерін белсенді игеру. Құқықтық мазмұнды іріктеу критерийі ретінде тұлғаның нақты өмірде алған құқықтық білімі мен дағдыларының практикалық, қажеттілігі, қолданылуы алынады. Құқықтың, жеке тұлғаны дамытудағы, дүниетанымды, жағымды әлеуметтік көзқарастарды, мінез-құлық дағдыларын қалыптастырудағы тәрбиелік рөлі мен қызметі зор. Сондықтан заманауи технологиялар арқылы құқықтық белсенділікті қалыптастыру мектептің құқықтық кеңістігі аясында жүзеге асырылып, орта арнайы, жоғары оқу орнында жалғасын табу керек. Оқушылардың құқықтық дайындығы – бұл оқушының жеке басын олардың оң мотивациясы мен оқушылардың танымдық белсенділігін ынталандыру негізінде әлеуметтендіруді қамтамасыз ететін арнайы бағытталған білім беру жүйесі. Оқушылардың танымдық құқықтық белсенділігі оқу процесін жүзеге асырудың маңызды шарты болып табылады. Оқушының белсенділігі болмаса, оқу процесі тиімді болмайды. Оқытудың еріктілігі де үлкен рөл атқарады. Оқушының өзі құқықтық білім беру қажеттілігіне келіп, бейіндік білім беру жүйесінде құқықтық бейінді таңдауы тиіс.

Құқықтық білім беру процесінде адам қоғамда өте маңызды белгілі бір құндылықтарды игереді. Құқықты оқытудың заманауи технологиялары жеке тұлғаның құқықтық белсенділігін қалыптастырумен тікелей байланысты. Құқықтық білім берудің педагогикалық технологияларының қазіргі жүйесі тұлғаға бағытталған педагогиканың пайдасына сипатталады. Осы бағыттағы белгілі бір қадамдар жасалды: құқықтық білімнің үзінділері негізгі және орта жалпы білім мазмұнының міндетті минимумдарына енгізілді, құқық, мемлекет және құқық мәселелері бойынша нұсқаулықтар шығарылды, адам құқықтары қоғамтану,

құқықтану оқулықтарында көрініс тапты. Мектепте азаматтық білім беру және құқықтық кеңістікті қалыптастыру саласында бірқатар жобалар жүзеге асырылды, олардың барысында қызықты зерттеулер жүргізілді, оқу материалдары мен әдістемелері жасалды. Кәмелетке толмаған оқушыларды құқықтық оқыту мен тәрбиелеуге көп көңіл бөлетін жекелеген мектептердің тәжірибесі оң бағаға лайық. Алайда, бұл қызмет үлкен қиындықтарды тудырады және іс жүзінде өте шектеулі. Айта кету керек, отандық білім беру жүйесін дамытудың қазіргі кезеңінде жоғарыда аталған мақсаттарға жету үшін жасалып жатқан іс-шаралар әлі де жеткіліксіз. Сонымен қатар бұл мәселені шешу қажеттілігі алдағы онжылдықтарда қазіргі заманғы мектептің келбетін анықтайтын бүгінгі талқыланатын құжаттарда (жалпы білім берудің құрылымы мен мазмұны тұжырымдамасы, білім беру саласы, әлеуметтік зерттеулер, эксперименттік базистік оқу жоспарлары, түлектердің дайындық деңгейіне қойылатын талаптардың жобалары және білім беру мазмұнының міндетті минимумы және т.б.) жеткілікті түрде ескерілмей жатқанын да айта кету керек.

Білім берудің жетекші рөлі деңгейлік саралау қағидаттарына, оның ішінде олардың жеке ерекшеліктері мен қабілеттерін есепке алуға сүйене отырып, әрбір оқушының білімін, іскерлігін, дағдыларын оқыту және жетілдіру үшін жағдай жасау болып табылады. Оқушылардың жас ерекшеліктерін ескеру, білім берудің әртүрлі кезеңдеріндегі практикалық бағыт пен сабақтастық тиісті жастағы оқушыларға қатысты құқықтық тақырыптар мен бөлімдерді таңдауды қамтамасыз етеді. Кәмелетке толмағандардың құқықтарына, міндеттері мен жауапкершілігіне олардың әрекет қабілеттілігі кеңейген сайын ерекше назар аудару қажет. Құқықтық білім берудегі жаңа өзгерістер – салыстырмалы. Көбінесе әдістемелік әдістердің басым көпшілігі бұрын қолданылған, қазір қолданылып жүрген, сондай-ақ қазақстандық білім беру үшін әдеттен тыс, бірақ шетелде алынған «жақсы» ұмытылған педагогикалық әдістер. Құқықтық оқыту процесінде мұғалімнің негізгі міндеті – балалардың өздері құқықтардың өз өміріне

тікелей қатысы бар екенін сезінуі, құқықтармен байланысты жауапкершілікті сезінуі, басқа адамдардың құқықтарын құрметтеуді үйренуі, күнделікті өмірдегі қақтығыстарды шеше алуы. Құқық сабақтарында белгілі бір жұмыс түрінде көрсетілген білім алушылардың өзіндік белсенділігін арттыруды бастап, жаңа тақырыпты оқып үйрену барысында шағын сұрақтар, талқылау мәселелерін ұсынған жөн. Жауап алгоритмі білім алушыларға алдын ала түсіндірілуі керек. Оқушыларға өз құқықтарын іске асыру жағдайларын бастан өткеруге мүмкіндік беретін жұмыстарды таңдау қажет. Олар азаматтар мен мемлекет арасындағы қатынастардағы адам құқықтары мәселелері туралы ойлануға мәжбүр етеді, балаларды бір-бірімен қарым-қатынас жасауға, қоғамдағы адамдардың құқықтары мен мүдделері арасындағы қайшылықтар нәтижесінде туындайтын қақтығыстарды шешуге үйретеді, сыныпта теңдік пен құрмет атмосферасын қалыптастырады, онсыз адам құқықтары туралы айту мағынасыз.

Қазақстан азаматтарының құқықтары мен бостандықтарына кез келген шектеулер тек заң негізінде мүмкін болады және тек келесі мақсаттарды көздеуі мүмкін: басқа азаматтардың құқықтарына нұқсан келтірместен мемлекет азаматтарының мүдделерін, мемлекеттік қауіпсіздік пен қоғамдық ортаны қорғау. Біздің ойымызша, адамдардың өздері құқықтар мен бостандықтардың – сыртқы және екінші дәрежелі нәрсе емес екенін, күнделікті өмірде оларды бекіту үшін үнемі күш салу мен күрестің нәтижесі екенін түсінген кезде жағдай өзгере бастайды. Біздің мемлекетіміздің қазіргі даму кезеңіндегі құқықтық білім қажет. Жас ұрпақ өз елін сүюге дағдылануы керек, ал заңнаманы құрметтемей және сақтамай – бұл нәтиже бермейді. Құқықты зерттеу кешенінде тек заңды жауапкершілікті ғана емес, сонымен бірге моральдық жауапкершілікті де зерттеу керек. Құқық туралы тұтас білімді құру әрекеттері заң энциклопедиясы, құқық философиясы, жалпы құқық теориясы сияқты ғылымдарда көрініс тапты [11, 253 б.].

Қорытынды. Бүгінгі таңда құқықтық білімнің маңыздылығы бірнеше есе артатыны сөзсіз. Мектептегі гуманитарлық білім адамның өзін-өзі анықтауға, оның

қоғамда жалпы қабылданған құндылықтарды игеруіне, өзінің ұстанымын қалыптастыруға, өзгермелі әлемде өмір сүруге және әрекет етуге, сонымен бірге құқықтық салада қалуға тиісті жағдай жасамайды деп айтуға болады. Құқық туралы білу енді жеткіліксіз. Құқықтық нормалар туралы толық білім ғана емес, сонымен қатар құқықтық мүдделерді қорғау механизмі де қажет. Бұл жерде біздің қоғамның барлық азаматтарының, яғни мемлекеттік қызметкерлердің, шаруашылық қоғамдарының басшыларының, жеке кәсіпкерлердің, менеджерлердің және басқалардың құқықтық дайындығын, құқықтық мәдениетін арттыру үлкен маңызға ие. Өйткені, олар күн сайын, қандай да бір жолмен, құқықтық мәселелерді шешеді. Демек, кәсіби құзыреттілік өсіп келе жатқан мәнге ие. Алайда, бұл тек кәсіпорындар мен мекемелердің басшыларына, басқа лауазымды тұлғаларға ғана емес, жалпы барлық азаматтарға қатысты. Шынында да, жиі тәртіпсіздік, мәселелерді шешуді басқа адамдарға беру, кейде дәрекілік, бюрократизм кәсіби қабілетсіздіктен туындайды. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев былтырғы жылы Үкіметке қағазбастылық пен бюрократияға салынбау туралы тапсырма да берген болатын. VIII сайланған Парламент сессиясында сөйлеген сөзінде Президент дебюрократизацияның іске асырылмай жатқанына тоқталды³. Бұл жерде айтайық дегеніміз, бюрократияның, сыбайлас жемқорлық әрекеттердің бой көрсетуі құқықтық білімнің төмен деңгейде екенін немесе керісінше заңға мойынұсынбаушылық, заң нормаларын біле тұра бұзу, заңды менсінбеушілік т.б. қоғам мен мемлекетке зиян келтіруден туындайтын көптеген құқық бұзушылықтарға әкеледі.

Құқықтық оқыту және құқықтық тәрбие өзара табиғи байланысқан. Құқықтық мәдениетті қалыптастыру үзіліссіз процесс болуы қажет. Сонда ғана ол өз кезеңінде тұлғалардың заңдарға бағыну санасын қалыптастырады. Құқықтық білімді күнделікті кеңейту және тереңдету әрекеттері өзіндік мазмұнына сәйкес бағытталуы керек. Құқықтық мәдениетті қалыптастырудың

негізі – құқықтық білім беру мен құқықтық насихат жасау арқылы зияткерлік әлеуетті арттыру болып табылады. Өйткені қоғам құқық пен заңды білмейінше, құқықтық мәдениет қалыптаспайды. Құқықтық білімі бар және оны өмір жағдайларында қолдана алатын құқықтық мәдениеті жоғары азамат заңдылықтың бұзылуына жол бермейді [12]. Сондықтан да азаматтарымыз Ата заңымызда көрсетілген өзінің құқықтары мен міндеттерін жете білуі қажет.

Сонымен қатар қоғамда болып жатқан әрекеттердің заңға қарама-қайшылығын немесе сәйкестігін сараптай алуы оның құқықтық сауаттылығымен тікелей байланыстылығын аңғартады. Заңды аттамай, тура жолмен жүріп, еліне адал қызмет еткен азамат қана мұратына жетеді. Құқықтық сауаттылық білім мен тәрбиенің бірлігі принципіне құрылуы тиіс, бірақ солай бола тұрғанның өзінде құқықтық білім беру тек мақсатшылдық емес, ол өскелең тұлғаны қазақстандық патриот етіп тәрбиелеуге әсер етудің басты құралдардың бірі болуы тиіс.

Қазақстандағы қазіргі дамудың маңызды әлеуметтік-саяси міндеттерінің бірі – азаматтық қоғамды қалыптастыру. Бұл процесс, бір жағынан, елдегі заманауи құқықтық жүйенің қалыптасуымен, азаматтық қоғамдастық пен оның институттары қызметінің құқықтық негізі ретінде заңнаманың демократиялық жаңаруымен тығыз байланысты. Екінші жағынан, оның табыстылығының шарты азаматтардың, қоғамның, мемлекеттік органдар өкілдерінің құқықтық тәрбиесі мен мәдениетін қалыптастыру, адам мен қоғамдық бірлестіктердің мемлекетпен азаматтық-құқықтық өзара іс-қимыл жасау практикасын әзірлеу болып табылады.

Құқықтық білім берудің бұрынғы концепциясы негізінде жаңа қоғамдық өмірге лайықталған концепциясын құрастыру қажет немесе оның негізі мынадай принциптерді алған жөн: құқық нормаларында адами құндылықтарды дәріптеу; конституция мен заңнамада құқықтарды міндеттермен ажырамас бірлікте қарастыра отырудың негізінде тұлғаның бойында жоғары

³ Тоқаевтың VIII сайланған Парламент сессиясында сөйлеген сөзінің толық мәтіні жарияланды [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://kaz.tengrinews.kz/kazakhstan_news/tokaevtyin-viii-saylangan-parlament-sessiysayinda-soylegen-349411/?ysclid=lgbsj97xo6111429800 (жүгінген күні: 03.05.2023).

руханилықты тәрбиелеу; жан-жақты мемлекеттік қолдау арқылы әлеуметтің құқықтық білімділігі мен құқықтық ағартуын қамтамасыз ету. Түбінде құқықтық мемлекет құруды мақсат ететін әрбір мемлекет азаматтарына құқықты оқытуға ерекше көңіл бөлуі тиіс, оқыту бағдарламаларын кеңейтуге, құқықты оқытуға бөлінетін сағат саны мен құқықтық әдебиеттерді көбейтуге, құқықтық тәжірибені дамытуға мүдделі болуы керек. Балаларға мектеп жасынан қоғамдық тәртіпті қатаң сақтауға, өзгелердің ар-ожданын құрметтеуге үйрету арқылы құқықтық білім беру керек.

Жоғарыда айтылған ойларды қорытындылай келе құқықтық білім беру қоғамның құқықтық жүйесі көрсеткіштерінің бірі болып табылады демекпіз. Мектеп оқушылары арасындағы құқық бұзушылық түрлерінің жиі көрініс алуы, балаларға қатысты зорлық-зомбылықтар қазіргі кезеңде қоғамды алаңдатуда. Балаларға мектеп жасынан қоғамдық тәртіпті қатаң сақтауға, өзгелердің ар-ожданын құрметтеуге үйрету арқылы құқықтық білім беру керек [13].

Осыған байланысты мектептердің оқу жоспарларына оқушыларды өз құқықтары мен бостандықтарын қорғауға, нақты құқықтық жағдайларды зерделеуге бағыттайтын 5 сыныптан 11 сыныпқа дейін «Қазақстан құқығы» жаңа пәнін енгізу қажет. Бұл пәннің жалғасы орта, арнаулы орта және жоғары білім беру мекемелерінде «Қазақстан Республикасындағы адам құқықтары» оқу пәні болып табылуы керек. Сонымен қатар жоғары оқу орындарының құрылымында дербес бөлімшелер – адам құқықтары кафедрасы, ғылыми орталықтар және адам құқықтары жөніндегі өзге де құрылымдар жұмыс істеуі тиіс. Білім беру мекемелерінде «Құқықтық қолдау орталықтарын» құру керек. Орталықтың негізгі қағидалары: әрбір құқықтық кеңес сұраған адамның кез келген ақпаратты алу мүмкіндігінің болуы. Құқықтық білім беруге қатысты барлық ұйымдардың күш-жігерін біріктіру және үйлестіру қажет.

Ол үшін нормативтік құқықтық база құру және жастардың құқықтық санасын қалыптастыру үшін әдістер мен құралдар кешенін әзірлеу қажет.

Заңды қатал сақтауды санаға сіңіруде мектептерде, колледждерде және жоғары оқу орындарында кешенді іс-шаралар (тренингтер, пікірталастар, құқықтық тақырып бойынша үздік шығармаға арналған конкурстар, үздік суреттер және т.б.) жүйелі жүргізілуі қажет. Бұл жерде заң үйірмелерінің рөлі зор. Оқу орындарында құқықтық нормаларды бұзудың барлық жағдайларына төзбеушілік, заң жауапкершілігінің бұлтартпаушылығы ахуалы қалыптасуы тиіс. Жастардың назарын құқықтың маңызды әлеуметтік құндылығы және заңды мінез-құлықты қалыптастыру мәселелеріне аудару үшін заманауи ақпараттық технологияларды белсенді пайдалану қажет болып табылады. Заңды мінез-құлық қалыптастыру проблемаларына арналған сайттар құру орынды. Құқықтық білімді толықтыруда теледидарда арнайы хабарлар, құқықтық рубрикалар, ал әлеуметтік желілерде құқықбұзушылықтың салдары бойынша заңдылық кеңестер, бейнероликтер беріліп, заңдардың мазмұнын қарапайым тұрғыда түсіндіретін тікелей эфир, вебинарлар өткізіліп отырылуы тиіс. Бүлдіршіндер мен жасөспірімдерге арналған мультфильмдер, ойындар жасалу керек, бұл саланың ақсап жатқаны баршаға мәлім. Қайта даярлау, біліктілікті арттыру курстарында құқықтық бағыттағы бағдарламалар ұсынылу керек.

Ағымдағы жылдың мамыр айында құқықтық білім берудің маңыздылығы ҚР Парламентінде көтеріліп, депутаттық сауал жолданды. Бұл Жаңа Қазақстан қоғамының құқықтық мәдениетін арттыру – қоғамдық қатынастардың барлық кешенінің, идеологиялық, рухани және материалдық тәртіптің өзгеруіне байланысты күрделі және ұзақ мерзімді мәселе екенін тағы да дәлелдеп тұр.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Бижигитова, А.С. Правовое образование в Казахстане: современный взгляд на перспективы развития / А.С. Бижигитова, Д.Т. Теменова // Межвузовский вестник. – 2004. – №1. – С. 287-290.
2. Алауханов, Е.О. Актуальные проблемы юридического образования в Казахстане /

Е.О. Алауханов // Вестник Национальной академии наук Республики Казахстан. – 2015. – №1. – С. 100-101.

3. Кудайбергенов, Б.К. Социально-философские поиски духовности: традиции и современность / Б.К. Кудайбергенов. – М.: МБАП – Мир Книги, 1995. – 110 с.

4. Караев, А.А. Әкімшілік реформа мемлекеттік басқаруды жетілдіру құралы ретінде: шетелдік және қазақстандық тәжірибесі / А.А. Караев, А.Р. Калимбекова // Конституционное право. Научные труды «Әділет». – 2021. – №3. – 12-15 б.

5. Сейтаева, Ж.С. Қазақстан Республикасының азаматтық құқығындағы диспозитивтілік: қағида, әдіс және азаматтық құқық нормасын сипаттайтын санат ретінде [Электрондық ресурс] / Ж.С. Сейтаева, Т.Ф. Маханов // Қарағанды университетінің хабаршысы. – 2018. – Айналыс режимі: <https://articlekz.com/kk/article/29747?ysclid=livlxa6eaa604211574> (жүгінген күні: 15.06.2023).

6. Айтхожин, К. Проблемы правового воспитания молодежи [Электронный ресурс] / К. Айтхожин // Мысль. – 2021. – Режим доступа: <https://mysl.kazgazeta.kz/news/15683> (дата обращения: 15.06.2023).

7. Жұмағұлов, М.О. Қазақстан жастарының құқықтық білім дейгейін қалыптастыру мәселелері / М.О. Жұмағұлов // Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті Хабаршы: Әлеуметтік және саяси ғылымдар. – №1(69). – 2020. – 158-164 б.

8. Махашева, Я.Я. Некоторые проблемы правового образования будущих педагогов / Я.Я. Махашева // Мир науки, культуры, образования. – 2022. – №1(92). – С. 47-49.

9. Ахметов, А.С. Актуальные вопросы развития правового образования / А.С. Ахметов // Вестник Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан. – 2022. – №4(71). – С. 58-69.

10. Гаджиева, П.А. Правовое образование подрастающего поколения: отечественный и зарубежный опыт / П.А. Гаджиева, Р.В. Раджабова // Мир науки, культуры, образования. – 2019. – №5(78). – С. 122-124.

11. Berg, B.L. Law Enforcement: an Introduction to Police in Society / B.L. Berg. – Boston; London; Toronto: Allyn and Bacon, 1992. – 336 p.

12. Кулагина, О.В. Становление и развитие правового образования и воспитания в России: сб. статей IX Всеросс. научно-практич. конф. – СГАУ им. Вавилова. – 2015. – С. 253-255.

13. Gaziizova, N. Human Rights Social Context: East–West Cultural Dialogue / N. Gaziizova // Indian Journal of Science and Technology. – 2016. – №9(46). – Pp. 1-7.

References:

1. Bizhigitova, A.S. Pravovoe obrazovanie v Kazahstane: sovremennyy vzgljad na perspektivy razvitiya / A.S. Bizhigitova, D.T. Temenova // Mezhevuzovskiy vestnik. – 2004. – №1. – С. 287-290.

2. Alauhanov, E.O. Aktual'nye problemy juridicheskogo obrazovaniya v Kazahstane / E.O. Alauhanov // Vestnik Nacional'noj akademii nauk Respubliki Kazahstan. – 2015. – №1. – С. 100-101.

3. Kudajbergenov, B.K. Social'no-filosofskie poiski duhovnosti: tradicii i sovremennost' / B.K. Kudajbergenov. – М.: МБАП – Мир Книги, 1995. – 110 с.

4. Karaev, A.A. Әкімшілік реформа мемлекеттік басқаруды жетілдіру құралы ретінде: шетелдік және қазақстандық тәжірибесі / А.А. Караев, А.Р. Калимбекова // Конституционное право. Научные труды «Әділет». – 2021. – №3. – 12-15 б.

5. Sejtaeva, Zh.S. Қазақстан Республикасының азаматтық құқығындағы диспозитивтілік: қағида, әдіс және азаматтық құқық нормасын сипаттайтын санат ретінде [Электрондық ресурс] / Zh.S. Sejtaeva, T.F. Mahanov // Қарағанды университетінің хабаршысы. – 2018. – Айналыс режимі: <https://articlekz.com/kk/article/29747?ysclid=livlxa6eaa604211574> (zhugyngin kyny: 15.06.2023).

6. Ajthozhin, K. Problemy pravovogo vospitaniya molodezhi [Elektronnyj resurs] / K. Ajthozhin // Mysl'. – 2021. – Rezhim dostupa: <https://mysl.kazgazeta.kz/news/15683> (data obrashheniya: 15.06.2023).

7. Zhymarylov, M.O. Қазақстан zhastarynyң құқықтық bilim deǵejin qalyptastyru мәseleleri / M.O. Zhymarylov // Abaj atyndaǵy Қазақ Ұлттық pedagogikalық universiteti Habarshy: Әleumettik zhәne saǵasi ҕylymdar. – №1(69). – 2020. – 158-164 b.
8. Mahasheva, Ja.Ja. Nekotorye problemy pravovogo obrazovaniya budushhih pedagogov / Ja.Ja. Mahasheva // Mir nauki, kul'tury, obrazovaniya. – 2022. – №1(92). – S. 47-49.
9. Ahmetov, A.S. Aktual'nye voprosy razvitija pravovogo obrazovaniya / A.S. Ahmetov // Vestnik Instituta zakonodatel'stva i pravovoj informacii Respubliki Kazakhstan. – 2022. – №4(71). – S. 58-69.
10. Gadzhieva, P.A. Pravovoe obrazovanie podrastajushhego pokoleniya: otechestvennyj i zarubezhnyj opyt / P.A. Gadzhieva, R.V. Radzhabova // Mir nauki, kul'tury, obrazovaniya. – 2019. – №5(78). – S. 122-124.
11. Berg, B.L. Law Enforcement: an Introduction to Police in Society / B.L. Berg. – Boston; London; Toronto: Allyn and Bacon, 1992. – 336 p.
12. Kulagina, O.V. Stanovlenie i razvitie pravovogo obrazovaniya i vospitaniya v Rossii: sb. statej IX Vseross. nauchno-praktich. konf. – SGAU im. Vavilova. – 2015. – S. 253-255.
13. Gaziizova, N. Human Rights Social Context: East–West Cultural Dialogue / N. Gaziizova // Indian Journal of Science and Technology. – 2016. – №9(46). – Rr. 1-7.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Назигүл Слямболқызы Ғазизова – Шәкәрім атындағы университеттің Білім сапасын мониторингтеу орталығының басшысы, педагогика ғылымдарының кандидаты, e-mail: nazken_g@mail.ru.

Ғазизова Назигуль Слямболовна – руководитель Центра мониторинга качества образования Университета имени Шакарима, кандидат педагогических наук, e-mail: nazken_g@mail.ru.

Gazizova Nazigul Slyambolovna – Head of the Center for Monitoring the Quality of Education of Shakarim University, Candidate of Pedagogical Sciences, e-mail: nazken_g@mail.ru.

Әлия Дүйсенқызы Толысбаева – Шәкәрім атындағы университеттің гуманитарлық-экономикалық факультеті оқу ісі жөніндегі деканның орынбасары, философия докторы (Phd), e-mail: t_aliya_79@mail.ru.

Толысбаева Алия Дюсеновна – заместитель декана по учебной работе гуманитарно-экономического факультета Университета имени Шакарима, доктор философии (Phd), e-mail: t_aliya_79@mail.ru.

Tolysbayeva Aliya Dyusenovna – Deputy Dean for Academic Affairs of the Humanities and Economics Faculty of Shakarim University, Doctor of Philosophy (PhD), e-mail: t_aliya_79@mail.ru.

КОНСТИТУЦИОННОЕ И АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО /
CONSTITUTIONAL AND ADMINISTRATIVE LAW

ӘОЖ 352.075:347.193.2
МҒТАР 10.16.02

М.К. Әбдірахманов, Э.С. Майшекина
Alikhan Bukeikhan University, Семей қ., Қазақстан Республикасы

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЖЕРГІЛІКТІ ӨЗІН-ӨЗІ БАСҚАРУДЫҢ
ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУЫНЫҢ КЕЗЕҢДЕРІН ҚҰҚЫҚТЫҚ ТАЛДАУ**

Аннотация. Мақалада жергілікті өзін-өзі басқару мәселесінің Қазақстан тәуелсіздік алғаннан бүгінгі таңға дейін қоғамдық-саяси, құқықтық, әлеуметтік тұрғыдан көптеген өзгерістерге ұшырағандығы зерттелген. Нормативтік құқықтық база зерттеліп, шетелдік тәжірибе қарастырылған, статистикалық мәліметтер мен тиісті ұсыныстар берілген.

Қазақстандағы жергілікті өзін-өзі басқарудың негізгі қағидаттары мен тәсілдерін жетілдіруге болатын сапалы тәсілдерді бекіту мақаланың мақсаты болып табылады. Бұл ретте жергілікті өзін-өзі басқару органдарының өкілдері арасында функциялар мен тапсырмалардың жүйесінің болмауы Қазақстан үшін бүгінгі таңда өзекті мәселе болып табылатыны дәлелденді.

Авторлар аталған мәселелердің шешу жолдарын ұсынады, жергілікті өзін-өзі басқару жүйесін дамыту арқылы халықтың мүдделері мен қажеттіліктерін неғұрлым тиімді және жедел қанағаттандыруға мүмкіндік беретіні анықталды, бұл Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық мәртебесіне оң әсерін тигізетіні сөзсіз.

Түйінді сөздер: тұрғындар; мәслихат; сайлау; депутат; халық; мемлекеттік басқару, орталықсыздандыру; азаматтық қоғам.

М.К. Абдрахманов, Э.С. Майшекина
Alikhan Bukeikhan University, г. Семей, Республика Казахстан

**ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ ЭТАПОВ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ МЕСТНОГО
САМОУПРАВЛЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН**

Аннотация. В статье проанализированы изменения местного самоуправления в общественно-политическом, правовом, социальном плане от обретения Казахстаном независимости до наших дней. Изучена нормативная правовая база, рассмотрен зарубежный опыт, приведены статистические данные и даны соответствующие рекомендации.

Целью работы является закрепление качественных подходов к совершенствованию основных принципов и подходов работы местного самоуправления в Казахстане. При этом было доказано, что отсутствие системы функций и поручений среди представителей органов местного самоуправления является актуальной проблемой для Казахстана в нынешнем этапе его развития.

Авторы предлагают пути решения указанных проблем. Установлено, что развитие системы местного самоуправления позволит более эффективно и оперативно удовлетворять интересы и потребности населения, что, несомненно, окажет положительное влияние на социально-экономический статус Казахстана.

Ключевые слова: население; маслихат; выборы; депутат; народ; государственное управление, децентрализация; гражданское общество.

M.K. Abdrakhmanov, E.S. Maishekina
Alikhan Bokeikhan University, Semey c., the Republic of Kazakhstan

LEGAL ANALYSIS OF THE STAGES OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF LOCAL SELF-GOVERNMENT IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract. The article analyzes the changes of local self-government in socio-political, legal, social terms from Kazakhstan's independence to the present day. The regulatory framework has been studied, foreign experience has been reviewed, statistical data have been provided and appropriate recommendations have been given.

The aim of the work is to consolidate qualitative approaches to improving the basic principles and approaches of local self-government in Kazakhstan. At the same time, it was proved that the lack of a system of functions and assignments among representatives of local self-government bodies is an urgent problem for Kazakhstan at the current stage of its development.

The authors suggest ways to solve these problems. It is established that the development of the local self-government system will make it possible to meet the interests and needs of the population more efficiently and promptly and promptly, which will undoubtedly positively impact Kazakhstan's socioeconomic status.

Keywords: population; maslikhat; elections; deputy; people; public administration, decentralization; civil society.

DOI: 10.52425/25187252_2023_28_18

Кіріспе. «Қазақстан Республикасында жергілікті маңызы бар мәселелерді тұрғын халықтың өзі шешуін қамтамасыз ететін жергілікті өзін-өзі басқару танылады. Жергілікті өзін-өзі басқаруды тұрғын халық тікелей жүзеге асырады, сондай-ақ ол мәслихаттар және халық топтары жинақы тұратын аумақтарды қамтитын жергілікті қоғамдастықтардағы басқа да жергілікті өзін-өзі басқару органдары арқылы жүзеге асырылады» деп Ата заңымызда жазылған¹.

Жергілікті маңызды мәселелерді шешу барысында жергілікті тұрғын халықтың пікірі не болмаса билік пен халықтың белгілі бір ортақ келісімге келуі қажет, ондай болмаған жағдайда жергілікті басқару органдары мен тұрғын халық арасында келіспеушілік пайда болуы мүмкін.

Өткір әлеуметтік-экономикалық өзгерістерден туындаған қазіргі жағдайда қоғамда қалыптасқан құқықтық институттарды реформалау қажеттілігі туындап отыр. Бұл олардың мемлекет қызметінің негізі екендігіне байланысты, сәйкесінше олардағы кемшіліктердің немесе ескірген элементтердің болуы қоғамдық қатынастарға

теріс әсер етеді [1, 28 б.].

Қазақстан үшін қазіргі кезеңде дамыған құқықтық мемлекет ретінде бұл аспект ерекше назар аударуды қажет етеді. Осы зерттеу аясында Қазақстанның мемлекеттік басқаруы мен құқықтық жүйесін дамыту, жергілікті өзін-өзі басқару органдары жүйесін қалыптастыру және дамыту призмасы арқылы қарастырылды. Бұл институтты зерттеудің өзектілігі 2021 жылдың 18 тамызында жарияланған «Қазақстан Республикасында жергілікті өзін-өзі басқаруды дамытудың 2025 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің № 639 Жарлығын қарастырдық².

Бұл фактор Қазақстанда орталықсыздандыру саясатын сапалы дамытудың және қоғамды мемлекеттік басқаруға тартудың маңыздылығын айғақтайды.

Сонымен бірге ғылыми ортада талқылаулардың болуы, сондай-ақ жергілікті өзін-өзі басқару жүйесін қалыптастыруға деген көзқарастардың мемлекеттік деңгейде жоғарыда аталған мәселелердің қоғамдағы шешімін таппай келе жатқан мәселенің бар

¹ Қазақстан Республикасының Конституциясы: Конституция 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_ (жүгінген күні: 03.04.2023).

² Қазақстан Республикасында жергілікті өзін-өзі басқаруды дамытудың 2025 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 18 тамыздағы №639 Жарлығы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2100000639> (жүгінген күні: 27.03.2023).

екендігін және оның қажеттілігін көрсетеді. Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік басқарудың заманауи ерекшеліктерін ескере отырып талдау қажеттігі туындап отыр.

Халықаралық құқық пен Қазақстан Республикасы (бұдан әрі – ҚР) Конституциясының өзара байланысын зерттеу барысында объективті түрде осы институттардың өзара байланысы туралы мәселе туындайды, ол халықаралық немесе ұлттық құқық басымдылығының жалпы ғылыми-тәжірибелік мәселесінің бөлігі болып табылады [2, 22 б.].

Жергілікті өзін-өзі басқару мәселесін зерттеуде Еуропалық Хартияның орны ерекше, осы тұрғыдан қарағанда халықаралық құқық пен ұлттық құқықтың өзара байланысы туралы зерттеушілердің тұжырымдамасы әр түрлі. Көптеген мемлекеттердің заңнамаларында Еуропалық Хартиясында қарастырылған тұжырымдамаларды басшылыққа алған.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, мақаланың мақсатына қол жеткізу үшін мынадай міндеттер орындалды: Қазақстанда осы құқықтық институтты қалыптастырудың тарихи ерекшеліктері айқындалды, жергілікті өзін-өзі басқару жүйесін әзірлеу контексінде мемлекеттік органдар қызметінің ағымдағы нәтижелері қаралды, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының қызметін болашақта жетілдірудің басым тәсілдері зерттелді.

Материалдар мен әдістер. Мақалада синтез әдісі қолданылды. Синтез әдісі бөлінген элементтерді біріктірді, соның арқасында зерттелетін ұғымдар арасындағы байланыстар анықталды. Сонымен қатар ол тәуелсіздік алғаннан бүгінгі таңға дейінгі өлшемде зерттелген ғылыми мақала объектісін қалыптастыруға мүмкіндік берді. Зерттеудегі формальды құқықтық әдіс мақаланың мазмұнына жауап берді. Оны қолдану сәйкесінше құқықтық жазықтықта жатқан зерттеу саласына байланысты болды. Қазақстанда жергілікті өзін-өзі басқару жүйесін қалыптастырудың негіздері мен тәсілдерін регламенттейтін әртүрлі нормативтік-құқықтық құжаттардың ережелерін зерделеу үшін формальды-құқықтық әдіс қолданылды.

Мақалада тақырыпқа сәйкес тиісті

мекемелер мен органдардан статистикалық мәліметтер талқылауға алынған.

Нәтижелер. Тәуелсіздік алғаннан кейін Қазақстанның мемлекеттік реттеу саласында түбегейлі өзгерістер болды. Ол қазақ халқының, оның ішінде әртүрлі аумақтық бірліктердің мүдделеріне негізделді. Бұл тәсіл 1991 жылғы 15 ақпандағы «Жергілікті өзін-өзі басқару және Қазақ КСР халық депутаттарының жергілікті Кеңестері туралы» Заңында көзделген болатын. Оның ережелері мінсіз емес, өйткені олар өкілді органдар қызметі мен өзара іс-қимылының «тік иерархиясын» қарастырған.

Жергілікті өзін-өзі басқару органдарына жеткілікті автономия берілмеді, өйткені олардың шешімдері жоғары органдардың бақылауында болды. Сонымен қатар 1992 жылдан бастап кеңес органдарының қызметі толығымен тоқтатылған кезде, жергілікті өзін-өзі басқару жүйесі өзінің маңыздылығын жоғалтты, ал жергілікті әкімшіліктер оның орнын алды. Соңғылары Қазақстан Республикасы Президентінің бақылауында болғаны атап өтілді.

1993 жылғы ҚР Конституциясының 90-бабына назар аударылды, өйткені оның ережелері жергілікті өкілді және атқарушы органдардың Қазақстанның әкімшілік-аумақтық бөлінісінің негіздері, сондай-ақ жергілікті маңызы бар мәселелерді шешу ерекшеліктері негізінде құрылғанын көздеді. Сонымен қатар бұл нормативтік құжат жергілікті өкілді органдарды сайлау тәртібін бекітті. Мұндай органдарды Қазақстан халқы бес жыл мерзімге сайлады, ал оларды кәсіби кадрлармен толықтыру тағайындау жолымен жүргізілді. Осыған сүйене отырып, өкілді органдардың қызметі республика Президентінің бақылауында болды және ҚР Жоғарғы Кеңесімен өзара байланыста жүзеге асырылды.

Орталықсыздандыру рәсімін аяқтау «Қазақстан Республикасының жергілікті өкілді және атқарушы органдары туралы» 1993 жылғы 10 желтоқсандағы Қазақстан Республикасының Заңы есебінен жүзеге асырылды, өйткені онда мәслихаттар (жергілікті өкілді органдар) бағыныштылық қатынастарымен байланысты емес.

Құқықтық шеңбердегі өзгерістер 1995 жылы ҚР-ның жаңа Конституциясының бекітілуімен болды. Көбінесе жергілікті өзін-өзі басқару органдарының конституциялық деңгейде берілген өкілеттіктер шегінде тәуелсіздік алуы болды. Сонымен бірге олардың білім алуына негізделген аспектілер, атап айтқанда, сайлау немесе сайланбалы органдар арқылы сипатталды. Соған қарамастан мәслихаттар өз шешімдерін жергілікті атқарушы органдармен келісуге міндетті екені атап өтілді, бұл бюджет қаражатын бөлу, сондай-ақ шешімдердің күшін жою тұрғысынан көрініс тапты. Қазақстанда мәслихат әкімдікке (жоғарғы басшыларға, оның ішінде Республика Президентіне) бағынатын басқарудың «тік жүйесі» әлі де сақталуда.

Қазақстан мемлекеттілігінің қалыптасуына тән қасиет – әлеуметтік қақтығыстар мен жауласушылықтардың болмауы. Бұл жұртшылық арасында әртүрлі құқықтық институттарға, тиісінше, жергілікті өзін-өзі басқару органдарына қолдаудың қалыптасуына әкелді. 2001 жылы «Қазақстан Республикасындағы жергілікті және мемлекеттік басқару туралы» Заң қабылданды. Оның рөлі қоғам үшін өте маңызды болды, өйткені ол әкімшілік-аумақтық бірліктерді басқару тәртібін бекітті, сондай-ақ жергілікті өзін-өзі басқару органдарының құзыретін қалыптастыру мен дамыту тәсілдерін анықтады.

Жергілікті өзін-өзі басқару органдары жүйесін дамыту перспективаларын талдай отырып, ҚР Президентінің 2021 жылғы 18 тамыздағы Жарлығына назар аударылды, ол ҚР-да жергілікті өзін-өзі басқаруды дамытудың 2025 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекітті. Олардың ішінде жергілікті басқару органдарының, сондай-ақ жергілікті өзін-өзі басқарудың оқшауланған өкілеттіктерінің болашақ кезең-кезеңімен жіктелуі, соңғысының мүмкіндіктерін кеңейту көзделген. Бұл оларға абаттандыру саласында әкімшілік құқық бұзушылық туралы істерді қарау мүмкіндігін беру арқылы қамтамасыз етіледі, тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу шараларын жүзеге асыру, адамдарға мемлекеттік қызметтердің

жекелеген түрлерін көрсету болып табылады. Сонымен қатар Тұжырымдамада жұртшылықты жергілікті өзін-өзі басқару органдарының қызметіне белсенді тарту туралы ережелер белгіленген. Маңызды қадам – 2024 жылдан бастап ауылдық округтер әкімдерін, сондай-ақ кеңестерді (жергілікті қоғамдастық жиындарын) тікелей сайлау арқылы жүзеге асырады. Бұл тәсіл атап айтқанда, ауылдық округтерде жергілікті өзін-өзі басқару органдарын қалыптастыру жағдайында сайлауды кеңейтуге мүмкіндік береді.

Қазақстандағы жергілікті өзін-өзі басқару органдары өз қызметін негіздейтін негізгі құқықтық және әлеуметтік принциптерді талдай келе, орталықсыздандырудың бірыңғай моделін заңнамалық тұрғыдан бекіту перспективті бағыт екені анықталды.

Жергілікті өзін-өзі басқаруда мемлекеттік мекемелер мен жеке және заңды тұлғалардың арасында туындайтын даулы мәселелерді шешуде сот жүйесінің атқаратын орны ерекше.

Әкімшілік процесуалдық құқықты мақсаты мен қорғау бағыттарына байланысты өзге процесуалдық құқықтармен ортақ ережелерімен бірге ерекше қағидаларын да ескеру қажет. Азаматтық процесте тараптардың үстемдігі мен еркіндігіне және жарыспалығына басымдық беріп, сот өндірісіне тараптардың толық иелік етуі сақталса, қылмыстық процесс мемлекет билігінің үстемдігін сақтап, автономдық пен еркіндік қағидасы қолданылмайды, қоғам немесе тұлғалар қорғалады [3, 23 б.].

Сәйкесінше Абай облысы Мамандандырылған ауданаралық әкімшілік сотына жергілікті жердегі жеке және заңды тұлғалардың мемлекеттік мекемелер арасындағы туындаған істердің статистикалық мәліметтері анықталды. 2022 жылдың 4-тоқсаны бойынша 208 талап-арыздар түскен, соның 44-і қаралып шешім шығарылған, соның 26-і қанағаттандырылса, 18-і кері қайтарылған. 2023 жылдың 1-тоқсаны бойынша 165 талап-арыз түскен, 30 іс қаралып, шешім шығарылған, оның 15-сі қанағаттандырылса, 15-сі кері қайтарылған.

Сотта қаралған істерді саралай келе

көбінесе талап-арыз беруші тұрғын халықтың құқықтық білімдерінің жеткіліксіздігі мен немқұрайлығы орын алғанын анықтадық.

Талқылау. А.А. Кирееваның зерттеуіне назар аударсақ, онда ол Қазақстандағы жергілікті өзін-өзі басқару жүйесін құқықтық реттеудегі қазіргі кемшіліктерін зерттеген, соның бірі «жергілікті өзін-өзі басқару» ұғымының нақты анықтамасының жоқтығы екенін анықтай алды. Тиісінше, ол «Жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы» заңында өз кезегінде жергілікті өзін-өзі басқарудың Еуропалық Хартиясында қарастырылған тұжырымдаманы бекіту қажет екенін атап өтті. Сонымен қатар Қазақстан заңнамасында жергілікті мемлекеттік басқару және жергілікті өзін-өзі басқару ұғымдары әлі ажыратылмағанын анықтауға мүмкіндік беретіндігіне назар аударды. Сондай-ақ «жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы» заң жергілікті өзін-өзі басқару органдарының қарамағына, бірақ мемлекеттік органдардың юрисдикциясына жатқызылған заттардың көлемін қажетті деңгейде жіктемейтіні дәлелденді. «Мемлекеттік істер» және «жергілікті қоғамдастық істері» арасындағы айырмашылықтың болмауынан тұрады. А.А. Киреева аталған кемшіліктерді жергілікті өзін-өзі басқару органдарының қызметін реттейтін Қазақстан заңнамасына өзгерістер енгізу есебінен реттеу қажет деп санайды [4, 1 б.].

В.П. Шеломенцеваның зерттеуіне ерекше назар аударылды, өйткені ол тиісті аумақтың билік органдары мен тұрғындары арасындағы кері байланыс жүйесіндегі жергілікті өзін-өзі басқару органдарының орнын сипаттайды. В.П. Шеломенцеваның пікірінше Қазақстанда мұндай байланысқа кедергі келтіретін үш мәселені анықтады. Жергілікті мәселелерді шешуге қатысты процестерге халықтың қатысу деңгейінің төмендігі басты назарда. Біріншіден, мәселе азаматтар тек өзін-өзі басқарудың ресми субъектісі болып табылады. Тиісінше, билік тарапынан белгілі бір жергілікті мәселені қарау және шешу процесіне барлық тілек білдірушілерді уақтылы хабардар ету және жинау (тарту) мүмкін емес. Екіншіден, қазіргі уақытта өңірлер республикалық бюджетке

қаржылық тәуелді. Тиісінше, бұл жергілікті өзін-өзі басқару органдарының даму үдерісін, сондай-ақ олардың жобалар мен жергілікті жоспарларды іске асыруын айтарлықтай бәсеңдетеді. Үшіншіден, В.П. Шеломенцева билік өкілдерінің халықпен үздіксіз байланысының қажеттілігін атап өтті, ол дегеніміз билік өкілдерінің халыққа жергілікті жерге бөлінген қаржы туралы хабарлама беру және атқарылып жатқан жұмыстар бойынша есеп беруі.

Осылайша, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының қызметіне қатысуы мен қолдауына халықтың қызығушылығын арттыру үшін сипатталған проблемаларды шешу қажет [5, 1055 б.].

Жергілікті өзін-өзі басқару жүйесін дамыту жолдарын З.А. Сәрсенбеков қарастырды. Ол бұл үдеріс халықтың мұндай органдарға деген ықыласы мен сеніміне толығымен байланысты екенін атап көрсетеді. Америка Құрама Штаттарының тәжірибесін пайдалана отырып, З.А. Сәрсенбеков азаматтар салық төлеуші ретінде пайдаланатын арнайы платформа қалыптастыруды ұсынады. Бұл тәсілдің мәні «Менің қалам» деп аталатын арнайы қосымшаны әзірлеу арқылы ашылады, онда азамат өзі төлеген салықтардың мақсатын дербес бақылай алады. Мұндай тәжірибе шын мәнінде тиімді, өйткені ол мемлекеттік биліктің, сондай-ақ тікелей жергілікті өзін-өзі басқару органдарының ашықтығын арттыруға мүмкіндік береді. Бұл болашақта жергілікті маңызы бар мәселелерді шешуге тартылатын азаматтардың санына, сондай-ақ олардың төлемақы төлеуіне оң әсерін тигізеді. З.А. Сәрсенбеков жоғарыда сипатталған ұстаныммен келіседі, өйткені мұндай платформаны әзірлеу мемлекеттік органдардың азаматтармен кері байланысын қамтамасыз етуді жеңілдетеді деп санайды. Сонымен қатар аумақтық қоғамды жақсартуға бағытталған жоспарлар мен жобаларды қалыптастыруда халық арасында бастамашылықты арттырады [6, 66 б.].

Қорытынды. Ғалымдардың ұстанымдары мүлде бөлек екені анықталды. Бұл Қазақстанның әлеуметтік-құқықтық нормаларына түбегейлі өзгерістер енгізу, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының

жұмысын дамыту және жетілдіру мүмкіндігін көрсетеді. Сонымен қатар заңнамадағы өзгерістерге қатысты талданған идеялар басымдыққа ие. Алайда, оларды жүзеге асыру барысында құқықтық қайшылықтардың пайда болуын болдырмау үшін қолданыстағы нормативтік құқықтық актілердің ережелерін өзгерту де қажет.

ҚР Президентінің жолдауларында жергілікті өзін-өзі басқару саласында өте орынды жазылған, бірақ соны іс жүзінде жүзеге асыру бүгінгі күннің негізгі талабы болып отыр. Қазіргі таңда да жергілікті өзін-өзі басқару мәселесіне байланысты атқарылып жатқан жұмыстар аз емес. Елімізде жергілікті өзін-өзі басқаруды дамыту мен жетілдіру тек жергілікті жердегі әкімшілік пен мәслихат депутаттарының ғана міндеті емес, оған бүкіл халық болып ат салысуымыз керек.

Мақаланы қорытындылай келе мынандай ұсыныстар жасаймыз:

Бірінші. Азаматтық қоғамды жетілдіру үшін халықтың құқықтық, әлеуметтік және экономикалық білімін арттыру қажет екені айтпаса да түсінікті, себебі бүгінгі таңда тәуелсіздікке қолжеткізгенімізге 30 жылдан асып отыр, яғни халықтың, әсіресе, жастардың құқықтық білімі артқандығы байқалады. Мәселен, Абай облысы Семей қаласының Комсомол кентінің жаңадан салынып жатқан үйлердің тұрғындарының басым бөлігі жас отбасылар. Осы тұрғындар арасынан сайланған мәслихат депутаты ортақ 250-ден асатын тұрғындардан тұратын уацапқа барлық осы жердегі мәселелер туралы хабарлама ала алатын жағдай жасалған. Жергілікті жердегі мәслихат депутаты жергілікті халықпен тікелей және қалалық мәслихат сайттары, Instagram, facebook әлеуметтік желілері арқылы тұрғылықты халықтың өзекті мәселелерін шешуге ат салысады.

Нақтыласақ азаматтық қоғам мүшелері де, қоғамдық кеңес те жергілікті жердің мәселесін тұрғын халықтан артық білмейді, сондықтан мәслихат депутаттарына халықпен етене жақын араласу үшін осындай аудандар

мен кенттерден он адамнан аспайтын «белсенділер бірлестігін» құру қажет деп санаймыз. Екіншіден осы қадамдар арқылы халықты өзін-өзі басқаруға деген сенімімен қызығушылығын оята аламыз деген пікірдеміз.

Екінші. Жергілікті мәслихат депутаттарының өкілеттігін арттыру, яғни жергілікті мемлекеттік басқару мен жергілікті өзін-өзі басқарудың ара жігін ажырату. Мәселен Қазақстан Республикасының Бюджет кодексінің 79-бабының 1-ші тармағында Жергілікті бюджет туралы аудан (облыстық маңызы бар қала) мәслихатының шешімін іске асыру туралы аудандық маңызы бар қала, ауыл, кент, ауылдық округ әкімі шешімінің жобасын тиісті әкімшілік-аумақтық бірлік әкімінің аппараты әзірлейді³. Сәйкесінше көптеген мәселелерді шешуде соңғы сөз әкімде қалатындығы айтпаса да анық. Жергілікті бюджетті бөлу мен оған басшылық жасауды мәслихат депутаттарының өкілеттілігіне көшірілсе. Мәслихат депутаттарына жергілікті жерді жетілдіру үшін нақты мақсаттар мен міндеттер қойып оның жүзеге асыруын талап ету қажет деп санаймыз.

Үшінші. Жергілікті жердегі әкімнің өкілеттігін азайту. Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы заңының 1-бабының 1-тармағында «Әкім – жергілікті атқарушы органды (ол құрылған жағдайда) басқаратын және тиісті аумақта мемлекеттік саясаттың жүргізілуін, Қазақстан Республикасы орталық мемлекеттік органдарының барлық аумақтық бөлімшелерінің үйлесімді қызмет істеуін, тиісті бюджеттен қаржыландырылатын атқарушы органдарға басшылықты қамтамасыз ететін, Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес жергілікті мемлекеттік басқару өкілеттігі және өзін-өзі басқару функциялары берілген, тиісті аумақтың әлеуметтік-экономикалық дамуының жай-күйіне жауапты Қазақстан Республикасының Президенті мен Үкіметінің өкілі»⁴ делінген. Жоғарыда айтылған Қазақстан Республикасының

³ Қазақстан Республикасының Бюджет кодексі: Қазақстан Республикасының 2008 ж. 4 желтоқсандағы №95-IV Кодексі [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K080000095_ (жүгінген күні: 06.06.2023).

⁴ Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы: Қазақстан Республикасының 2001 ж. 23 қаңтардағы №148 Заңы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z010000148_ (жүгінген күні: 06.06.2023).

жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы заңының 1-бабының 1-тармағындағы өкілеттіктерінен шеттетілсін, ол бақылаушы ретінде жергілікті жердегі мәселелерді заңи тұрғыдан қадағалаушы ретінде танылса деген ұсынысымыз бар.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Berikashvili, G. Modernized local self-government as the main factor of socio-economic development [Electronic resource] / G. Berikashvili // American Scientific Journal, 2021. – №47. – Pp. 28-31. – Access mode: <https://pdfs.semanticscholar.org/4ab3/5d687d4dbe801e904f44026b2d3a17531415.pdf> (Access data: 22.03.2023).
2. Абдрасулов, Е.Б. Конституция Республики Казахстан и международное право / Е.Б. Абдрасулов // Құқық қорғау органдары академиясының жаршысы. – 2021. – №1(19). – С. 20-31.
3. Есенжолов, Н.Е. Қазақстандағы әкімшілік юстиция моделінің қалыптасу мәселелері / Н.Е. Есенжолов // Құқық қорғау органдары академиясының жаршысы. – 2022. – №3(25). – 23-32 б.
4. Kireyeva, A.A. Methodological approaches to assessing the level of vulnerability of settlements in Kazakhstan [Electronic resource] / A.A. Kireyeva, et al. // Sustainable Development And Green Growth On The Innovation Management Platform. Web of Conferences №291, 2021. – Pp. 1-6. – Access mode: https://www.e3s-conferences.org/articles/e3sconf/abs/2021/67/e3sconf_sdgg2021_03004/e3sconf_sdgg2021_03004.html (Access data: 22.03.2023).
5. Shelomentseva, V.P. Analysis of Influence of Territorial Socioeconomic Development on Psychosocial Condition of Population (as Exemplified by Central Kazakhstan) [Electronic resource] / V.P. Shelomentseva, et al. // Journal of Siberian Federal University. – 2022. – №15(7). – Pp. 1055-1066. – Access mode: <https://elib.sfu-kras.ru/handle/2311/145602> (Access data: 22.03.2023).
6. Сарсенбеков, Ж.Б. Сравнительный анализ опытов реформирование институтов местного самоуправления РК и США / Ж.Б. Сарсенбеков, К.К. Утеева // Актуальные научные исследования в современном мире. – 2021. – №6-4(74). – С. 66-70.

References:

1. Berikashvili, G. Modernized local self-government as the main factor of socio-economic development [Electronic resource] / G. Berikashvili // American Scientific Journal, 2021. – №47. – Pp. 28-31. – Access mode: <https://pdfs.semanticscholar.org/4ab3/5d687d4dbe801e904f44026b2d3a17531415.pdf> (Access data: 22.03.2023).
2. Abdrasulov, E.B. Konstitucija Respubliki Kazahstan i mezhdunarodnoe pravo / E.B. Abdrasulov // Құқық қорғау органдары академиясының жаршысы. – 2021. – №1(19). – С. 20-31.
3. Esenzholov, N.E. Қазақстандағы әкімшілік justicija modeliniң қалыптасу мәселелері / N.E. Esenzholov // Құқық қорғау органдары академиясының жаршысы. – 2022. – №3(25). – 23-32 б.
4. Kireyeva, A.A. Methodological approaches to assessing the level of vulnerability of settlements in Kazakhstan [Electronic resource] / A.A. Kireyeva, et al. // Sustainable Development And Green Growth On The Innovation Management Platform. Web of Conferences №291, 2021. – Pp. 1-6. – Access mode: https://www.e3s-conferences.org/articles/e3sconf/abs/2021/67/e3sconf_sdgg2021_03004/e3sconf_sdgg2021_03004.html (Access data: 22.03.2023).
5. Shelomentseva, V.P. Analysis of Influence of Territorial Socioeconomic Development on Psychosocial Condition of Population (as Exemplified by Central Kazakhstan) [Electronic resource] / V.P. Shelomentseva, et al. // Journal of Siberian Federal University. – 2022. – №15(7). – Pp. 1055-1066. – Access mode: <https://elib.sfu-kras.ru/handle/2311/145602> (Access data: 22.03.2023).
6. Sarsenbekov, Zh.B. Sravnitel'nyj analiz opytov reformirovanie institutov mestnogo samoupravlenija RK i SSHA / Zh.B. Sarsenbekov, K.K. Uteeva // Aktual'nye nauchnye issledovanija v sovremennom mire. – 2021. – №6-4(74). – С. 66-70.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Медет Каучерханұлы Әбдірахманов – Alikhan Bokeikhan University докторанты, заң ғылымдарының магистрі, e-mail: medet-abdrahmanov@mail.ru.

Абдрахманов Медет Каучерханович – докторант Alikhan Bokeikhan University, магистр юридических наук, e-mail: medet-abdrahmanov@mail.ru.

Abdrakhmanov Medet Kaucherkhanovich – Doctoral student of Alikhan Bokeikhan University, Master of Law, e-mail: medet-abdrahmanov@mail.ru.

Эльдана Советовна Майшекина – Alikhan Bokeikhan University мемлекеттік-құқықтық пәндер кафедрасының меңгерушісі, философия докторы (PhD), e-mail: eldana_18@mail.ru.

Майшекина Эльдана Советовна – заведующая кафедрой государственно-правовых дисциплин Alikhan Bokeikhan University, доктор философии (PhD), e-mail: eldana_18@mail.ru.

Maishekina Eldana Sovetovna – Head of the Department of State and Legal Disciplines of Alikhan Bokeikhan University, Doctor of Philosophy (PhD), e-mail: eldana_18@mail.ru.

ЕҢБЕК ҚҰҚЫҒЫ ЖӘНЕ АТҚАРУШЫЛЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ /
ТРУДОВОЕ ПРАВО И ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРОИЗВОДСТВО /
LABOR LAW AND ENFORCEMENT PROCEEDINGS

УДК 347.918:347.951
МРНТИ 10.33.73

Н.С. Алпысов

*Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре
Республики Казахстан, г. Косшы, Республика Казахстан*

ПРОБЛЕМЫ ВЗЫСКАНИЯ СУММ В ДОХОД ГОСУДАРСТВА ПО УГОЛОВНЫМ ДЕЛАМ

Аннотация. В настоящей статье автором рассмотрены проблемные вопросы исполнения судебных актов по уголовным делам. Установлено наличие серьезной проблемы в работе судебных исполнителей и судов, связанных с взысканием сумм в доход государства по уголовным делам. Согласно статданным за период с 2016 года по 1-ое полугодие 2022 год из подлежащих к взысканию 1 трлн 357 млрд тенге реально исполнено лишь 24,1 млрд тенге или 1,7%.

Автором сделан вывод о том, что одной из главных причин такого положения является несовершенство правовых норм. К примеру, в действующем законодательстве не определен взыскатель по данной категории исполнительных производств. В этой связи ежегодно вопросы взыскания сумм в доход государства по уголовным делам остаются без контроля со стороны государства, вследствие чего бюджет недополучает большие суммы. Более того, отсутствие в обязанностях взыскателя обязанности по повторному предъявлению исполнительных документов к исполнению создает большие коррупционные риски.

Для эффективного исполнения судебных постановлений по уголовным делам автором предлагается инициировать внесение изменений и дополнений в законодательство.

Ключевые слова: исполнительное производство; уголовное дело; суд; судебный исполнитель; срок давности; исполнительный документ; штраф; приговор.

Н.С. Алпысов

*Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы
Құқық қорғау органдары академиясы, Қосшы қ., Қазақстан Республикасы*

ҚЫЛМЫСТЫҚ ІСТЕР БОЙЫНША МЕМЛЕКЕТ КІРІСІНЕ СОМАЛАРДЫ ӨНДІРІП АЛУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аннотация. Осы мақалада автор қылмыстық істер бойынша сот актілерін орындаудың проблемалық мәселелерін қарастырды. Статистикалық деректерді талдау сот орындаушылары мен соттардың қылмыстық істер бойынша мемлекет сомаларды кірісіне өндіріп алу жөніндегі жұмысында елеулі проблеманың бар екендігін айғақтайды. Мәселен, 2016 жылдан бастап 2022 жылдың 1-жартыжылдығына дейінгі кезеңдегі статистикаға сәйкес өндіріп алуға жататын 1 трлн 357 млрд теңгенің тек 24,1 млрд теңгесі ғана орындалды, бұл 1,7%-құрайды.

Осындай жағдайдың негізгі себептерінің бірі – құқықтық нормалардың жетілмегендігі деген қорытынды жасалды. Мысалы, қолданыстағы заңнамада атқарушылық іс жүргізудің осы санаты бойынша өндіріп алушы айқындалмаған. Осыған байланысты жыл сайын қылмыстық істер бойынша мемлекет кірісіне сомаларды өндіріп алу мәселелері өндіріп алушы тарапынан бақылаусыз қалады, соның салдарынан бюджет күшіне енген сот актілері бойынша мемлекеттік кіріске өндіріп алынуға тиіс үлкен сомаларды алмайды.

Қылмыстық істер бойынша сот қаулыларын тиімді орындау үшін автор заңнамаға өзгерістер мен толықтырулар енгізуді ұсынды.

Түйінді сөздер: атқарушылық іс жүргізу; қылмыстық іс; сот; сот орындаушы; ескіру мерзімі; атқарушылық құжат; айыппұл; үкім.

N.S. Alpysov

*The Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the
Republic of Kazakhstan, Kossy c., the Republic of Kazakhstan*

PROBLEMS OF COLLECTING SUMS TO THE STATE'S INCOME IN CRIMINAL CASES

Abstract. In this article, the author examines the problematic issues of the implementation of judicial acts in criminal cases. The analysis of statistical data indicates that there is a serious problem in the work of bailiffs and courts to recover sums to the state's income in criminal cases. Thus, according to statistical data for the period from 2016 to the 1st half of 2022, only 24,1 billion tenge was actually executed out of 1 trillion 357 billion tenge, which is 1,7%.

Author concluded that one of the main reasons for this situation is the imperfection of legal norms. For example, the current legislation does not define a recoverer for this category of enforcement proceedings. In this regard, the issues of collecting amounts to the state's income in criminal cases remain without control from the recoverer, as a result of which the budget does not receive large amounts that, according to the judicial acts that have entered into force, must be collected to the state income.

For the effective execution of judicial decisions in criminal cases, the author proposes to initiate amendments and additions to the legislation.

Keywords: enforcement proceedings; criminal case; court; court executor; statute of limitations; executive document; fine; verdict.

DOI: 10.52425/25187252_2023_28_26

Введение. Своевременное и полное исполнение судебных актов – это залог восстановления нарушенных прав граждан, торжества справедливости и повышения авторитета судебной власти.

В соответствии с частью 3 статьи 1 Конституционного закона Республики Казахстан (далее – РК) от 25 декабря 2000 года №132 «О судебной системе и статусе судей Республики Казахстан» (далее – Конституционный закон) судебные акты и требования судей при осуществлении ими полномочий обязательны для исполнения всеми государственными органами и их должностными лицами, физическими и юридическими лицами¹.

Таким образом, исполнение судебного акта является одним из критериев оценки обществом деятельности судов по отправлению правосудия, неотъемлемой ее стадией и логическим завершением гражданского, административного или уголовного дела.

Изучением законодательства, в том числе зарубежного, регламентирующего исполнение судебных актов и правовой

статистики по взысканию сумм в доход государства по уголовным делам установлены проблемные вопросы, негативно влияющие на процесс взыскания и ущемляющие интересы государства.

В частности, анализ статистических данных свидетельствует о наличии серьезной проблемы в работе судебных исполнителей и судов страны по взысканию сумм в доход государства по уголовным делам: реально исполняется не более 2% от общей суммы подлежащей взысканию.

Решение данной проблемы требует углубленного изучения возникшей проблемы, а также зарубежного опыта и научных подходов к ее решению. Однако анализ казахстанской научной литературы свидетельствует, что при наличии научных трудов по общим вопросам исполнительного производства (Э.Б. Аблаева, С.А. Акимбекова, М.А. Аленова, З.Х. Баймолдиной, С.К. Байбатырова, Ж.С. Елюбаева и др.) комплексных научных исследований, посвященных данному вопросу, не проводилось. Некоторые аспекты были рассмотрены на уровне

¹ О судебной системе и статусе судей Республики Казахстан: Конституционный закон Республики Казахстан от 25 дек. 2000 г. №132-II [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1021164 (дата обращения: 11.04.2023).

научных статей [1]; [2]; [3], но предложений по совершенствованию системы взыскания сумм в доход государства по уголовным делам в них не наблюдается. Следовательно, выбранная нами тема является актуальной и необходимой.

Цель и задачи исследования. Целью исследования является разработка рекомендаций и предложений по совершенствованию института исполнения судебных актов по уголовным делам. Для этого были поставлены задачи: анализ статистики и материалов практики по уголовным делам в части их исполнения; изучение законодательства РК и зарубежных стран в части регулирования исполнительного производства; выявление пробелов и недостатков действующего законодательства по данному вопросу и практики его применения.

Методы исследования. Были использованы общенаучные методы научного познания: анализ, синтез, обобщение, индукция, дедукция, а также метод сравнительно-правового анализа.

Результаты исследования. Имеющиеся статистические сведения формы №4 Отчета о работе по исполнению судебных актов (далее – Отчет) позволили изучить общее состояние вопроса имущественных взысканий в пользу государства по уголовным судопроизводствам за период с 2016 года по 1-е полугодие 2022 года².

Так из подлежащих к взысканию 1 трлн 357 млрд тенге реально исполнено всего лишь 24,1 млрд тенге, что составляет 1,7% от общей суммы подлежащей взысканию.

По различным причинам остались не исполненными 401 630 исполнительных документа на сумму 1 трлн 333 млрд тенге, из них возвращено в суд 98 899 документов на сумму 1 трлн 21 млрд тенге (77%).

При таких обстоятельствах работа правоохранительных органов и судов по отправлению правосудия (по данной категории уголовных дел) в конечном счете, сводится к нулю.

К примеру, только в 2018 году на исполнении государственных и частных судебных исполнителей (далее – судебный исполнитель) находилось 56 705 исполнительных производств (выписанных по уголовным делам) о взыскании сумм в доход государства на общую сумму 680 млрд тенге.

Из указанного количества окончено 20 801 производств или 36,7% от всех находившихся в производстве на сумму 643 млрд тенге (94,5%).

На первый взгляд работа судебных исполнителей в этом направлении ведется на должном уровне.

Однако, как показал детальный анализ, реальное исполнение (путем взыскания и добровольной уплаты) составило всего лишь 11 511 производств или 20,3% от общего количества находившихся в производстве.

При этом сумма, реально взысканная в бюджет государства, составила всего лишь 1 млрд 935 млн тенге, а это всего лишь 0,3% от всей суммы подлежащей взысканию.

Часть исполнительных документов, находившихся на исполнении, возвращены в суд без исполнения – 8 684 или 15,3% на сумму более 638 млрд тенге, или 93% от всей суммы находившейся на исполнении³.

Для обозначения значительности объема не взысканных сумм, отмечаем, что она превышает бюджет столицы 2018 года (порядка 400 млрд тенге).

В целом, реальное исполнение и поступление сумм в доход государства по исполнительным документам, выписанным на основании судебных актов по уголовным делам, выглядит следующим образом (Таблица №1).

Таким образом, анализ статистических данных свидетельствует о наличии серьезной проблемы в работе судебных исполнителей и судов страны по взысканию сумм в доход государства по уголовным делам.

Анализ законодательства, позволяет сделать вывод, что одной из главных причин такого положения является несовершенство

² Об исполнительном производстве и статусе судебных исполнителей: закон Республики Казахстан от 2 апр. 2010 г. №261-IV [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z100000261_ (дата обращения: 11.04.2023).

³ Комитет по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.gov.kz/memleket/entities/pravstat?lang=ru> (дата обращения: 05.06.2023).

правовых норм.

Исполнено исполнительных документов (кол-во)							
Наименование	2016	2017	2018	2019	2020	2021	1 полугодие 2022
штрафы по приговорам	1 691 (38%)	1 045 (31%)	1 348 (53%)	1 004 (54,9%)	847 (55%)	809 (71%)	213 (55,3%)
взыскание по уголовным делам в пользу государства	9 614 (20,6%)	11 308 (21,5%)	11 514 (20,3%)	17 079 (21,8%)	23 364 (25%)	31 222 (29,8%)	18 105 (21,2%)
Итого: штрафы по приговорам + взыскание по уголовным делам в пользу государства	11 305 (23,2%)	12 353 (22,1%)	12 862 (21,7%)	18 083 (22,5%)	24 211 (25,2%)	32 031 (30,2%)	18 318 (21,4%)
Реальное взыскание (сумма)							
Наименование	2016	2017	2018	2019	2020	2021	1 полугодие 2022
штрафы по приговорам	1,5 млрд (4%)	748,6 млн (38%)	2,8 млрд (43%)	1,06 млн (20,5%)	1,1 млрд (26,6%)	2,3 млрд (63,8%)	35 млн (44,3%)
взыскание по уголовным делам в пользу государства	1,6 млрд (2,2%)	35 млн (44,3%)	1,9 млрд (0,2%)	1,1 млрд (1,%)	2,1 млрд (2,%)	5,8 млрд (4%)	725,1 млн (10,8%)
Итого: штрафы по приговорам + взыскание по уголовным делам в пользу государства	3,1 млрд (4,2%)	725,1 млн (10,8%)	4,7 млрд (0,6%)	2,7 млрд (1,8%)	3,2 млрд (2,9%)	8,1 млрд (5,5%)	760,1 млн (11,2%)

Таблица №1

Так, в действующем законодательстве не определен взыскатель по данной категории исполнительных производств (государственный орган).

В этой связи ежегодно вопросы взыскания сумм в доход государства по уголовным делам остаются без контроля со стороны взыскателя (государства), вследствие чего бюджет недополучает большие суммы, которые по вступившим в силу судебным актам должны быть взысканы в государственный доход.

Анализ показал, что статья 48 Закона позволяет судебным исполнителям возвращать исполнительные документы, по которым взыскание не производилось или произведено не в полном объеме, взыскателю по различным основаниям *(по заявлению взыскателя, если у должника отсутствуют*

имущество, в том числе деньги, ценные бумаги или доходы, на которые может быть обращено взыскание, если в процессе исполнения исполнительного документа выяснится, что должник выехал на постоянное место жительства за пределы РК и другие).

В настоящее время в соответствии с пунктом 4 части 3 статьи 48 Закона РК от 2 апреля 2010 года №261-IV «Об исполнительном производстве и статусе судебных исполнителей» (далее – Закон)⁴ исполнительные документы о взыскании в пользу государства по уголовным делам возвращаются в суд, где они просто подшиваются к уголовным делам.

Учитывая, что основной функцией суда является отправление правосудия, полагаем, что пункт 4 части 3 статьи 48

⁴ «О работе по исполнению судебных актов» за период 2016-2022 гг.: статистический отчет Комитета по правовой статистике и специальным учетам ГП РК формы №4 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics> (дата обращения: 05.06.2023).

Закона противоречит требованиям части 3 статьи 1 Конституционного закона, согласно которой судьи при отправлении правосудия независимы и подчиняются только Конституции и закону. Не допускается принятие законов или иных нормативных правовых актов, умаляющих статус и независимость судей.

В частности, возврат исполнительных документов данной категории в суд возлагает на суд права и обязанности полноправного участника (сторона) исполнительного производства, предусмотренные статьей 16 Закона, в том числе по повторному предъявлению исполнительных производств к исполнению (*ранее возвращенных без исполнения*).

При таких обстоятельствах, требования Закона об определении суда в качестве государственного органа, в адрес которого необходимо производить возврат исполнительных документов данной категории противоречит нормам Конституционного закона, что является недопустимым.

Статья 48 Закона позволяет судебным исполнителям возвращать исполнительные документы, по которым взыскание не производилось или произведено не в полном объеме, взыскателю по различным основаниям (*у должника отсутствуют имущество, в том числе деньги, ценные бумаги или доходы, на которые может быть обращено взыскание и др.*).

При этом в соответствии с частью 2 статьи 48 Закона, возвращение исполнительного документа взыскателю не является препятствием для повторного предъявления этого документа к исполнению в пределах установленного законом срока давности исполнения, который составляет 3 года (статья 11 Закона).

К примеру, исполнительный документ возвращен судебным исполнителем в суд в связи с отсутствием имущества у должника, исполнительное производство прекращается, при этом в отношении должника отменяются все меры принудительного исполнения (временное ограничение на выезд физического лица и др.).

Между тем, взыскатель (государственный орган) в течение срока давности имеет право предъявлять его к исполнению, так как через определенное время должник может трудоустроиться, приобрести какое-либо имущество и др.

По причине отсутствия взыскателя порядка 99% исполнительных документов, ранее возвращенных в суды без исполнения, остаются в судах без повторного предъявления, а это исполнительные документы на сумму более 1 трлн тенге.

Суды в свою очередь заняли пассивную позицию, исполнительные листы повторно на исполнение практически не предъявляются, о чем свидетельствуют статистические данные Отчета.

Указанное вызывает справедливую критику в обществе, в частности сложилось устойчивое мнение, что суды сами не заинтересованы в исполнении своих же судебных актов.

Между тем, многие российские ученые – правоведы, среди которых М.С. Шакарян, Е.Г. Стрельцова, Р.Е. Гукасян и другие считают, что исполнительное производство является завершающей стадией правосудия [4]; [5].

При этом полнота и своевременность исполнения судебных решений напрямую связана с деятельностью судебных органов по отправлению правосудия и определяет не только его эффективность и авторитет судебной власти, но и престиж самого государства в целом.

Общая картина по вновь предъявленным судами к исполнению исполнительным документам за период с 2016 года по 1 полугодие 2022 года выглядит следующим образом (Таблица №2).

Таким образом, несовершенство действующего законодательства создает условия для уклонения и увода должников от исполнения судебных приговоров, а государству наносится колоссальный ущерб, который уполномоченными государственными органами не анализируется. Это, в свою очередь, нивелирует работу органов правосудия в части возмещения преступного ущерба государству.

Повторно поступившие исполнительные документы (кол-во)							
Наименование	2016	2017	2018	2019	2020	2021	1 полугодие 2022
штрафы по приговорам	12 (6,6%)	14 (3,4%)	6 (1,8%)	1 (0,8%)	0	0	19 (52%)
взыскание по уголовным делам в пользу государства	78 (10,7%)	205 (1,6%)	107 (0,7%)	11 (0,12%)	46 (0,3%)	26 (0,14%)	7 190 (38,4%)
Итого: штрафы по приговорам + взыскание по уголовным делам в пользу государства	90 (9,9%)	219 (1,7%)	113 (0,8%)	12 (0,1%)	46 (0,3%)	26 (0,14%)	7 209 (38,5%)
Повторно поступившие на исполнение исполнительные документы (сумма)							
Наименование	2016	2017	2018	2019	2020	2021	1 полугодие 2022
штрафы по приговорам	17,7 млн (19,4%)	1,4 млн (0,9%)	530 тыс. (0,5%)	60 тыс. (0,09%)	0	0	3,3 млн (7,8%)
взыскание по уголовным делам в пользу государства	211 млн (0,2%)	56,3 млн (0,1%)	1,2 млрд (0,6%)	221 млн (0,03%)	1,9 млрд (3,58%)	1,09 млрд (2%)	531,2 млн (0,8%)
Итого: штрафы по приговорам + взыскание по уголовным делам в пользу государства	228,7 млн (0,2%)	57,7 млн (0,14%)	1,3 млрд (0,7%)	222 млн (0,03%)	1,9 млрд (3,6%)	1,09 млрд (2%)	534,5 млн (0,85%)

Таблица №2

Должники же (преступники) продолжают вольготно жить без каких-либо ограничений и забот, так как после возвращения исполнительного документа в суд, отменяются все меры принудительного исполнения (временное ограничение на выезд физического лица и др.).

Напрашивается вопрос, какой смысл или польза государству от таких судебных актов, если они годами не исполняются, а преступники уходят от наказания и ответственности?

На вынесение данных судебных актов государством затрачены многомиллиардные средства и большие человеческие ресурсы – работа сотрудников правоохранительных органов и судей страны.

При этом остаются ущемленными интересы государства, так как отсутствует заинтересованный государственный орган, отстаивающий позиции государства в исполнительном производстве.

Получается замкнутый круг, при котором страдают интересы государства, а бюджет недополучает многомиллиардные суммы денежных средств.

Ввиду длительного отсутствия эффективной системы и действенных рычагов воздействия на должников, в обществе сложилось устойчивое мнение о возможности безнаказанного неисполнения приговоров судов, что оказывает существенное влияние на состояние дел в данной сфере.

Изучение зарубежного законодательства (Российская Федерация, Беларусь, Украина, Молдова и др.) по данному вопросу позволяет нам убедиться в достоверности наших выводов. Во многих странах функция взыскателя по данной категории возложена на органы государственных доходов либо Министерство финансов.

Так, согласно статье 17 Закона Республики Беларусь «Об исполнительном

производстве» сторонами исполнительного производства являются взыскатель и должник⁵.

От имени Республики Беларусь и административно-территориальных единиц в качестве стороны исполнительного производства выступают соответственно государственные органы и местные исполнительные и распорядительные органы. При этом взыскателями по таким исполнительным производствам выступают: Министерство финансов Республики Беларусь, его территориальные органы, местные финансовые органы, финансовые органы администраций районов – по иным исполнительным документам о взыскании сумм в доход государства.

В свою очередь согласно законодательства Украины взыскателем является физическое или юридическое лицо или государство, в пользу или в интересах которых выдан исполнительный документ⁶.

По решениям о взыскании судебного сбора, о наложении штрафа (как средства процессуального принуждения) взыскателем является Государственная судебная администрация Украины.

В соответствии с законодательством Молдовы (статья 43 Закона «Об исполнительном производстве») взыскателем может быть физическое или юридическое лицо, в интересах которого вынесен исполнительный документ. В случае взыскания сумм в пользу государства взыскателем выступает Министерство финансов в лице Государственной налоговой службы⁷.

В США контроль за исполнением приговоров и решений федеральных судов осуществляет Служба федеральных маршалов⁸.

Учитывая вышеизложенное, предлагается совместно с заинтересованными государственными органами рассмотреть

вопрос о наделении Комитета государственных доходов Министерства финансов РК и его структурных подразделений в регионах функцией взыскателя по данной категории дел (взыскание сумм по уголовным делам в доход государства).

Вместе с тем, Закон не предусматривает основания и сроки обязательного предъявления (направления) к повторному исполнению ранее возвращенных без исполнения исполнительных листов, и в результате бездействия истекают сроки давности для их предъявления.

Учитывая, что анализируемая категория исполнительных документов затрагивает интересы государства, мы можем с уверенностью говорить о наличии дискреции и коррупционных рисков в данной норме Закона (могут направить исполнительный документ на повторное исполнение, а могут и не направлять).

В этой связи предлагается инициировать внесение изменений и дополнений в Закон, включив в обязанности взыскателя по данной категории исполнительных производств повторное предъявление исполнительных документов к принудительному исполнению, в том числе определив конкретные сроки (в настоящее время это является правом взыскателя).

Также в целях защиты интересов государства полагаем необходимым рекомендовать использовать опыт зарубежных стран и предусмотреть бессрочный характер взыскания сумм ущерба по уголовным делам в пользу государства до полного возмещения.

К примеру, если обратиться к зарубежному опыту (Бельгия и другие страны), то там поиск имущества преступников, добытого незаконным путем, ведется в течение 10 лет, при необходимости может быть продлен.

⁵ Аб выканаўчым вытворчасці: закон Рэспублікі Беларусь 24 кастрычніка 2016 г. №439-3 [Electronic resource] – Access mode: <https://brestjust.gov.by/faq/> (Access data: 05.06.2023).

⁶ Про виконавче провадження: Закон України від 2 червня 2016 року № 1404-VIII [Electronic resource] – Access mode: <https://ips.ligazakon.net/document/T161404?an=1> (Access data: 06.06.2023).

⁷ COD Nr. 443 din 24-12-2004 Codul de executare al Republicii Moldova [Electronic resource] – Access mode: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=16871&lang=ro (Access data: 11.04.2023).

⁸ Аб выканаўчым вытворчасці: закон Рэспублікі Беларусь 24 кастрычніка 2016 г. №439-3 [Electronic resource] – Access mode: <https://brestjust.gov.by/faq/> (Access data: 05.06.2023).

Необходимо отметить, что предлагаемые изменения позволят наладить четкий механизм исполнения, учета и контроля данной категории исполнительных производств, будет способствовать неотвратимости наказания правонарушителей.

Выводы. По результатам проведенного исследования проблемы взыскания сумм в доход государства по уголовным делам предлагается инициировать следующие меры:

1) законодательные:

внесение изменений и дополнений в отдельные статьи Закона, в части:

- закрепления за Комитетом государственных доходов Министерства финансов РК и его структурных подразделений в регионах функций взыскателя по исполнительным производством, возбужденным на основании

судебных актов по уголовным делам (приговора, постановления);

- включения в обязанности взыскателя по данной категории исполнительных производств повторное предъявление исполнительных документов к принудительному исполнению;

- установления бессрочного характера взыскания сумм ущерба по уголовным делам в пользу государства до их полного возмещения.

2) организационные:

- совместно с Министерством юстиции и Верховным Судом провести полную инвентаризацию исполнительных документов данной категории, с последующим предъявлением их к исполнению (в том числе путем восстановления сроков предъявления) для взыскания сумм в доход государства.

Список использованной литературы:

1. Аблаева, Э.Б. Некоторые вопросы принудительного исполнения судебных актов в Казахстане: сравнительно-правовой анализ / Э.Б. Аблаева // Пробелы в российском законодательстве. – 2017. – №1. – С. 202-210.
2. Акимбекова, С.А. Пути совершенствования исполнительного производства в Казахстане / С.А. Акимбекова // Вестник Института законодательства. – 2009. – №4(16). – С. 61-64.
3. Асанов, А.Е. Исполнительное производство в Республике Казахстан: проблемы и пути совершенствования / А.Е. Асанов // Вестник Института законодательства Республики Казахстан. – 2018. – №3(52). – С. 157-163.
4. Олегов, М.Д. Проблемы концепции исполнительного производства / М.Д. Олегов, Е.Г. Стрельцова // Право и экономика. – 2001. – №3. – С. 31.
5. Гукасян, Р.Е. Общие вопросы исполнения судебных постановлений: Курс советского гражданского процессуального права / Р.Е. Гукасян. – Москва, 1981. – 392 с.

References:

1. Ablava, Je.B. Nekotorye voprosy prinuditel'nogo ispolnenija sudebnyh aktov v Kazahstane: sravnitel'no-pravovoj analiz / Je.B. Ablava // Probely v rossijskom zakonodatel'stve. – 2017. – №1. – S. 202-210.
2. Akimbekova, S.A. Puti sovershenstvovaniya ispolnitel'nogo proizvodstva v Kazahstane / S.A. Akimbekova // Vestnik Instituta zakonodatel'stva. – 2009. – №4(16). – S. 61-64.
3. Asanov, A.E. Ispolnitel'noe proizvodstvo v Respublike Kazahstan: problemy i puti sovershenstvovaniya / A.E. Asanov // Vestnik Instituta zakonodatel'stva Respubliki Kazahstan. – 2018. – №3(52). – S. 157-163.
4. Olegov, M.D. Problemy koncepcii ispolnitel'nogo proizvodstva / M.D. Olegov, E.G. Strel'cova // Pravo i jekonomika. – 2001. – №3. – S. 31.
5. Gukasjan, R.E. Obshhie voprosy ispolnenija sudebnyh postanovlenij: Kurs sovetskogo grazhdanskogo processual'nogo prava / R.E. Gukasjan. – Moskva, 1981. – 392 s.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Нұрлан Сапарбекұлы Алпысов – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының ведомствоаралық ғылыми-зерттеу институты қоғамдық мүдделерді қорғау саласындағы проблемаларды зерттеу орталығының бастығы, e-mail: nur_nnn_777@mail.ru.

Алпысов Нурлан Сапарбекович – начальник Центра исследования проблем в сфере защиты общественных интересов Межведомственного научно-исследовательского института Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, e-mail: nur_nnn_777@mail.ru.

Alpysov Nurlan Saparbekovich – Head of the Center for Research of Problems in the Field of Protection of Public Interests of the Interdepartmental Research Institute of the Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, e-mail: nur_nnn_777@mail.ru.

ӨОЖ 331.103; 331.108.45
МҒТАР 10.63.43

Р.Т. Баязитова, Ә.Қ. Қайшатаева
Alikhan Bukeikhan University, Семей қ., Қазақстан Республикасы

ПЕРСОНАЛ БЕРУ ЖӨНІНДЕГІ ҚЫЗМЕТТЕРДІ КӨРСЕТУГЕ АРНАЛҒАН ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚАТЫНАСТАРДЫҢ ПАЙДА БОЛУЫ: ФАКТІЛІК ҚҰРАМДЫ ТАЛДАУ

Аннотация. Қазіргі әлемде еңбек қатынастарын ұйымдастырудың типтік емес нысандарын пайдаланудың тартымдылығы осы институттарды заңда заңдастыруға әкеледі. Осы институттардың бірі – аутстаффинг (агенттік еңбек) арқылы еңбек қатынастарын ұйымдастыру. Қазақстан заңнамасында аутстаффинг қатынастары азаматтық құқықтық нормалар арқылы персоналды беру жөніндегі қызмет көрсету шарты, сондай-ақ еңбек шартын жасау кезінде еңбек құқықтық қалыптары арқылы бекітіледі. Бұл қатынастарды реттеудің күрделілігі мен әртараптандырылған тәсілдері іс жүзінде аутстаффингті енгізуде қиындықтарға әкеледі. Бұл құқықтық құрылымды пайдалану шеңберіндегі бірінші кезектегі маңызды мәселе – персонал беру бойынша құқықтық қатынастардың пайда болуының заңды фактілерінің жиынтығын анықтау. Персоналмен қамтамасыз ету бойынша қызметтерді көрсету саласындағы құқықтық қатынастардың пайда болуының нақты құрамын талдау осы баптың мақсаты болып табылады. Ғылыми мақала аясында аутстаффингті қолдану үшін қажетті заңды фактілер-әрекеттер зерттеледі, сонымен қатар еңбек және азаматтық заңнама нормаларын талдау негізінде қолданудың кейбір мәселелері және оларды шешудің мүмкін жолдары қарастырылады, сондай-ақ персоналды беру бойынша қызмет көрсету туралы шарт жасау кезінде шарттық тетіктер қарастырылады.

Түйінді сөздер: құқықтық қатынастар; персонал беру; аутстаффинг; қызмет көрсету; еңбек құқығы; жіберуші тарап; қабылдаушы тарап; жұмыскер.

Р.Т. Баязитова, А.К. Кайшатаева
Alikhan Bukeikhan University, г. Семей, Республика Казахстан

ВОЗНИКНОВЕНИЕ ПРАВООТНОШЕНИЙ В ОБЛАСТИ ОКАЗАНИЯ УСЛУГ ПО ПРЕДОСТАВЛЕНИЮ ПЕРСОНАЛА: АНАЛИЗ ФАКТИЧЕСКОГО СОСТАВА

Аннотация. Привлекательность использования нетипичных форм организации трудовых отношений в современном мире ведет к легализации этих институтов в праве. Одним из таких институтов является организация трудовых отношений через аутстаффинг (заемный труд). В законодательстве Казахстана отношения аутстаффинга закреплены посредством гражданско-правовых норм в виде договора на оказание услуг по предоставлению персонала, а также трудовые нормы при заключении трудового соглашения. Сложность и разноотраслевые подходы к регулированию данных отношений ведут к трудностям реализации аутстаффинга в практике. Первоочередным по важности вопросом в рамках использования данной правовой конструкции является определение совокупности юридических фактов возникновения правоотношений по предоставлению персонала. Анализ фактического состава возникновения правоотношений в области оказания услуг по предоставлению персонала является целью данной статьи. В рамках научной статьи исследованы юридические факты-действия, которые необходимы для использования аутстаффинга. Также на основе анализа норм трудового и гражданского законодательства рассмотрены некоторые проблемы применения и возможные пути их преодоления через договорные механизмы при заключении договора об оказании услуг по предоставлению персонала.

Ключевые слова: правоотношения; предоставление персонала; аутстаффинг; услуга; трудовое право; направляющая сторона; принимающая сторона; работник.

EMERGENCE OF LEGAL RELATIONS IN THE FIELD OF PROVIDING STAFF SERVICES: ANALYSIS OF THE ACTUAL COMPOSITION

Abstract. The attractiveness of using atypical forms of organization of labor relations in the modern world leads to the legalization of these institutions in law. One of these institutions is the organization of labor relations through outstaffing (agency labor). In the legislation of Kazakhstan, outstaffing relations are fixed through civil law in the form of a contract for the provision of services for the provision of personnel, as well as labor law when concluding an employment agreement. The complexity and diversified approaches to the regulation of these relations lead to difficulties in implementing outstaffing in practice. The issue of primary importance in the framework of the use of this legal structure is the determination of the totality of legal facts of the emergence of legal relations for the provision of personnel. Analysis of the actual composition of the emergence of legal relations in the field of provision of services for the provision of personnel is the purpose of this article. Within the framework of the scientific article, the legal facts-actions that are necessary for the use of outstaffing are investigated, also, based on the analysis of the norms of labor and civil legislation, some problems of application and possible ways to overcome them through contractual mechanisms are considered when concluding an agreement on the performance of services for the provision of personnel.

Keywords: legal relations; provision of personnel; outstaffing; service; labor law; sending party; receiving party; employee.

DOI: 10.52425/25187252_2023_28_35

Кіріспе. Қазіргі кәсіпкерлердің еңбек қатынастарын ұйымдастырудың жаңа стандартты емес шешімдерін іздеуі еңбек шығындарын азайту қажеттілігінен туындауда. Осындай шешімдердің бірі – агенттік еңбегін пайдалануға жүгіну, атап айтқанда жұмыс берушінің басқа жеке немесе заңды тұлғаларға кадрлар беру құралы арқылы басқа адамдардың еңбек ресурстарын пайдалану. Персонал беру саласында қызметтер көрсетуді құқықтық реттеу – бұл азаматтық-құқықтық және еңбек қатынастарының элементтерін біріктіретін құқықтық құрылым. Азаматтық және еңбек құқығын құқықтық реттеу әдістерінің әртүрлілігі персонал беру (аутстаффинг) саласындағы қатынастарды рәсімдеу кезінде, конструкцияларды іс жүзінде қолдануда белгілі бір мәселелерді туғызады.

Аутстаффинг – еңбек қатынастарын рәсімдеудің стандартты тәсілдерінен ерекшеленетін еңбек қызметін ұйымдастырудың заманауи жаңа әдістерінің бірі. Бұл қатынастардың стандарттылығы осы санатты түсіну, осы институтты практикалық қызметте қолданудағы қазақстандық заңнаманың заманауи мүмкіндіктерін

зерделеу және бағалау қажеттілігіне әкеледі. Құқықтың азаматтық және еңбек саласын реттеуде аутстаффинг саласындағы құқықтық қатынастардың пайда болуы заңды фактілер жиынтығымен, дәлірек айтқанда нақты құраммен байланысты. Құқықтық қатынастардың пайда болуында құқықтық фактілер жиынтығын қолдану мәселелеріне қатысты даулар жеткілікті [1].

Дау-дамайға түсу және әртүрлі тұжырымдамаларды талдау біздің міндетіміз емес, осыған байланысты аутстаффингтің құқықтық қатынастарына қолданудың ең қолайлы тұжырымдамасы Ю.Г. Басин тұжырымдамасы болып табылады [2]. Егер Ю.Г. Басин тұжырымдамасы аутстаффингтің құқықтық қатынастарына қолданатын болса, онда нақты құрамға бірінші заңды факт кіреді – персоналды басқа адамға жіберу мүмкіндігі бар еңбек келісімі және екінші факт – бұл әлеуетті субъективті құқықты тиімді құқыққа айналдыратын жұмыскерді ұсыну бойынша қызмет көрсету туралы шарт жасасу, атап айтқанда аутстаффингті жүзеге асыру.

Нақты құрамның осы негізгі компоненттерін, сондай-ақ аутстаффинг қатынастарының пайда болуы үшін қажетті ілеспе құқықтық

әрекеттерді зерттеу ғылыми мақаланың мақсатын анықтайды.

Әдістеме. Ғылыми мақала аясында зерттеу жүргізу кезінде талдау әдісінің қолданылуы, тақырып атауында көрініс тапты. Құқықтық ақпараттың негізгі көзі құқықтық актілер және оларды сапалы талдау зерттелетін саладағы заңнамалық мүмкіндіктерді барынша бағалауға мүмкіндік береді. Қазақстан Республикасының Еңбек және азаматтық заңнамасы нормаларының мазмұнына ішкі талдауды қолдана отырып біздің алдымызға бірқатар сұрақтар қойылды: жұмыскерді ұсыну қызметінде құқықтық қатынастардың пайда болуының нақты құрамын анықтау; нақты құрам элементінің әрбір заңды әрекетінің ерекшеліктерін қарастыру; аутстаффинг институтын практикалық қолдану тұрғысынан проблемалық аспектілерді анықтау және тиімді шешімдерді ұсыну.

Әдебиетті шолу жартылай жүйелік тәсілге негізделген [3]. Бұл әдісті қолдану пайдалы, өйткені Қазақстанда бұл салада қажетті зерттеулер жүргізілмейді, ал әлемде бұл құбылыс ұлттық және халықаралық заңнамалар шеңберінде әртүрлі көзқарастардан қарастырылады.

Шет елдердің тәжірибесін зерттеу мақсатында аутстаффинг қатынастарын құру моделін түсіну шеңберінде салыстыру әдісі қолданылды. Сондай-ақ бұл аутстаффинг қатынастарын еңбек процесін ұйымдастырудың басқа стандартты емес формаларынан ажырату процесінде және кадрлармен қамтамасыз ету қатынастарының табиғатын нақты түсіну қажеттілігінде пайдалы болды.

Сонымен қатар зерттеу шеңберінде құқықтық нормаларды түсіндіру, қолданыстағы заңнаманы бағалау және кейбір нормаларды редакциялау бойынша кейбір ұсыныстарды қалыптастыру үшін құқықтық лингвистика әдісі жан-жақты қолданылды.

Нәтижелер және талқылау. Еңбек қатынастарын ұйымдастырудың стандартты емес нысандарын қолдану мүмкіндіктерін бекітетін құқықтық нормаларды кеңейту –

қазіргі еңбек заңнамасының тенденциясы. Қазіргі уақытта шет елдердің заңнамасында агенттік еңбегі жұмыскерлерімен еңбек шарттарын құқықтық реттеудің екі негізгі моделі қалыптасты. Бірінші модель американдық (немесе англо-саксондық), екіншісі еуропалық (немесе континентальды) деп аталады. Американдық еңбек шартының агенттік еңбегі туралы құқықтық моделіне сәйкес нақты жұмыскерге қатысты жұмыс берушілер (бірлескен жұмыс берушілер) агенттік және пайдаланушы ұйым ретінде қарастырылады [4, 121-123 б.]. Еуропалық тәжірибе жұмыс берушімен еңбек шартын жасасатын агенттікті агенттік еңбегі бойынша үш жақты қатынастарда жұмыс беруші деп таниды. Бұл ретте агенттік пен пайдаланушы ұйым арасында азаматтық-құқықтық шарт, ал агенттік еңбегі жұмыскері мен агенттік арасында еңбек шарты жасалады.

Азаматтық-құқықтық шарт жұмыс берушінің құқықтары мен міндеттерінің бір бөлігін пайдаланушы ұйымға беруге негіз болып табылады [5, 409-412 б.].

Қазақстан Республикасы өзінің құқықтық реттеуінде еуропалық реттеу моделімен сәйкестендірді, осылайша 2020 жылы Қазақстанда жұмыскерді ұсыну бойынша қызметтер көрсету мәселелері бойынша Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне өзгерістер мен толықтырулар қабылданып Қазақстанда агенттік еңбегі толық заңдастырылды. Аутстаффингті заңнамалық тұрғыдан тану туралы айтатын болсақ, Ресейдегі жағдайға назар аудармауға болмайды, мұнда ұсынылған жұмыскерлермен қатынастарды заңнамалық реттеу мәселесі әлі де даулы болып табылады. Бірнеше рет талқылау, әртүрлі заң жобалары мен құқықтық құрылымдарды ұсыну нәтижесінде [6], Ресей Федерациясының Еңбек кодексі агенттік еңбегін мойындамайды, тіпті тыйым салады (РФ ЕК 56-1 бабы)¹, сонымен қатар жұмыскерлерге еңбек беру туралы шарт бойынша жұмыс беруші басқа жеке тұлғаларға немесе заңды тұлғаларға уақытша жіберетін жұмыскерлердің еңбегіне

¹ Трудовой кодекс Российской Федерации: от 30 дек. 2001 г. №197-ФЗ (ред. от 19.12.2022 г.) (с изм. и доп., вступ. в силу с 01.03.2023 г.) [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34683/ (дата обращения: 24.02.2023).

қатысты арнайы нормаларды белгілейді (РФ ЕК 53-1 бабы)². Ресей Федерациясының Азаматтық кодексінде жұмыскерлерді ұсыну саласында қызмет көрсету туралы келісім көрсетілмеген, бұл құрылымды азаматтық құқықтың салалық әдістері мен принциптеріне байланысты пайдалануға мүмкіндік береді. Біздің ойымызша, еңбек заңнамасының нормаларын бұлай қарама-қайшы құру осы мәселе бойынша нақты ұстанымды қалыптастырудан қасақана жалтарумен және субъектілерге осы мәселелерді Азаматтық құқық жазықтығында автономды түрде шешуге мүмкіндік берумен байланысты.

Қазақстанда, жоғарыда атап өткендей, ұсынылған жұмыскерді пайдалану мәселесі бойынша нақты ұстаным айқындалған. ҚР Азаматтық кодексінің 687-1-бабына сәйкес: «Персонал беру жөніндегі қызметтерді көрсетуге арналған шарт бойынша бір тарап (жіберуші тарап) өз жұмыскерін басқа тараптың (қабылдаушы тарап) мүддесінде, басқаруымен және бақылауымен жұмысты орындау үшін жібереді»³.

Сонымен қатар Қазақстанда агенттік еңбегін (аутстаффингті) қолданудың шектеулі сипатын есте ұстаған жөн, сондықтан жіберуші тарап жұмыскерлерін қабылдаушы тарапқа келесі жағдайларда жіберуге жол беріледі:

- 1) жекетұлғалардың үй шаруашылығындағы жұмысты орындау үшін;
- 2) белгілі бір жұмысты орындау барысында;
- 3) уақытша болмаған жұмыскерді ауыстыру уақытына;
- 4) маусымдық жұмысты орындау уақытына (ҚР ЕК 137-1 бабы).

Аутстаффингтің заңнамалық құрылымын ескере отырып, осы санаттағы құқықтық қатынастардың екі түрін: азаматтық-құқықтық және еңбек қатынастарын біріктіру фактісі сөзсіз болып табылды.

Персонал беру саласында азаматтық-құқықтық қатынастар келісімшарттық міндеттемелер болып табылады. Шартта тараптар бірінші тарапты «бағыттаушы тарап» немесе «орындаушы» деп, осы

шартты қызмет көрсету саласындағы міндеттемелерге жатқызуға байланысты екінші тарап – «қабылдаушы тарап» немесе «тапсырыс беруші» деп анықталған. Келісімшартты анықтауда жұмыскерді атап өту оның азаматтық-құқықтық қатынастардағы мәртебесіне қатысты белгілі бір мәселелерді тудырады.

Тараптардың азаматтық-құқықтық қатынастардағы мәртебесін анықтау үшін тұжырымдамалық аппаратқа жүгінейік. ҚР Еңбек кодексіне сәйкес Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен тіркелген жұмыскерді ұсыну бойынша қызметтер көрсету жөніндегі қызметті жүзеге асырушы заңды тұлға, оның ішінде шетелдік заңды тұлғаның филиалы жіберуші тарап деп есептеледі. Қабылдаушы тарап жұмыскерді ұсыну жөніндегі қызметтер көрсетуге арналған шартқа сәйкес жіберуші тараптың жұмыскерлерін жұмысқа тартатын жеке немесе заңды тұлға, жеке кәсіпкер, оның ішінде шаруа немесе фермер қожалығы ретінде айқындалады. Жіберуші тарап жұмыскерінің түсінігі персонал беру жөніндегі қызметтер көрсетуге арналған шартқа сәйкес, жіберуші тараппен жасалған еңбек шарты негізінде тартылатын жұмыскерлер ретінде айқындалады.

Құқықтық лингвистика әдіснамасына сүйене отырып, жұмыскер – персонал беру жөніндегі қызметтер көрсету жөніндегі шарттағы тарап болып табылмайтынын анықтауға болады. Персонал жіберуші тарап пен осы жұмыскер арасында жасалған еңбек шартында ғана тараптар болып табылып, бұл ретте жіберуші тараптың жұмыскеріне ҚР Еңбек кодексі (ҚР ЕК 8-бабы) қолданылатыны көрсетілген. Сонымен бірге «жіберуші тарап жұмыскерлерінің жұмысты орындау шарттары мен тәртібі жұмыскерді ұсыну бойынша қызметтер көрсетуге арналған шартпен айқындалады. Қазақстан Республикасының еңбек заңнамасымен салыстырғанда жіберуші тарап жұмыскерлерінің жағдайын нашарлататын қызметті ұсыну бойынша қызметтер көрсетуге арналған шарттың

² Трудовой кодекс Российской Федерации: от 30 дек. 2001 г. №197-ФЗ (ред. от 19.12.2022 г.) (с изм. и доп., вступ. в силу с 01.03.2023 г.) [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34683/ (дата обращения: 24.02.2023).

³ Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі (1999 ж. 1 шілдедегі №409-1) (ерекше бөлім) (2023.12.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен) [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51013880#activate_doc=2 (жүгінген күні: 24.02.2023).

ережелері жарамсыз деп танылады және қолдануға жатпайды» (ҚР ЕК 137-1-бабының 6-тармағы). Осы тұрғыда жұмыскер мен қабылдаушы тарап арасындағы қарым-қатынастың табиғаты қандай деген сұрақ туындайды. Ұсынылған жұмыскердің жұмысын ұйымдастыру тетіктері үшбұрышты қатынастармен: Кадрлық агенттік-тапсырыс беруші-жұмыскер ретінде сипатталады» [7].

Агенттік еңбегімен байланысты еңбек қатынастарының үш жақты құрылымы бастапқыда теориялық тұрғыдан даулы болды және практикада жұмысшылар үшін көптеген тәуекелдер туғызды.

Тақырып өте күрделі және практикалық қолдануда еңбек және азаматтық заңнама нормаларының тоғысуы жұмыскермен қамтамасыз ету қызметтерін көрсету бойынша азаматтық-құқықтық шартты құруда мұқият қарауды талап етеді. Аутстаффинг қатынастары субъектілерінің құқықтық мәртебесін тиімді құқықтық реттеуді қамтамасыз ету маңызды болып табылады.

Егер жұмыскер мен жіберуші тарап арасында жасалған еңбек шарты анық болмаса, ол кез келген жағдайда еңбек заңнамасымен реттеледі, көп императивті ұйғарымдары бар жұмыскерлерді ұсыну бойынша қызметтер көрсету жөніндегі шартты егжей-тегжейлі пысықтау қажет, азаматтық-құқықтық реттеудің диспозитивтілік әдісі таңдаудың кең спектрін беретіндіктен, бұл болашақта жұмыскер үшін жағымсыз салдарға әкелуі мүмкін.

Жұмыскер мен қабылдаушы тарап арасындағы қатынастардың пайда болуының негізі заңды құрам болып табылады, ол белгілі бір заңды фактілерді қамтуы керек, тек тиісті түрде жүзеге асырылуы аутстаффинг қатынастарының пайда болуына әкелетін әрекеттер.

Аталған қатынастардың пайда болуына әкелетін заңды әрекеттерді нақтырақ қарастырайық.

1. Жұмыскер мен жіберуші тарап арасында еңбек шартының болуы (ҚР ЕК 137-1-бабының 1-тармағы). Аутстаффинг қатынастары жіберуші тарап пен жұмыскердің еңбек шартының негізінде еңбек қатынастары бар екенін білдіреді,

бұл ретте еңбек шарты азаматтық-құқықтық шартқа қарағанда ертерек жасалуы тиіс екенін ескеру маңызды. Бұл факт жұмыскерді ұсыну шартын (аутстаффинг) жұмыскерді іздеу шартынан (рекрутинг) ажыратады. Сонымен қатар жіберуші тарап азаматтық-құқықтық шартқа қол қойылғаннан кейін оны қабылдаушы тараптың өтінімі бойынша іздемей, азаматтық-құқықтық шарт бойынша қолда бар жұмыскерін беретінін түсіну маңызды. Сонымен қатар егер қабылдаушы тараптың еңбек функциясын орындау мерзімі аяқталған болса, онда жұмыскер мен жіберуші тараптың еңбек шарты күшінде қалады және тек еңбек заңнамасында нақты көзделген негіздер бойынша бұзылуы мүмкін. ҚР Еңбек кодексінде Аутстаффинг шеңберінде жіберуші тараппен еңбек шартын бұзуға мүмкіндік беретін арнайы негіздер көзделмеген.

Сондай-ақ еңбек шартын жасасу кезінде жұмыскерді еңбек функцияларын орындау үшін басқа жеке немесе заңды тұлғаға персоналды ұсыну бойынша қызметтер көрсетуге арналған шарт шеңберінде жіберу мүмкіндігін көрсету маңызды. Егерде мұндай тармақ қолда бар шартта көрсетілмесе, онда қабылдаушы тарапта жұмысты орындау орнын көрсете отырып, қолда бар еңбек шартына қосымша келісім жасасу талап етіледі (ҚР ЕК 137-1-бабының 2-тармағы).

Осы нормаларды тұжырымдау дұрыс болмаған жағдайда, біздің ойымызша, бұл тармақ былайша түсіндірілуге тиіс: жұмысты орындау орнын көрсету еңбек шартының міндетті шарты болып табылады, алайда, егер аутстаффинг кезінде еңбек шартынан кейін жұмыскерді ұсыну туралы шарт жасасу көзделсе, онда жұмысты орындау орнын алдын ала көрсету мүмкін болмайды. Демек, жұмыскер мен қабылдаушы тарапта жұмысты орындау орнын көрсете отырып, қолда бар еңбек шартына қосымша келісім жасасу міндетті заңды әрекет болып табылады. Қосымша келісім жұмыскерді беру туралы шартқа қол қойылғаннан кейін жасалады.

Нәтижесінде, аутстаффингтің сипатына сәйкес келетін осы норманың ең дұрыс тұжырымы келесідей болады:

- ҚР ЕК 137-1-бабының 1-тармағы

мынадай редакцияда жазылсын: «Жіберуші тарап жұмыскерді жұмыскер беру туралы шарт шеңберінде пайдалану мүмкіндігі туралы шартты көрсете отырып, еңбек шартын жасасады және жіберуші тарап жұмыскерлерінің олардың еңбек шарттарында айқындалған еңбек функцияларын мүдделерінде, басқаруында және бақылауында орындауы үшін жұмыскерлерді қабылдаушы тарапқа жібереді...»;

- ҚР ЕК 137-1-бабы 2-тармағы мынадай редакцияда жазылсын: «Жіберуші тарап жұмыскерін қабылдаушы тарапқа жіберуге жұмыскер қол қойғаннан кейін жол беріледі және қабылдаушы тарапта жұмысты орындау орнын көрсете отырып, еңбек шартына қосымша келісімі болуы шарт».

2. Персонал беру жөніндегі қызмет көрсетуге азаматтық-құқықтық шарт жасасу. Осы заңды әрекетті тиісінше орындау үшін жіберуші және қабылдаушы тарап арасында жұмыскерді ұсыну бойынша қызметтер көрсетуге келісім-шарт жасасу қажет. Бұл шарт ұлттық заңнамаға сәйкес азаматтық-құқықтық шартқа жатады. Бұл шартты тек бір салаға жатқызу мәселесі өте даулы, көптеген ғалымдар бұл шартты кешенді (әр түрлі сала) шарт ретінде қабылдайды [8]; [9].

Бұл бағытта қызмет көрсету саласына қатысты неміс азаматтық кодексінде шарттың осы түрін бекіту ерекше, шарттың бұл түрі еңбек құқығының нормаларымен еркін реттелуі мүмкін, Германияның еңбек құқығы азаматтық құқықтың бөлігі болғандықтан, бұл ретте құқықтық қатынастардың екі түріндегі жұмыскер жұмысты орындаушы болып табылады: дербес (яғни тапсырыс берушіден әлеуметтік-экономикалық тәуелсіз) немесе дербес емес (тапсырыс берушіге тәуелді) [10, 16-17 б.].

Егер біз ҚР Азаматтық кодексіне жүгінетін болсақ, онда осы шартқа ҚР Еңбек кодексінің нормасына сәйкес келетін бір бап (ҚР АҚ 687-1-бабы) бар⁴. Ақылы қызмет көрсету шартының жалғыз маңызды шарты-бұл зат туралы шарт. Практикалық қолдану аясында тек осы норманы басшылыққа алу, жұмыскер

үшін, сондай-ақ келісімшарт тараптары үшін жағымсыз салдарға әкелуі мүмкін. Сақтандыру, тасымалдау, банктік қызметтер және т.б. шарттар үшін жасалғандай, азаматтық заңнама шеңберінде шарттың осы түрі үшін елеулі талаптардың бекітілмеуі толық түсінікті болып табылмайды.

Персонал беру туралы шартта кейбір талаптарды бекіту міндеттемесінің неғұрлым үзінді тұспалдауларын ҚР Еңбек кодексінен көруге болады, осылайша 105-бапқа сәйкес, қабылдаушы тараптың еңбек жағдайлары бойынша өндірістік объектілерді аттестаттау нәтижелері негізінде персонал беру бойынша қызметтер көрсетуге шарт жасасу кезінде жіберуші тараптың жұмыскерлеріне жоғары лауазымдық жалақылар (ставкалар) немесе қосымша ақылар белгіленеді.

Қазақстанда осындай шарттар жасасу мәселелері бойынша эмпирикалық материалды қарастыра отырып, аутстаффинг институтын тиімді пайдалану үшін мынадай талаптарды көрсету қажет екенін атап өтуге болады:

- шарттың мәні, атап айтқанда, қандай жұмыскер қажет екенін көрсету, барлық біліктіліктер, сыныптар, бірліктер, қандай еңбек функциялары орындалатынын көрсету;
- шарттың мерзімі, жұмыскер жіберілетін мерзім;
- шарттың құны туралы, жалақы бойынша нормаларды, үстеме және өзге де төлемдерді қамтуы тиіс төлем туралы шарттар;
- шартты орындамау мәселелері;
- қабылдаушы тарап тарапынан жұмыскердің жұмысты аяқтау негіздері;
- шарт бойынша жауапкершілік мәселелері.

Біздің ойымызша, персонал беру бойынша қызметтер көрсетуге арналған шарт шеңберінде туындайтын азаматтық-құқықтық қатынастарды іске асыруда маңызды болып табылатын барлық талаптарды белгілеу қажет.

Сонымен қатар біздің ойымызша, тараптардың құқықтары мен міндеттерін айқындау шеңберінде еңбек заңнамасының нормаларын көрсету артық болмайды. ҚР Азаматтық кодексінің 1-бабы еңбек

⁴ Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть), принят Верховным Советом Республики Казахстан 27 декабря 1994 года (с изм. и доп. по сост. на 07.03.2023 г.) [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1006061&doc_id2=37242549#activate_doc=2&pos=5;-98&pos2=1;-8 (дата обращения: 24.02.2023).

қатынастарының азаматтық заңнамасымен құқықтық реттеудің қабыну сипатын бекітетініне қарамастан, оны тиісті заңнамамен реттемеген жағдайда, бұл норма кері бағытта жұмыс істемейді⁵.

Еңбек заңнамасын азаматтық-құқықтық қатынастарға, тіпті олқылықтың орнын толтыру тәртібімен де қолдануға болмайды. Демек, жұмыскермен қамтамасыз ету бойынша қызмет көрсету шартын тиісті түрде жасауға мұқият қарау осы кешенді институтты тиімді қолданудың кепілі болып табылады.

3. Жұмыскерді қабылдаушы ұйымға жіберу жөніндегі әрекет ету және қабылдаушы тараптың жұмыскерге рұқсат беруі. Агенттік еңбек саласындағы құқықтық қатынастардың пайда болуының заңды құрамын қарастыру барысында маңызды заңды әрекет жіберуші тараптың жұмыскерді жолдау және қабылдаушы тараптың жұмысқа рұқсаты болып табылады. Бұл еңбек заңнамасының нормаларын талдау негізінде жүзеге асырылады. Осы әрекеттерді іске асыру кезінде жұмыскердің құқықтарын және олардың арасында туындайтын шарттық міндеттемелерді тиісінше орындалуын қамтамасыз ету мақсатында қабылдаушы және жіберуші тараптың келісілген әрекеттері қажет.

Біріншіден, осы әрекеттерді жүзеге асыру барысында жұмыскерді қабылдаушы тараптың барлық актілерімен, еңбек тәртібімен, жергілікті ережелерімен және нормативтік ережелерімен таныстыру қажет. Ережелермен танысу бойынша іс-әрекет жолдама деңгейінде де, жұмыскердің қолы қойылған рұқсат деңгейінде де сүйемелденуі тиіс. Еңбек жағдайларымен танысу ауыр немесе қауіпті жағдайларда ғана маңызды емес.

Екіншіден, сақтандыру – жіберуші тараптың міндеті және жұмыскердің сақтандырылуын тексеру қабылдаушы тарапта еңбек функциясын орындауға рұқсат берудің шартында қажетті болып табылады.

Бұл ретте жұмыс берушінің (жіберуші

тараптың) сақтандырушы ретінде қызмет басталған сәттен бастап онкүндік ішінде сақтандыру шартын жасасу міндеті⁶, яғни, біржақты, жіберуші тараптың шарты міндетті түрде болуға тиіс. Практикалық мәселелер жұмыскерді қабылдаушы тарапқа жіберу нәтижесінде экономикалық қызмет түрін және кәсіптік тәуекел класын өзгерту нәтижесінде шарт талаптарын өзгерту тәртібін тудырады. Егер жұмыскерді ұсыну саласында қызметтер көрсету жөніндегі қызмет тұрақты болып табылса, онда бұл факт бүгінгі күні қазақстандық заңнамада агенттік еңбегі шеңберінде жұмыскерлерді жазатайым оқиғалардан сақтандыру шартына ерекшеліктер көзделмегенін ескере отырып, міндетті сақтандыру шартында көрсетілуі тиіс. Демек, бұл жағдайда жұмыс берушінің осы ерекшеліктерді азаматтық-құқықтық тәртіпте қарастыруы міндеті.

Үшіншіден, материалдық жауапкершілік мәселелерін де реттеу керек. Қажет болған жағдайда еңбек заңнамасында көзделген материалдық жауапкершілік саласындағы келісімдерге қол қою талап етіледі.

Қорытынды. А. Трунк дұрыс атап өткендей: «Заңды олардың қалай жүзеге асырылатынын және қандай қиындықтар туындауы мүмкін екенін ескермей қабылдау заңды күшінен айыруы мүмкін» [11, 74 б]. Жұмыскерді ұсыну бойынша қызметтер көрсету саласындағы құқықтық қатынастар кешенді сипатқа ие және құқықтың әртүрлі салаларын реттеуге жатады. Қарастырылып отырған қатынастарды құқықтық реттеудің тәсілдері мен әдістерінің айырмашылығы осы институтты практикада қолдану мәселелеріне әкеледі. Еңбек қатынастарын ұйымдастырудың заманауи тенденцияларын ұстану қажеттілігі бұл институтты азаматтық және еңбек заңнамасына енгізу және заңдастыру актісі тұрғысынан түсінікті. Қазақстанның еңбек заңнамасы үшін бұл нормалардың енгізілуі белгілі бір сын-тегеурін болып табылады, сонымен қатар еңбек құқығының әлеуметтік функциясының

⁵ Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть), принят Верховным Советом Республики Казахстан 27 декабря 1994 года (с изм. и доп. по сост. на 07.03.2023 г.) [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1006061&doc_id2=37242549#activate_doc=2&pos=5;-98&pos2=1;-8 (дата обращения: 24.02.2023).

⁶ Қызметкер еңбек (қызметтік) міндеттерін атқарған кезде оны жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру туралы 2005 жылғы 7 ақпандағы №30-III Қазақстан Республикасының Заңы (2022.12.09. берілген өзгерістер мен толықтырулармен) [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30003653#activate_doc=2 (жүгінген күні: 24.02.2023).

қалыптасқан рөліне күмән келтіріледі. Еңбек құқығы теориясында бұл функция жұмысшылардың денсаулығын қорғауға, олардың еңбек құқықтары мен мүдделерін нығайтуға және еңбек жағдайларын жақсартуға байланысты қоғамдық қатынастарға әсер ету арқылы жүзеге асырылатындығы атап өтілген [12]. Заңнама жұмыскерлердің еңбегін реттеу ерекшеліктері туралы еңбек заңнамасына нормаларды енгізе отырып, өз жұмыс берушісі жұмыскерін уақытша басқа жеке және заңды тұлғаларға еңбек функциясын орындау үшін жіберуі

барысында жұмысшылардың еңбек құқықтарының бір бөлігі іске асырылмай қалатынын назардан тыс қалдырмайды. Заңнама ұсынған карантиндік шаралар әзірге іске асырылуда, тек жіберуші және қабылдаушы тараптардың қалауын жұмыскерлерді тиімді құқықтық қорғау деп тануға болмайды. Сондықтан қазіргі уақытта туындайтын қатынастарды реттеудің азаматтық-құқықтық тетіктерін барынша пайдалану еңбекті ұйымдастырудың осы түрін тиімді жүзеге асырудың ең кепілдендірілген құралы.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Сулейменов, М.К. Юридические факты в гражданском праве: проблемы теории и практики [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33796397&pos=5;-107#pos=5;-107 (дата обращения: 24.02.2023).
2. Сулейменов, М.К. Гражданское право и корпоративные отношения: проблемы теории и практики. – В сб.: Гражданское право и корпоративные отношения: материалы междунар. науч.-практ. конф. в рамках ежегодных цивилистических чтений, посвященной 90-летию видного казахстанского ученого-цивилиста Юрия Григорьевича Басина (Алматы, 13-14 мая 2013 г.) / Отв. ред. М.К. Сулейменов. – Алматы, 2013. – С. 30-36.
3. Snyder, H. Literature review as a research methodology: An overview and guidelines / H. Snyder // Journal of Business Research. – 2019. – Volume 104. – Pp. 333-339.
4. Черняева, Д.В. Трудовые отношения в странах англосаксонского права / Д.В. Черняева. – М.: Волтерс Клувер, 2010. – 208 с.
5. Гусов, К.Н. Международное трудовое право: учебник / К.Н. Гусов, Н.Л. Лютов. – М.: Проспект, 2013. – 592 с.
6. Пшеничников, С.В. Правовое регулирование труда работников, направляемых работодателем к другим физическим или юридическим лицам: дис. ... канд. юрид. наук [Электронный ресурс] / С.В. Пшеничников. – М., 2015. – 229 с. – Режим доступа: <https://www.hse.ru/data/xf/2015/12/14/1080733017/%D0%B4%D0%B8%D1%81%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F%D0%9F%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%B2.pdf> (дата обращения: 24.02.2023).
7. Alexander, S. The New Role of Temporary Agency Work in Germany. IZA Discussion Paper №6180, Available at SSRN [Electronic resource] – Access mode: <https://ssrn.com/abstract=1970775> (Access data: 24.02.2023).
8. Власенко, М.С. Проблемы правового регулирования заемного труда в России: дис. ... канд. юрид. наук [Электронный ресурс] / М.С. Власенко. – М., 2008. – 207 с. – Режим доступа: <https://www.dissercat.com/content/problemy-pravovogo-regulirovaniya-zaemnogo-truda-v-rossii> (дата обращения: 24.02.2023).
9. Чесалина, О.В. Юридическая природа договора о предоставлении труда работников / О.В. Чесалина // Журнал российского права. – 2015. – №4. – С. 66-77.
10. Urban-Crell, S. Arbeitnehmerüberlassung und Arbeitsvermittlung / S. Urban-Crell, C. Schulz. – München, 2003. – 427 p.
11. Trunk, A. «Policy implementation» in Germany and the EU / A. Trunk // Құқық қорғау органдары академиясының жаршысы. – 2021. – №2(20). – Pp. 73-78.
12. Цыпкина, И.С. Регулирование труда работников, направляемых работодателем к другим физическим или юридическим лицам по договору о предоставлении труда персонала /

И.С. Цыпкина // Актуальные проблемы российского права. – 2017. – №3. – С. 160-167.

References:

1. Sulejmenov, M.K. Juridicheskie fakty v grazhdanskom prave: problemy teorii i praktiki [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33796397&pos=5;-107#pos=5;-107 (data obrashhenija: 24.02.2023).
2. Sulejmenov, M.K. Grazhdanskoe pravo i korporativnye otnoshenija: problemy teorii i praktiki. – V sb.: Grazhdanskoe pravo i korporativnye otnoshenija: materialy mezhdunar. nauch-prakt. konf. v ramkah ezhegodnyh civilisticheskikh chtenij, posvjashhennoj 90-letiju vidnogo kazahstanskogo uchenogo-civilista Jurija Grigor'evicha Basina (Almaty, 13-14 maja 2013 g.) / Otv. red. M.K. Sulejmenov. – Almaty, 2013. – S. 30-36.
3. Snyder, H. Literature review as a research methodology: An overview and guidelines / H. Snyder // Journal of Business Research. – 2019. – Volume 104. – Rr. 333-339.
4. Chernjaeva, D.V. Trudovye otnoshenija v stranah anglosaksonskogo prava / D.V. Chernjaeva. – M. : Volters Kluver, 2010. – 208 s.
5. Gusov, K.N. Mezhdunarodnoe трудовое право: учебник / K.N. Gusov, N.L. Ljutov. – M.: Prospekt, 2013. – 592 s.
6. Pshenichnikov, S.V. Pravovoe regulirovanie truda работников, napravljajemyh rabotodatelem k drugim fizicheskim ili juridicheskim licam: dis. ... kand. jurid. nauk [Elektronnyj resurs] / S.V. Pshenichnikov. – M., 2015. – 229 s. – Rezhim dostupa: <https://www.hse.ru/data/xf/2015/12/14/1080733017/%D0%B4%D0%B8%D1%81%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F%D0%9F%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%B2.pdf> (data obrashhenija: 24.02.2023).
7. Alexander, S. The New Role of Temporary Agency Work in Germany. IZA Discussion Paper №6180, Available at SSRN [Electronic resource] – Access mode: <https://ssrn.com/abstract=1970775> (Access data: 24.02.2023).
8. Vlasenko, M.S. Problemy pravovogo regulirovaniya zaemnogo truda v Rossii: dis. ... kand. jurid. nauk [Elektronnyj resurs] / M.S. Vlasenko. – M., 2008. – 207 s. – Rezhim dostupa: <https://www.dissercat.com/content/problemy-pravovogo-regulirovaniya-zaemnogo-truda-v-rossii> (data obrashhenija: 24.02.2023).
9. Chesalina, O.V. Juridicheskaja priroda dogovora o predostavlenii truda работников / O.V. Chesalina // Zhurnal rossijskogo prava. – 2015. – №4. – S. 66-77.
10. Urban-Crell, S. Arbeitnehmerüberlassung und Arbeitsvermittlung / S. Urban-Crell, C. Schulz. – München, 2003. – 427 r.
11. Trunk, A. «Policy implementation» in Germany and the EU / A. Trunk // Құқық қорғау органдары академиясының zharshysy. – 2021. – №2(20). – Rr. 73-78.
12. Цыпкина, И.С. Регулирование труда работников, направляемых работодателем к другим физическим или юридическим лицам по договору о предоставлении труда персонала / И.С. Цыпкина // Aktual'nye problemy rossijskogo prava. – 2017. – №3. – С. 160-167.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Расима Тілеубергенқызы Баязитова – Alikhan Bokeikhan University докторанты, іскерлік әкімшілендіру магистрі, e-mail: rassima@gmail.com.

Баязитова Расима Тлеубергеновна – докторант Alikhan Bokeikhan University, магистр делового администрирования, e-mail: rassima@gmail.com.

Bayazitova Rasima Tleubergenovna – doctoral student of Alikhan Bokeikhan University, Master of Business Administration, e-mail: rassima@gmail.com.

Әсел Қуандықызы Қайшатаева – Alikhan Bukeikhan University стратегиялық даму және ғылым жөніндегі проректоры, заң ғылымдарының кандидаты, e-mail: aselkz@list.ru.

Қайшатаева Асель Қуандыковна – проректор по стратегическому развитию и науке Alikhan Bukeikhan University, кандидат юридических наук, e-mail: aselkz@list.ru.

Kaishatayeva Assel Kuandykovna – Vice-Rector for Strategic Development and Science of Alikhan Bukeikhan University, Candidate of Law, e-mail: aselkz@list.ru.

УДК 331.109; 331.45
МРНТИ 10.63.59; 10.63.49

Б.М. Сматлаев¹, А.Г. Шаяхметова², И.С. Сактаганова²

¹Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, г. Астана, Республика Казахстан

²Республиканский научно-исследовательский институт по охране труда,
г. Астана, Республика Казахстан

АНАЛИЗ СУДЕБНОЙ ПРАКТИКИ, СВЯЗАННОЙ С НЕСЧАСТНЫМИ СЛУЧАЯМИ ПРИ ИСПОЛНЕНИИ ТРУДОВЫХ (СЛУЖЕБНЫХ) ОБЯЗАННОСТЕЙ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация. В статье представлены результаты научных исследований, полученные в ходе реализации научно-технической программы на тему: «Экономические проблемы безопасного труда и институциональные преобразования механизма страхования в Республике Казахстан» (BR11965728) в рамках программно-целевого финансирования исследований Республиканского научно-исследовательского института по охране труда Министерства труда и социальной защиты Республики Казахстан. В данной статье исследуется вопрос расследования, оформления и регистрации несчастных случаев, связанных с трудовой деятельностью. На основе реального гражданского дела и вступившего в законную силу решения суда авторы пытаются изучить практический опыт при расследовании несчастных случаев. А именно, с какой проблемой сталкивается работник, пострадавший от травмы на производстве, каким образом он может решить проблему, и правильно ли сформирован алгоритм расследования несчастного случая на производстве.

Ключевые слова: несчастный случай; охрана труда; грубая неосторожность; смешанная ответственность; акт расследования; инспектор труда; степень вины; производственная травма.

Б.М. Сматлаев¹, А.Г. Шаяхметова², И.С. Сақтаганова²

¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ., Қазақстан Республикасы

²Еңбекті қорғау жөніндегі республикалық ғылыми-зерттеу институты,
Астана қ., Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЕҢБЕК (ҚЫЗМЕТТІК) МІНДЕТТЕРІН АТҚАРУ КЕЗІНДЕ ЖАЗАТАЙЫМ ОҚИҒАЛАРҒА БАЙЛАНЫСТЫ СОТ ПРАКТИКАСЫН ТАЛДАУ

Аннотация. Мақалада Қазақстан Республикасында Еңбек және әлеуметтік қорғау министрлігінің Еңбекті қорғау жөніндегі республикалық ғылыми-зерттеу институтының зерттеулерін бағдарламалық-нысаналы қаржыландыру шеңберінде «Қауіпсіз еңбектің экономикалық проблемалары және Қазақстан Республикасындағы сақтандыру тетігін институционалдық қайта құру» (BR11965728) тақырыбындағы ғылыми-техникалық бағдарламаны іске асыру барысында алынған ғылыми зерттеулердің нәтижелері ұсынылған. Бұл мақалада еңбек қызметіне байланысты жазатайым оқиғаларды тергеу, рәсімдеу және тіркеу мәселесі қарастырылады. Нақты азаматтық іс пен заңды күшіне енген сот шешімінің негізінде авторлар жазатайым оқиғаларды тергеудегі практикалық тәжірибені, атап айтқанда, өндірісте жарақат алған қызметкер қандай мәселемен бетпе-бет келетінін, ол мәселені қалай шеше алатынын, өндірістегі жазатайым оқиғаны тексеру алгоритмі дұрыс құрылған-құрылмағанын зерттеуге тырысады.

Түйінді сөздер: жазатайым оқиға; еңбекті қорғау; өрескел абайсыздық; аралас жауапкершілік; тергеу актісі; еңбек инспекторы; кінәнің дәрежесі; жұмыс жарақаты.

B.M. Smatlayev¹, A.G. Shayakhmetova², I.S. Saktaganova²

¹L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana c., the Republic of Kazakhstan

²Republican Research Institute for Labor Protection, Astana c., the Republic of Kazakhstan

ANALYSIS OF JUDICIAL PRACTICE RELATED TO RANDOM CASES OF DETECTION OF CASES OF LABOR (SERVICE) CIRCUMSTANCES IN CASE OF OCCURRENCE IN KAZAKHSTAN

Abstract. The results of scientific researches received during the scientific and technical program on a theme: «Economic Problems of Safe Labor and Institutional Transformations of the Insurance Mechanism in the Republic of Kazakhstan» (IRN BR11965728) within the limits of program target financing of researches of the Republican research institute for occupational safety and health under MLSPP of the Republic of Kazakhstan have been presented in the given article. In this article being investigated some questions about investigation of accidents on the workplace. Authors of this article analyzed a real civil case about investigation of accidents on the workplace. This case showed us how working the law on practice, and how worker who disagree with special Commission decision can appeal against the decision by the court.

Namely, what problem does an employee who has suffered an injury at work face, how can he solve the problem, and whether the algorithm for investigating an accident at work is correctly formed.

Keywords: accident; occupational safety and health; gross negligence; mixed liability; act of investigation; labor inspector; degree of guilt; work injury.

DOI: 10.52425/25187252_2023_28_45

Введение. В Казахстане насчитывается более 10 горнодобывающих компаний, где производство неразрывно связано с риском как для жизни, так и для здоровья работников. Работа с вредными условиями труда неминуемо связана с производственными травмами, внезапным ухудшением здоровья или отравления работника, которые приводят к установлению работнику степени утраты профессиональной трудоспособности, профессиональному заболеванию либо смерти.

Вместе с тем, как верно подметили европейские наблюдатели по безопасности и охране труда Всемирной организации здравоохранения – растущее использование и применение химических веществ означает, что несчастные случаи на производстве будут продолжаться, и они могут усугубляться факторами риска, такими как изменение климата, расширение городов и старение промышленной инфраструктуры¹.

Согласно статистическим данным, предоставленными Акционерным обществом «Центр развития трудовых ресурсов» по результатам запроса в рамках научно-

технических программ (BR11965728) – только за 2022 год выявлено 1 390 лиц по всей Республике со степенью утраты профессиональной трудоспособности.

Из положений Закона Республики Казахстан (далее – РК) «Об обязательном страховании работника от несчастных случаев при исполнении им трудовых (служебных) обязанностей» от 7 февраля 2005 года №30 следует, что объектом обязательного страхования работника от несчастных случаев при исполнении им трудовых (служебных) обязанностей (далее – обязательное страхование работника от несчастных случаев) является имущественным интересом работника, жизни и здоровью которого причинен вред в результате несчастного случая, приведшего к установлению ему степени утраты профессиональной трудоспособности либо его смерти.

Однако установлению работнику степени утраты профессиональной трудоспособности предшествует расследование, которое оформляется в виде Акта расследования о несчастном

¹ Industrial accidents / 27.06.2022 [Electronic resource] – Access mode: <https://civil-protection-knowledge-network.europa.eu/industrial-accidents> (Access data: 18.04.2023).

случае в соответствии с утвержденными формами актов государственного инспектора труда², где немаловажную роль играет работа государственного инспектора по труду. Зачастую, результаты расследования становятся основанием подачи искового заявления в суд. В данной статье хотелось бы разобрать практические вопросы расследования несчастных случаев на примере конкретных гражданских дел.

В связи с чем, при написании данной статьи авторами использованы материалы судебной практики, статистические данные Акционерного общества «Центр развития трудовых ресурсов», положения Конвенции Международной организации труда №155 1981 года «О безопасности и гигиене труда и производственной среде» (далее – Конвенция МОТ), Приказы Министра здравоохранения и социального развития РК в сфере безопасности и охраны труда, кроме того использованы научные исследования зарубежных и отечественных авторов, таких ученых, как Е.Н. Нурғалиевой, М.Х. Хасенова, Э.Б. Омаровой, а также зарубежной научной литературы, в виде трудов Г.К. Белякова и Ирландского Управления безопасности и охраны труда на основе 22 реальных кейсов по трудовым спорам.

Материалы и методы. В процессе научного исследования были применены общенаучные теоретические методы. Главным методом явился метод познания научно-теоретического материала. При рассмотрении и анализе системы охраны труда в Казахстане использовался метод анализа литературы; метод обобщения – при рассмотрении государственного контроля в сфере охраны труда; логический метод – при анализе проблемных вопросов.

Результаты/обсуждение. Согласно Национальному докладу по охране труда –

численность государственных инспекторов по РК в 2006 году составляла 341 человек, количество инспекторских проверок в 2006 году – 21 377, число выданных предписаний и санкций – 25 742³.

Более десяти лет назад на территориальном уровне Комитет был представлен департаментами по контролю и социальной защите, действующими во всех областях, городах Алматы и Астана. В настоящее время функции по контролю за соблюдением трудового законодательства переданы в местные исполнительные органы. Соответственно государственные инспектора труда с 01 июля 2013 года находятся в структуре акиматов областей, городов Астана, Алматы и Шымкент⁴.

Численность государственной инспекции труда, которая в 2013 году была передана из министерства в акиматы постоянно сокращается.

На сегодняшний день по всей стране всего работают лишь 260 трудовых инспекторов, примерно 1 инспектор на 23 000 работников.

В свою очередь, в международной практике инспектор труда имеет право беспрепятственно в любое время суток посещать любое предприятие для устранения нарушений трудового законодательства по отношению к работникам⁵.

Согласно положениям Конвенции МОТ каждый член Организации в соответствии с национальными условиями и практикой и по консультации с наиболее представительными организациями предпринимателей и трудящихся разрабатывает, осуществляет и периодически пересматривает согласованную национальную политику в области безопасности труда, гигиены труда и производственной среды⁶.

Цель такой политики – предупредить несчастные случаи и повреждение здоровья,

² Об утверждении форм актов государственного инспектора труда: приказ Министра здравоохранения и социального развития Республики Казахстан от 30 нояб. 2015 г. №904 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1500012498> (дата обращения: 18.04.2023).

³ Национальный обзор – «Охрана труда в Республике Казахстан» / Международная организация труда, 2008. – 161 с. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-moscow/documents/genericdocument/wcms_306180.pdf (дата обращения: 07.06.2023).

⁴ Концепция безопасного труда в Республике Казахстан до 2030 года // Министерство труда и социальной защиты Республики Казахстан [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek/documents/details/285862?lang=ru> (дата обращения: 18.04.2023).

⁵ Deutsche Gesetzliche Unfallversicherung [Electronic resource] – Access mode: <http://www.dguv.de> (Access data: 18.04.2023).

⁶ О ратификации Конвенции Международной организации труда (МОТ) №155 1981 года «О безопасности и гигиене труда и производственной среде»: закон Республики Казахстан от 13 июня 1996 г. №7-1 [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z960000007_ (дата обращения: 18.04.2023).

возникающие в результате работы, в ходе ее или связанные с ней, сводя к минимуму насколько это обоснованно и практически осуществимо, причины опасностей, свойственных производственной среде.

Проведение в жизнь законодательства и правил по безопасности и гигиене труда и производственной среде обеспечивается надлежащей и соответствующей системой инспекции.

Система контроля проведения в жизнь предусматривает принятие надлежащих санкций, в случае нарушения законодательства и правил.

Алгоритм действий при наступлении несчастного случая по РК един и обстоит следующим образом: несчастные случаи, связанные с трудовой деятельностью, с тяжелым, со смертельным исходом и групповые несчастные случаи подлежат специальному расследованию.

В свою очередь, согласно правилам пункта 3 статьи 188-1 Трудового кодекса РК специальное расследование несчастного случая, связанного с трудовой деятельностью, проводится комиссией, создаваемой в течение двадцати четырех часов местным органом по инспекции труда с момента получения заключения о степени тяжести производственной травмы⁷.

Председателем созданной Комиссии по специальному расследованию несчастного случая (далее – Комиссия) назначается государственный инспектор труда соответствующего региона.

В случае установления Комиссией, связанного с трудовой деятельностью, причиной возникновения или увеличения вреда, явилась грубая неосторожность, то Комиссия применяет смешанную ответственность сторон и определяет степень вины работника и работодателя в процентах.

Именно вопросы смешанной ответственности зачастую являются причиной обращения пострадавшей стороны в суд.

Однако, обращению в судебные органы предшествует направление жалобы о несогласии с принятым решением уполномоченному органу, то есть госинспектору по труду.

Так, разногласия по вопросам расследования, оформления и регистрации несчастных случаев, связанных с трудовой деятельностью, рассматриваются государственным инспектором труда или судом.

Изучение судебной практики показало, что Комиссия не в полной мере отражает обстоятельства по делу, а обращение к государственному инспектору не всегда разрешает «конфликтную ситуацию», связанную с несогласием пропорций вины, приведшей к смешанной ответственности.

Согласно правилам расследования, предусмотренные Приказом «Об утверждении форм по оформлению материалов расследования несчастных случаев, связанных с трудовой деятельностью»⁸ в Акте специального расследования несчастного случая (далее – Акт) необходимо указать, что предшествовало несчастному случаю, как протекал процесс труда, кто руководил этим процессом, описать действия пострадавшего(их) и других лиц, связанных с несчастным случаем, изложить последовательность событий.

Также в Акте следует указать основные технические и организационные причины несчастного случая, изложить, какие конкретно требования трудового законодательства, должностных инструкций, правил по охране труда, норм и инструкций по безопасному ведению работ нарушены (дать ссылку на соответствующие статьи, параграфы, пункты).

Кроме того, необходимо назвать опасный (вредный) производственный фактор, машину, инструмент или оборудование, явившиеся причиной травмы.

По результатам специального расследования устанавливается степень

⁷ Трудовой кодекс Республики Казахстан: от 23 нояб. 2015 г. №414-V ЗРК [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000414> (дата обращения: 18.04.2023).

⁸ Об утверждении форм по оформлению материалов расследования несчастных случаев, связанных с трудовой деятельностью: приказ Министерства здравоохранения и социального развития Республики Казахстан от 28 дек. 2015 г. №1055 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1500012655> (дата обращения: 18.04.2023).

вины работника и работодателя, связанной с несчастными случаями при исполнении трудовых (служебных) обязанностей.

Как следует из положений пункта 1 статьи 190 Трудового кодекса РК, каждый несчастный случай, связанный с трудовой деятельностью и вызвавший у работника потерю трудоспособности в соответствии с медицинским заключением/рекомендацией, подлежит расследованию [1].

От того, как будет проведено расследование будет зависеть его результат.

Однако, как показывает судебная практика вопросы определения степени вины зачастую определены неверно, а с ними некорректно проведено расследование, которое указывает грубую неосторожность пострадавшего, при ее реальном отсутствии.

Основными требованиями истцов-пострадавших, а также потерпевших (родственников потерпевших) – это оспаривание смешанной ответственности при несчастном случае.

Так, требования пострадавших при несчастном случае на производстве практически идентичны друг другу, а именно требование о признании отсутствия вины работника; признание Акта, а также Заключение государственного инспектора труда недействительным, как в случае с пострадавшей С. по иску к Жезказганскому медеплавильному заводу ТОО «Kazakhmys Smelting», и пострадавшим Д.М.

Пострадавшая С., заступив на смену с 08:00 часов получила от мастера смены наряд-задание на выполнение работ на автоматической линии заготовки основ, клепание и обрезка матричных листов. В 16:00 часов пострадавшая направилась к передвижной тележке, чтобы поправить ломик, для чего взобралась на ограждение передвижной тележки, где была зажата между стеллажом с ломиками на передвижной тележке и рамой линии заготовки основ.

Неотложная скорая помощь пострадавшей не была оказана своевременно, пострадавшая С. продолжала находиться на производстве, то есть на рабочем месте и только в 17 часов 39 минут была направлена в Центральную больницу города Жезказган

под сопровождением старшего мастера К.

Согласно заключению о тяжести производственной травмы от 10 сентября 2021 года, выданному Многопрофильной больницей города Жезказган, пострадавшая С. поступила в стационар отделения Взрослой хирургии Многопрофильной больницы города Жезказган с диагнозом: «Тупая травма живота. Травматический разрыв головки поджелудочной железы. Разрыв брыжейки поперечно ободочной кишки. Обширная забрюшная гематома. Гемоперитонеум. Травматический-гемморагический шок 1-2 степени. Ушиб, ссадины передней брюшной стенки, поясничной области. Закрытый перелом поперечных отростков L2, L3 позвонков слева, без смещения», указанное повреждение отнесено к числу *тяжелых производственных травм*.

Распоряжением Управления по инспекции труда Карагандинской области №186 от 13 сентября 2021 года назначена комиссия по специальному расследованию несчастного случая в составе: председателя комиссии – государственного инспектора труда Б., членов комиссии: главного специалиста отдела государственного надзора в горно-металлургической промышленности города Жезказган Департамента Комитета промышленной безопасности Министерства по чрезвычайным ситуациям РК по Карагандинской области, исполняющего обязанности директора Жезказганского медеплавильного завода ТОО «Kazakhmys Smelting», председателя профсоюзного комитета «Кәсіп Қорған».

27 сентября 2021 года на основании Акта, связанного с трудовой деятельностью, составлен Акт о несчастном случае, связанном с трудовой деятельностью №05 (дело №3512-21-00-2/6865).

Согласно Акту о несчастном случае, связанному с трудовой деятельностью С., являющейся обработчиком матричных листов, стаж работы которой составляет 7 месяцев – 1 сентября 2021 года произошел несчастный случай при выполнении работ на автоматической линии заготовки основ.

Основными причинами несчастного случая были названы – «грубая неосторожность

пострадавшей»; «нарушение правил безопасности и охраны труда». Степень тяжести – «тяжелая».

В Акте, связанного с трудовой деятельностью 27 сентября 2021 года установлена смешанная ответственность сторон: степень вины работодателя установлена в размере 80%, степень вины работника – 20%. Такое же процентное соотношение вины работодателя и работника и грубая неосторожность пострадавшей указаны в пунктах 11 и 17 Акта №5 о несчастном случае, связанном с трудовой деятельностью от 27 сентября 2021 года.

В пунктах 10 Акта о несчастном случае на производстве №5 от 27 сентября 2021 года обстоятельства несчастного случая описаны исходя из протокола допроса и письменного объяснения очевидца несчастного случая Н., а также исходя из видеозаписи от 01 сентября 2021 года с камеры видеонаблюдения, установленной на территории цеха Жезгазганского медеплавильного завода ТОО «Kazakhmys Smelting».

Вместе с тем, по правилам специального расследования необходимо правильно определить причины, указать основные технические и организационные причины несчастного случая.

Однако, вопреки заданным правилам, Комиссия в своем расследовании не указала причины, по которым возник несчастный случай, чем нарушила требования действующего законодательства.

Так, в своих выводах Комиссия указала, что одной из причин несчастного случая явилась «грубая неосторожность истца-пострадавшей», выразившаяся в нарушении требований правил безопасности и охраны труда, а именно взобралась на ограждение передвижной тележки, при этом, не убедившись в полном переводе ключа перемещения тележки в ручной режим, чем нарушила подпункт 3.1.12 Инструкции по безопасности и охране труда для обработчика матричных листов цеха электролиза меди Жезказганского медеплавильного завода ТОО «Kazakhmys Smelting», подпункт 1 пункта 2 статьи 181 Трудового кодекса РК.

Согласно описательной части решения по

гражданскому делу, в момент несчастного случая пострадавшая С. поправляла ломиком с передней стороны тележки, где нет ограждений, что указывает на несоответствие требованиям промышленной безопасности, а это означает, что пункт 3.1.12. Инструкции по безопасности и охране труда вменен истцу необоснованно, так как данный пункт не указывает о запрете находится на площадке передвижной тележки.

При рассмотрении реального дела, судом были выявлены нарушения, к которым он отнес тот факт, что расследование было начато по заявлению пострадавшей лишь 13 сентября 2021 года, то есть на третьи сутки с момента получения Заключения о тяжести производственной травмы. Место несчастного случая осмотрено лишь 14 сентября 2021 года, то есть спустя 14 суток с момента падения пострадавшей, что дает основания полагать, что место несчастного случая в первоначальном виде сохранено уже не было.

Об этом же свидетельствует изученная в судебном заседании видеозапись с места совершения несчастного случая, где пострадавшая С. и свидетель-очевидец Назарова вместе подошли к линии заготовки основ, при этом Назарова направилась к пульту управления, а С. к передвижной тележке.

Комиссия изложила свои выводы о виновности самой пострадавшей лишь на показаниях свидетелей, в том числе очевидца Назаровой, которая пояснила суду, что пострадавшая С. направилась к передвижной тележке, а Назарова к пульту управления. Из чего следует, что она не могла знать о состоянии ключа. В день случившегося с пострадавшей несчастного случая за пульт управления отвечала сама Назарова, а не пострадавшая-истец С., из чего следует, что она поднялась поправлять ломиком будучи уверенной в том, что ключ переведен на ручной режим.

Из вступившего в законную силу решения суда от 2 марта 2022 года следует, что работодателем-ответчиком в лице Жезказганского медеплавильного завода ТОО «Kazakhmys Smelting» не были приняты

исчерпывающие меры для предотвращения данного несчастного случая с целью исключения травматизма на производстве.

Суд счел, что наступление несчастного случая – это результат совокупности правонарушений действий других работников ответчика, указав в судебном решении от 2 марта 2022 года, что опасным фактором для произошедшего с С. несчастного случая послужила неудовлетворительная организация производства, выразившаяся в отсутствии контроля руководства Жезказганского медеплавильного завода ходом производства работ в Цехе электролиза меди⁹.

Тогда как законодатель возложил на работодателя обязанность по обеспечению безопасных условий и охраны труда, принимать меры по предотвращению любых рисков на рабочих местах и в технологических процессах путем проведения профилактики; обеспечить расследование несчастных случаев, связанных с трудовой деятельностью; принять меры по предотвращению развития аварийной ситуации и воздействия травмирующих факторов на других лиц.

Из чего суд пришел к выводу, что в действиях пострадавшей отсутствует «грубая неосторожность», повлекшая смешанную ответственность, потому определил степень вины работника – 0% и степень вины работодателя – 100%, тем самым удовлетворив все заявленные пострадавшей-истцом требования.

Таким образом, судом были удовлетворены все требования выдвинутые пострадавшей в исковом заявлении.

Учитывая множество нарушений и не состыковок в ходе специального расследования, госинспектор принял решение не в пользу пострадавшей, указав смешанную ответственность обеих сторон, как работодателя, так и работника.

Как указано выше, разногласия по вопросам расследования рассматриваются госинспектором труда или судом.

По нашему мнению, госинспектор не в полной мере осуществляет возложенную на него обязанность, куда входит согласно пункта 6) статьи 194 Трудового кодекса РК – принимать участие в расследованиях несчастных случаев, связанных с трудовой деятельностью – при этом не несет какой-либо ответственности в случае неправильного установления степени вины работника и работодателя.

Вместе с тем, опыт Германии в части расследования несчастных случаев показал, что несчастные случаи на производстве расследуют представители общества социального страхования [2]. А государственные инспекции труда получив информацию о тяжелых травмах и смертельных случаях на производстве проводят собственное расследование, оставляя за собой право привлечь к участию в расследовании представителей полиции и прокуратуры, что говорит о расширенных полномочиях госинспекторов труда. По итогам расследования и выявления причин произошедшего несчастного случая работодатель обязан предоставить инспекции труда программу по улучшению условий труда и ликвидации опасности для жизни и здоровья работников¹⁰.

Расходы работодателя в Ирландии (Бэлфаст) в связи с несчастными случаями включали расходы на заработную плату для замещающего персонала или оплату сверхурочной работы, потери производства и производительности труда, затраты на переобучение, персональная компенсация за травму, счета за ремонт, медицинские и дорожные расходы. В связи с высокими затратами компенсационных выплат работникам, пострадавшим от несчастных случаев в Ирландии профсоюзами и государством предусматривается политика по предотвращению и предупреждению несчастных случаев, для того чтобы уменьшить общие финансовые потери [3].

Заключение/Выводы. Погружение в практические вопросы при расследовании

⁹ Решение Казыбекбийского районного суда города Караганды от 02 марта 2022 года [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://krg.sud.kz/rus/sub/kazibekby-2> (дата обращения: 16.01.2023).

¹⁰ В Уфе прошел семинар по вопросам охраны труда и профилактике травматизма // «Строительная газета «Минстрой России», 16.04.2019 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://stroygaz.ru/publication/regulation/rabota-bez-opasnosti/> (дата обращения: 15.06.2023).

несчастных случаев на производстве выявило ряд проблем, связанных с ходом расследования несчастных случаев, необходимостью пострадавшим самим доказывать свою невиновность через судебные органы, тогда как законодателем предусмотрено обжалование в случае несогласия с результатами Комиссии при выявлении смешанной ответственности уполномоченным органом, то есть госинспектором областного значения (руководством председателя Комиссии). Изучение практики показало, что зачастую вопрос остается нерешенным, пострадавший при несчастном случае работник вынужден обращаться в судебные органы, которые в большинстве случаев глубоко изучив все доводы, погрузившись в процесс расследования встают на сторону истца, то есть пострадавшего работника, тем самым защитив его права.

Считаем целесообразным законодательно закрепить норму, при которой при подаче

искового заявления в случае трудового спора в обязательном порядке должно предшествовать «Независимое решение страхового инспектора», включив его в орбиту расследования несчастного случая, а также «Решения Работодателя об обжаловании результатов расследования Комиссии», «Решение вышестоящего государственного инспектора об обжаловании результатов расследования Комиссии». Указанное правило будет способствовать более внимательному и тщательному расследованию, так как в случае принятия судом решения в пользу пострадавшего работника, суд оставляет за собой право вынесения частного определения в адрес Министерства труда и социальной защиты о ненадлежащем контроле и исполнении своих обязанностей по охране труда работника, ненадлежащем расследовании, приведшем к волоките и злоупотреблению полномочий указанных лиц.

Список использованной литературы:

1. Хасенов, М.Х. О судебной практике по трудовым спорам: проблемы и решения // Правовая системы и современное государство: проблемы, тенденции и перспективы развития: материалы междунар. научно-практич. конфер., посвященной 20-летию юридического факультета Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева / М.Х. Хасенов. – Нур-Султан: ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, 2019. – С. 332-335.
2. Беляков, Г.И. Охрана труда и техника безопасности / Г.И. Беляков. – Москва-Юрайт, 2023. – 360 с.
3. Hryak, V. The costs and effects of workplace accidents / V. Hryak, J.D. Pérezgonzalez // Twenty case studies from Ireland. Health and Safety Authority Research Series. – 2007. – 130 p. [Electronic resource] – Access mode: https://www.hsa.ie/eng/publications_and_forms/publications/research_publications/the_costs_and_effects_of_workplace_accidents_-_twenty_case_studies_from_ireland.pdf (Access data: 18.04.2023).

References:

1. Hasenov, M.H. O sudebnoj praktike po trudovym sporam: problemy i reshenija // Pravovaja sistemy i sovremennoe gosudarstvo: problemy, tendencii i perspektivy razvitija: materialy mezhdunar. nauchno-praktich. konfer., posvjashhennoj 20-letiju juridicheskogo fakul'teta Evrazijskogo nacional'nogo universiteta im. L.N. Gumileva / M.H. Hasenov. – Nur-Sultan: ENU im. L.N. Gumileva, 2019. – S. 332-335.
2. Beljakov, G.I. Ohrana truda i tehnika bezopasnosti / G.I. Beljakov. – Moskva-Jurajt, 2023. – 360 s.
3. Hryak, V. The costs and effects of workplace accidents / V. Hryak, J.D. Pérezgonzalez // Twenty case studies from Ireland. Health and Safety Authority Research Series. – 2007. – 130 r. [Electronic resource] – Access mode: https://www.hsa.ie/eng/publications_and_forms/publications/research_publications/the_costs_and_effects_of_workplace_accidents_-_twenty_case_studies_from_ireland.pdf

pdf (Access data: 18.04.2023).

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Бауыржан Мамытбекұлы Сматлаев – Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті Заң факультетінің деканы, заң ғылымдарының докторы, профессор, e-mail: smatlayev_bm@enu.kz.

Сматлаев Бауржан Мамытбекович – декан юридического факультета Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, доктор юридических наук, профессор, e-mail: smatlayev_bm@enu.kz.

Smatlayev Baurzhan Mamytbekovich – Dean of the Faculty of Law of the L.N. Gumilyov Eurasian National University, Doctor of Law, Professor, e-mail: smatlayev_bm@enu.kz.

Айжан Ғазизқызы Шаяхметова – Еңбекті қорғау жөніндегі республикалық ғылыми-зерттеу институтының жетекші ғылыми қызметкері, заң ғылымдарының кандидаты, e-mail: shayakhmetova_work@mail.ru.

Шаяхметова Айжан Газизовна – ведущий научный сотрудник Республиканского научно-исследовательского института по охране труда, кандидат юридических наук, e-mail: shayakhmetova_work@mail.ru.

Shayakhmetova Aizhan Gazizovna – Leading Researcher of the Republican Research Institute for Labor Protection, Candidate of Law, e-mail: shayakhmetova_work@mail.ru.

Индира Советовна Сақтағанова – Еңбекті қорғау жөніндегі республикалық ғылыми-зерттеу институтының жетекші ғылыми қызметкері, заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, e-mail: aridnis@mail.ru.

Сақтағанова Индира Советовна – ведущий научный сотрудник Республиканского научно-исследовательского института по охране труда, кандидат юридических наук, ассоциированный профессор, e-mail: aridnis@mail.ru.

Saktaganova Indira Sovetovna – Leading Researcher of the Republican Research Institute for Labor Protection, Candidate of Law, Associate Professor, e-mail: aridnis@mail.ru.

ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ КРИМИНОЛОГИЯ, ҚЫЛМЫСТЫҚ-АТҚАРУ ҚҰҚЫҒЫ / УГОЛОВНОЕ ПРАВО И КРИМИНОЛОГИЯ, УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО / CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY, PENAL LAW

ӘОЖ 343.3/.7
МҒТАР 10.77.51

А.А. Айдарова, С.М. Сәбитов, М.Д. Қаражанов
Alikhan Bukeikhan University, Семей қ., Қазақстан Республикасы

АДАМ САУДАСЫ ҮШІН ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПТЫЛЫҚТЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аннотация. Азаматтық қоғамның басты құндылығы адамға ізгілік қарым-қатынас жасау, жеке адамның құқықтары және мүдделерін сақтау мен қамтамасыз етуге құқықтық кепілдіктер белгілеу, сондай-ақ адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарына қарсы бағытталған қылмыстық мінез-құлықты білдірудің әртүрлі нысандарына қарсы іс-қимыл жасау болып табылады.

Адам саудасына байланысты қылмыстық оқиғалар өркениетті әлем үшін жаһандық сын-қатер болып табылады және оны күрделі неке-отбасы, еңбек және өзге де құқықтық қатынастар призмасы арқылы қарау қажет. Адам саудасы үшін қылмыстық құқық бұзушылықтың құқықтық негіздері мен құрамын саралау, адамның құқықтары мен бостандықтарын тиісінше қорғауды қамтамасыз етіп қана қоймай, қылмыстық істер санаттары бойынша тергеу-сот практикасын жетілдіруге ықпал етеді.

Осы мақалада авторлар қылмыстық заңнамада адам саудасына байланысты әрекеттерді саралаудың қылмыстық қудалауды жүзеге асыруға және құқыққа қарсы әрекет жасаған адамдарды жауапқа тартуға кедергі келтіретін мәселелерін қарайды. Сонымен қатар адам саудасы қылмысы үшін жауаптылыққа тарту бойынша заңнаманы қолдану мәселелерін ашып көрсеткен. ҚР Қылмыстық кодексінің адам саудасына қатысты нормасының диспозициясын адам тіндері мен мүшелерін трансплантациялау бойынша медицинадағы жаңа трансплантологиялық терминмен толықтыру ұсынылған.

Түйінді сөздер: адам саудасы; кәмелетке толмағандарды саудаға салу; заманауи құлдық; адамды қанау; мәжбүрлі еңбек.

А.А. Айдарова, С.М. Сабитов, М.Д. Қаражанов
Alikhan Bukeikhan University, г. Семей, Республика Казахстан

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ТОРГОВЛЮ ЛЮДЬМИ

Аннотация. Главной ценностью гражданского общества является гуманное отношение к человеку, установление правовых гарантий соблюдению и обеспечению прав и интересов личности, а также противодействий с различными формами проявления преступного поведения направленного против прав и свобод человека и гражданина.

Криминальные события, связанные с торговлей людьми являются глобальным вызовом для цивилизованного мира и их необходимо рассматривать через призму сложных брачно-семейных, трудовых и иных правоотношений. Правильное понимание правовых основ и квалификации состава уголовного правонарушения за торговлю людьми, не только обеспечит надлежащую защиту прав и свобод человека, но и будет способствовать совершенствованию следственно-судебной практики по категориям уголовных дел.

В данной статье авторы рассматривают проблемные вопросы квалификации деяний, связанные с торговлей людьми в уголовном законодательстве, препятствующие осуществлению уголовного преследования и привлечению к ответственности лиц, совершивших противоправное деяние. Авторы, также раскрыли вопросы применения законодательства по привлечению к ответственности за преступления торговли людьми. Предлагается дополнить диспозицию нормы Уголовного кодекса Республики Казахстан в отношении торговли людьми новым трансплантологическим термином в медицине по трансплантации

тканей и органов человека.

Ключевые слова: торговля людьми; торговля несовершеннолетними; современное рабство; эксплуатация человека; принудительный труд.

A.A. Aidarova, S.M. Sabitov, M.D. Karazhanov
Alikhan Bokeikhan University, Semey c., the Republic of Kazakhstan

SOME ISSUES OF CRIMINAL LIABILITY FOR HUMAN TRAFFICKING

Abstract. The main value of civil society is humane human relations, the establishment of legal guarantees for the observance and protection of the rights and interests of the individual, as well as counteractions with various forms of criminal behavior directed against the rights and freedoms of man and citizen.

Criminal events related to trafficking in people are a global challenge for the civilized world and must be considered through the prism of complex marriage, family, labor and other legal relations. A proper understanding of the legal framework and qualification of the composition of the criminal offense for trafficking in persons will not only ensure the proper protection of human rights and freedoms, but will also contribute to the improvement of investigative and judicial practice in the categories of criminal cases.

In this article, the authors consider problematic issues of qualification of acts related to trafficking in persons in criminal law, impeding the implementation of criminal prosecution and prosecution of persons who have committed an unlawful act. In addition, he revealed the issues of application of legislation on bringing to justice for crimes of human trafficking. It is proposed to supplement the disposition of the norm of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan on human trafficking with a new transplant term in medicine for transplantation of human tissues and organs.

Keywords: human trafficking; trafficking in minors; modern slavery; human exploitation; forced labor.

DOI: 10.52425/25187252_2023_28_54

Кіріспе. Қазақстан өмірдің әртүрлі салаларында интеграция мен біріздендіруге байланысты әлемдік қоғамдастықта болып жатқан әртүрлі жаһандық процестерге белсенді қатысады. Өзге мемлекеттермен тығыз қарым-қатынас орнату мемлекетіміз үшін әлеуметтік, саяси және экономикалық түрлендіруге қол жеткізуге мүмкіндік берді. Дегенмен, оң нәтижелермен қатар соңғы уақытта Қазақстанда қылмыстылықтың сирек кездесетін түрлері мен нысандарының тұрақтануы мен өсу үрдісі бақылануда. Осындай негативті әлеуметтік салдардың бірі – адам саудасының таралуы, соның ішінде кәмелетке толмағандар саудасы және еңбектік қанау нысаны кеңінен таралуы.

Сот тергеу тәжірибесін ескерер болсақ, адам саудасы нарығының кеңеюімен қатар, адамды сатып алу-сату және қанаудың жаңа әлеуметтік қауіпті тәсілдерінің де пайда болғанын аңғаруға болады.

Адам саудасы Конституциямен кепілдік

берілетін құқықтар мен бостандықтарға, еркін жүріп-тұруға және тұрғылықты мекенді өз қалауынша таңдап алуға, адамның қадір-қасиетіне, еңбек ету бостандығына, қызмет пен кәсіп түрін еркін таңдауға, адамның денсаулығына, өміріне қауіп төндіретін қылмыс болып табылады¹. Аталған қылмыстың кеңінен таралуы халықаралық қауымдастықтың алаңдатушылығын тудыруда. Біріккен Ұлттар Ұйымының Трансұлттық ұйымдасқан қылмысқа қарсы конвенциясын толықтыратын Адамдарды, әсіресе әйелдер мен балаларды сатудың алдын алу мен жолын кесу және ол үшін жазалау туралы хаттамаға (әрі қарай Палермо хаттамасы) сәйкес, әрбір мемлекет адам саудасы үшін қылмыстық жазалауды көздейтін заңнамалық және басқа да шараларды қабылдауы тиіс.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде (әрі қарай – ҚР ҚК) 125-бап Адам саудасы, ал 135-бап

¹ Қазақстан Республикасы Конституциясы: 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_ (жүгінген күні: 20.02.2023).

Кәмелетке толмағандардың саудасы үшін жауапкершілікті көздейді. Адам саудасы үшін қылмыстық жауаптылықты орнатудың себептері бар. Біріншіден, аталған қылмыс түрі кеңінен таралуы оның қоғамдық қауіптілігін арттырды. Екіншіден, адам саудасының құрбанына айналған адамға ауыр зардаптар келтіріледі. Үшіншіден, Палерма хаттамасын ратификациялау ҚР үшін адам саудасы үшін қылмыстық жазалауды орнатуды міндеттейді.

Біріккен Ұлттар Ұйымының Есірткі және қылмыс жөніндегі аймақтық бюросының бағалауы бойынша тек адам саудасы жыл сайын 600 миллион долларға дейін пайда әкеледі². Қылмыскерлердің аталған қылмысқа баруының себебі де осында жатыр. Сонымен қатар адамды қанау фактілері экономикалық сипатқа ие болуы да алаңдатушылық тудыруда. Еңбек нарығында ауыр еңбек қанауы «заманауи құлдық» терминімен сипатталады [1].

Заманауи құлдық 200 жыл бұрын тыйым салынған адам саудасы, кіріптарлықта болу және мәжбүрлі еңбек нысанында көрініс табады [2].

Әлемде криминалдық экономика, адам саудасы нысанындағы адамды қанау қылмыстарының кеңінен тарауы мемлекеттер үшін ұйымдасқан қылмысқа қарсы іс-қимыл шараларын қабылдау қажеттілігі туралы тұрақты еске салу қызметін атқарады [3, 42 б.]. Қазақстан Республикасында 2019 жыл мен 2022 жыл аралығында жыныстық қанау құрбанына 131 адам айналған. Ал сотқа дейін істердің айтарлықтай аз мөлшері ғана жетеді. 128-бап Адам саудасы және 135-бап кәмелетке толмағандар саудасы бойынша сотталғандар саны ең көп 2016 жылы – 30 адамды құраған. Кейінгі жылдары сотталғандар саны азайып, 2021 жылы 14 адамды құрады³.

Адамның негізгі құқықтарына қолсұғатын қылмыстың кеңінен таралуы, аталған қылмыстық істер категориясы бойынша бірыңғай сот-тергеу тәжірибесінің қалыптаспауында жатыр. Көптеген арнайы

әдебиеттерде адам саудасы нормасын қолданумен байланысты қиындықтардың бар екендігі және іс-әрекетті дұрыс сараламау туралы даулы мәселелер жиі кездеседі.

Н.Ф. Кузнецова атап өткендей, саралау қателіктерінің себептері тек құқық қолдану жазықтығында ғана емес, сонымен қатар Қылмыстық кодекстің өзінде де болуы мүмкін, мысалы кемшіліктің жекелеген жағдайлары, нормалардың артық болуы, сондай-ақ олардың дәл болмауы немесе ескіруі бойынша жеке жағдайлар бар [4, 33 б.]. Адам саудасы қылмысы халықаралық конвенцияны ратификациялау арқылы имплементацияланған норма болып табылғандықтан, ұлттық заңнамада қолдану және түсіндіру бойынша қиындықтар туындайды.

Қылмыстық заңнаманың жазалау функциясы қылмыстылықты алдын алуда негізгі міндеттерінің бірі болып табылады. Адам саудасы сияқты жаһандық құбылыстың кеңінен таралу себебі, қылмыскерлердің жазалану қаупінің төмен екендігін сезінуінде. Егер қылмыстық заң диспозициясының мазмұны нақты болмаса және аталған бап қылмыскердің іс-әрекетін дұрыс саралау тәжірибеде қиындықтар туындатса, жазаны қатаңдату шараларының қылмысты ескертуде тиімділігі болмайды. Жазаның ескертушілік рөлінің тиімділігі бірқатар себептерге байланысты. Біріншіден, ол қылмыстың жай-күйімен, құрылымымен және динамикасымен, оны тудыратын себептермен, қылмыстық заңнаманың даму деңгейімен және оны қолданудың әділ тәжірибесімен, қоғамның даму деңгейімен анықталады. Сонымен бірге қылмыстық заңнама өзінің жазалау қаупімен тұрақсыз азаматтарға жалпы ескертушілік әсер етеді, ал оны жасалған қылмыстар үшін әділ қолдану бұл қауіпті айқын растайды. И.И. Карпец өз еңбегінде «егер қылмыс жасаған адамдарға жаза тағайындау көпшілікке жария етілмесе, онда ол өзінің жалпы ескерту маңыздылығын және қылмыс жасаудың алдын алудағы рөлін жоғалтады» деп атап өтті [5, 156 б.].

² ООН: Ежегодно отмывается от \$1,6 до \$4 трлн преступных доходов [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://incrossia.ru/social/oon-ezhegodno-otmyvaetsya-ot-1-6-do-4-trln-prestupnyh-dohodov/> (дата обращения: 14.01.2023).

³ Четырнадцать человек осуждены за торговлю людьми в Казахстане в 2021 году [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.inform.kz/ru/chetyrnadcat-chelovek-osuzhdeny-za-torgovlyu-lyud-mi-v-kazahstane-v-2021-godu_a3967710 (дата обращения: 14.01.2023).

Сондықтан бүгінгі таңда 128-баптың диспозициясының түсінігі бойынша туындаған көптеген ғалымдардың бір-біріне қарама-қайшы пікірлері және адам саудасы бойынша бірыңғай түсініктің қалыптаспауы аталған қылмысты саралауда қылмыстық қудалау органдарында да қиындықтар туындатып отырғаны анық.

Осыған байланысты жұмыста адам саудасы қылмыстары мен құқық қолдану практикасын регламенттеу бөлігінде заңнаманы жетілдіру мақсаты қойылған.

Ғылыми зерттеулер әдіснамасы тұрғысынан алғанда адам саудасының күрделі, көп жоспарлы сипатын ескере отырып, осы құбылыстың мәнін зерделеуде интегративтік (жүйелілік пен кешенділік) тәсіл негізгі болып табылады. Зерттеудің әдіснамалық негізі ғылыми танымның диалектикалық әдісі, сондай-ақ тарихи-құқықтық, салыстырмалы-құқықтық және нақты-әлеуметтік әдістер болып табылады. Статистикалық әдісті қолдану арқылы графикалық бейнелеудегі тақырыптың өзектілігін ашуға мүмкіндік беретін деректер өңделді.

Талқылау. Біріккен Ұлттар Ұйымының Трансұлттық ұйымдасқан қылмысқа қарсы конвенциясын толықтыратын Адамдарды, әсіресе әйелдер мен балаларды сатудың алдын алу мен жолын кесу және ол үшін жазалау туралы хаттамасының 1-бабындағы берілген анықтамаға сәйкес осы анықтамада аталған іс-әрекетті жасаған қылмыскер міндетті түрде қылмыстық жауаптылыққа тартылуы тиіс делінген⁴. Хаттама келесі іс-әрекеттерді қылмыс ретінде таниды: «адамдарды сату» пайдалану мақсатында адамдарды күш қолданамын деп қорқыту немесе оны қолдану немесе мәжбүрлеудің, ұрпаудың, алаяқтықтың, алдаудың, билігін асыра пайдаланудың немесе жағдайының осалдығын пайдаланудың басқа нысандары арқылы не басқа адамды бақылайтын адамның келісімін алу үшін төлемдер немесе

пайда түрінде параға сатып алу арқылы жүзеге асырылатын арбауды, тасымалдауды, тапсыруды, жасыруды немесе адамдарды алуды білдіреді. Пайдалануға, кем дегенде, басқа адамдардың жезөкшелігін пайдалану немесе нәпсіқұмарлық пайдаланудың басқа нысандары, мәжбүрлі еңбек немесе қызметтер көрсету, құлдық немесе құлдыққа ұқсас әдет-ғұрыптар, бағынышты жағдай немесе органдарды кесіп алу кіреді.

Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің статистикалық мәліметтеріне сүйенер болсақ 2020 жылы Адам саудасы бойынша Сотқа дейінгі тергеп-тексерудің бірыңғай реестрінде 183 қылмыс фактісі тіркелген, ал 2021 жылы – 67 факт тіркелген. Өткен жылғы статистикаға сүйенер болсақ, 2022 жылы ҚР ҚК 128-бабы Адам саудасы бойынша Сотқа дейінгі тергеп-тексерудің бірыңғай реестрінде 97 қылмыс фактісі тіркелген, ағымдағы жыл бойынша 21 қылмыстық іс сотқа жіберілген, ал 87 қылмыстық іс ҚР ҚПК 35-бабының 1-бөлігінің 1, 2, 5, 6, 7, 8-тармақшалары бойынша қысқартылған⁵ (1-сурет).

Статистикалық мәліметтерге сүйенер болсақ, адам саудасы қылмысы бойынша сотқа жіберілген істер саны тіркелген қылмыс санының тек 20% құрайды. Ал, қысқартылған қылмыстар саны 90% құрайды. Бұл, біз жоғарыда атап өткеніміздей, қылмысты саралауда бірыңғай тәжірибенің болмауымен сипатталады.

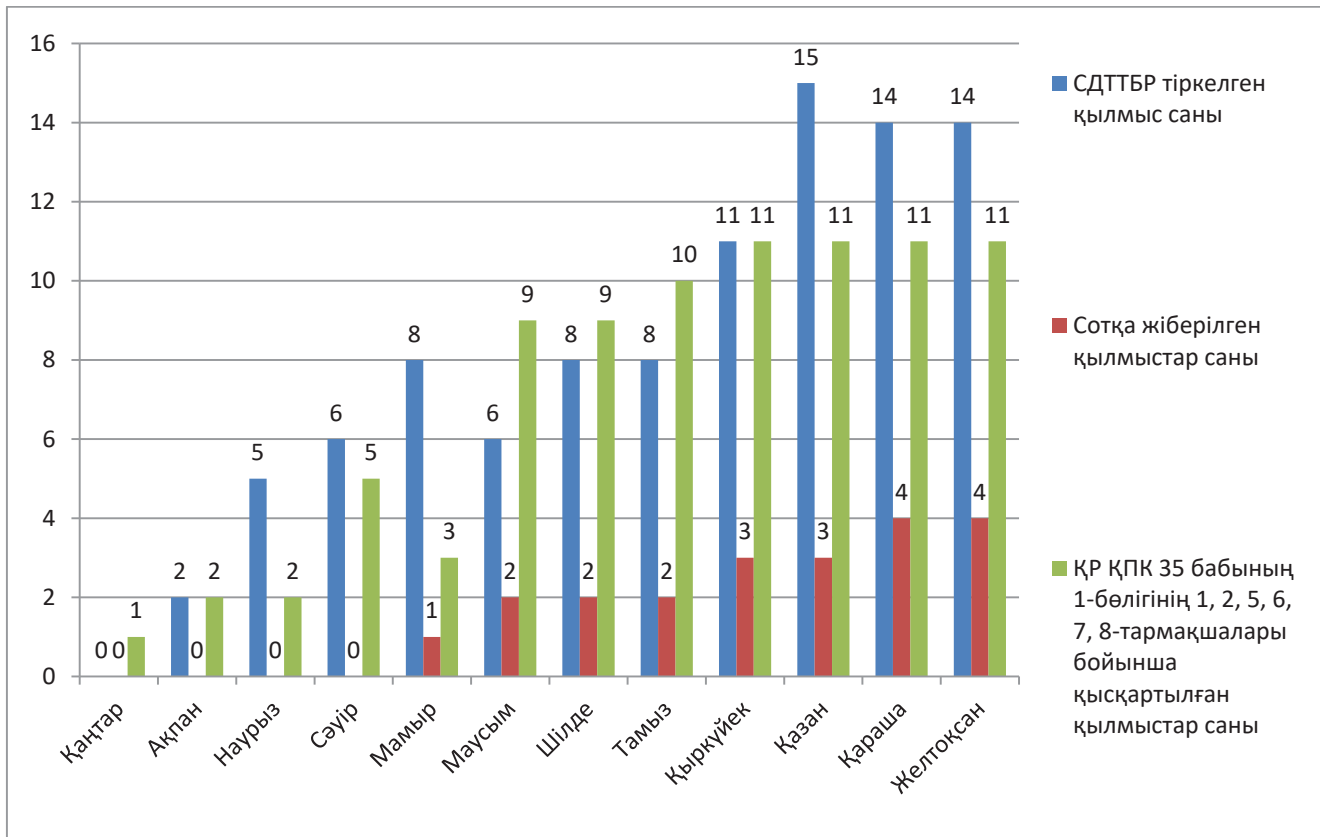
Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 128-бабының диспозициясында былай делінген: Адамды сатып алу-сату немесе оған қатысты өзге де мәмілелер жасасу, сол сияқты оны қанау не азғырып көндіру, тасымалдау, беру, жасыру, алу, сондай-ақ қанау мақсатында өзге де іс-әрекеттер жасау⁶.

128-баптың, 1-бөлігінің диспозициясында берілген әрекеттерге жеке тоқталып өтер болсақ, бұл жерде 3 жеке әрекет сипатталған:

⁴ Біріккен Ұлттар Ұйымының Трансұлттық ұйымдасқан қылмысқа қарсы конвенциясын толықтыратын Адамдарды, әсіресе әйелдер мен балаларды сатудың алдын алу мен жолын кесу және ол үшін жазалау туралы хаттаманы ратификациялау туралы: Қазақстан Республикасы 2008 ж. 4 маусымдағы №37-IV Заңы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z080000037_ (жүгінген күні: 20.02.2023).

⁵ Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу органдарының порталы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics> (жүгінген күні: 10.02.2023).

⁶ Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі: 2014 ж. 3 шілдедегі №226-V ҚРЗ [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226> (жүгінген күні: 08.02.2023).

1-сурет. ҚР ҚК 128-бабы Адам саудасы бойынша Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің статистикалық мәліметі

1. Адамды сатып алу-сату; 2. Адамға қатысты өзге де мәмілелер жасау; 3. Адамды қанау. Аталған әрекеттердің ішінде адам саудасы болып тек қана сатып алу-сату және адамға қатысты өзге де мәмілелер жасау ғана табылады. С.М. Рахметов өз мақаласында «ҚК 128-бабының диспозициясында көрсетілген әрекеттердің басым көпшілігі нақты саудамен байланысты әрекеттер болып табылмайды. Диспозициядағы адамды қанау әрекеті назардан тыс қалып жатады, дегенмен сатып алынған адамның қанауға пайдаланатын адам саудасымен тікелей байланысты әрекет екені және қауіптілігі жоғары әрекет екені сөзсіз анық. Қылмыстық кодекстің 128-бабындағы қалған әрекеттер адамды сатып алу-сатуды жүзеге асыруды жеңілдетуге септігін тигізеді. Осыдан, ҚК адам саудасы бабының атауы оның мазмұнын толық ашпайды, себебі аталған бапта тек адамды сатып алу-сату әрекеті үшін ғана жауапкершілік көзделмеген, сонымен қатар

басқа да құқыққа қайшы азаматтық-құқықтық мәмілелер жасау және адамға қатысты қоғамға қауіпті әрекет үшін де жауаптылық көзделген», – деп атап өтеді [6, 32 б.].

Д.У. Балгимбековтың пікірінше «Адам саудасы» бабының атауының мазмұны оның диспозициясының мәтінінде өз көрінісін таба ала алмайды, сондықтан аталған баптың атауын «Адам саудасы және оларды қанау» деп өзгерту керек. Бұл адамды сатып алу немесе сатумен, сыйға тартумен, адамға қатысты өзге мәміле жасаумен байланысты, сол сияқты оны пайдалану не жалдау, тасымалдау, беру, жасыру, алу, сондай-ақ оларды пайдалану немесе сату мақсатында өзге де әрекеттер жасау арқылы жүзеге асырылатын әрекеттердің жиынтығын құрайды [7, 24 б.].

Жоғарыда аталған мәселелердің түйіні ҚР ҚК 128-бабы «Адам саудасы» үшін жауапкершілік тек адамды сатып алу-сату немесе оған қатысты өзге де мәмілелер

жасау үшін ғана туындайды, ал қанау тек қылмыстың мақсаты ретінде қарастырылады. Қазіргі қоғамда, әсіресе елімізде кеңінен белең алған еңбек қанауы, мәжбүрлі еңбек, кіріптарлықта ұстау сияқты қылмыстар үшін жауаптылыққа тарту қиындық туындатып отыр.

Қазіргі заманғы құлдық проблемасы 1990-жылдардан бастап барған сайын үлкен маңызға ие болуда және құлдыққа қарсы күрес жөніндегі ұйымдар мен мүдделі тараптардың халықаралық, өңірлік және ұлттық деңгейлердегі келісілген күш-жігерінің нәтижесінде соңғы онжылдықта әлемдік деңгейдегі мәселеге айналды [8]. Халықаралық еңбек ұйымы мен Walk Free Қоры (Дәйексөз 2018) мәліметі бойынша әлемде 40,3 миллион адам құлдықта болған, ал құлдықпен күрес жөніндегі ішкі заңнаманы жүйелі талдау көрсеткіші бойынша әлем елдерінің 62-ден 90 пайызына дейін құлдық және мәжбүрлеп еңбек ету туралы негізгі халықаралық құжаттарды ратификациялаған, ал олардың ішінде 47 пайызы «құлдықты немесе құл саудасын криминализацияламаған» [9].

Бұл ретте біз С.А. Алжанкулованың пікірімен келісеміз. С.А. Алжанкулова өз мақаласында «Қазіргі уақытта қылмыс ретінде мәжбүрлі еңбек ұлттық заңдар мен қаулылардағы мәжбүрлі еңбек элементтері деп танылатын әртүрлі құқық бұзушылықтар үшін нақты тұжырымдама жасаудың күрделілігінен сот тәртібімен сирек қудаланады. Сондықтан мәжбүрлі еңбекті пайдалану туралы қылмыстық-құқықтық норманың пайда болуы адам құқықтары саласындағы халықаралық стандарттарға жауап беретін болады» – деп атап өтеді [10, 104 б.]. Яғни, қылмыстық заңнамада мәжбүрлі еңбекке пайдалану үшін қылмыстық жауаптылықты көздейтін норманы енгізу еліміздегі нақты статистиканы реттеуге және алдын алу шараларының тиімділігін арттыруға себеп болады.

Отандық қылмыстық заңнамада 128 және 135 баптарынан бөлек адам саудасы үшін жауапкершілікті көздейтін адам саудасымен байланысты қылмыстар деген түсінік қалыптасқан. Оған ҚР ҚК 128 және

135 бабынан бөлек 8 бап кіреді. Олар, жезөкшелікке тарту, притондар ұстау, қанау мақсатында адамды ұрлау немесе заңсыз бас бостандығынан айыру. Жоғарыда аталған баптар адам саудасының барлық саласын қамтиды. Сонымен қатар адам саудасы, бұл ҚР Қылмыстық кодексінде айқындалған әрекеттердің қарапайым жиынтығынан гөрі күрделі құбылыс [7, 23 б.].

Тәжірибеде, ҚК 128-бап «Адам саудасы» немесе 135-бап «Кәмелетке толмағандардың саудасы» бойынша қаралуы тиіс істер аралас қылмыс құрамы баптары бойынша сараланады. ҚР ҚК-де нақты адам саудасы үшін жауаптылық көрсетілген, және аралас қылмыс құрамдары бойынша жауаптылық көзделген. Сондықтан заңнамада, құқық доктринасында және сот тәжірибесінде саралаудың нақты ережесінің болуы үлкен маңызға ие.

Адам саудасы үшін санкция қатаң жазалауды көздейді және адамды саудалаушы қылмыскерлер үшін және осындай қылмыстық бизнеспен айналысуға бел буған адамдар үшін алдын алушылық әсерге ие болуы керек. Қылмыскерлер адам саудасы үшін қатаң жазалау қаупі бар екенін сезіну қажет. Ал аралас қылмыс құрамдары бойынша көзделген жаза мөлшері адам саудасы үшін белгіленген жаза мөлшеріне қарағанда өте төмен. Тәжірибеде адам саудасы туралы істер сотқа ҚК 308-бабы Жезөкшелікпен айналысуға тарту бойынша келіп түсуі мүмкін. Қылмыстық процестің стандарттары бойынша сот жаза тағайындау кезінде қатаң жаза көздейтін бапты қолдана алмайды, яғни 308-бапты 128-бапқа қайта саралау құқығына ие болмайды. Себебі, ҚР ҚК-нің 308-бабының 1-бөлігі бойынша жаза ретінде айыппұл белгіленген.

Жаһандану үрдістері адам саудасының нысандарының да өзгеріп, түрленіп отыруына әсер етеді. Ғылыми прогрестің дамуы қарқынды жүріп жатыр. Адамзат лабораторияларда органдарды өсіруді үйреніп, қиын оталарды жүргізетін роботтарды ойлап табуда. Медицинадағы ғылыми жаңалықтар миллиондаған адамдардың өмірін сақтап қалуда. Осындай медициналық жетістіктердің бірі адам

органдары мен тіндерін трансплантациялау болып табылады. Трансплантацияның тәжірибеде кеңінен қолданылуы бірқатар күрделі моральды-этикалық мәселелерді туындатып, заңи реттеуді талап етті. Жақында Біріккен Ұлттар Ұйымы, Еуропа Кеңесі, ДДҰ және ЕО сияқты халықаралық ұйымдар органдар саудасына қарсы күресті шектеу жөніндегі шаралар туралы жариялап, органдар саудасы туралы ресми статистиканың жоқтығын атап өтті. Халықаралық қоғамдастықтың кездесуі органдар саудасы және трансплантациялық туризм туралы Ыстамбұл декларациясының қабылдануымен аяқталды, онда үкіметтің кәсіби мінез-құлқы мен саясатын реттейтін қағидаттар белгіленді. Еуропа Кеңесімен бірлескен зерттеу адамды қанау белгілерінің бірі (адам саудасының мақсаты) – ағзаларды, тіндерді және жасушаларды алуды анықтады.

Биология және медицина саласындағы ғылыми-техникалық прогрестің қарқынды дамуы адамдарды пайдалануға болатын өмірдің жаңа салаларының пайда болуына ықпал етеді. Жасанды ұрықтандыру, суррогат ана болу, ағзаларды және (немесе) тіндерді транспланттау, адамдарға эксперименттер жүргізу және осындай мүмкіндіктерді құндылықпен білдіру үшін мүмкіндіктердің пайда болуы бірінші кезекте адамды биологиялық пайдалануға байланысты пайдакүнемдік қылмыстар жасауға ықпал етеді [11].

Органдарға сұраныс пен ұсыныс арасындағы алшақтықтың өсуі органдардың, адам органдары, тіндері мен жасушаларының заңсыз сатылуына және трансплантациялық туризмнің дамуына есік ашты [12]. Бұл тапшылық адам денесінің бөліктері, әсіресе ағзалары үшін көп ақша төлеуге дайын пациенттердің пайда болуына әкеледі. Қылмыстық ұйымдар – денсаулық сақтау секторының қызметкерлерімен ынтымақтастық орнатып, органдар мен тіндерді алу мақсатындағы адам саудасымен тығыз байланысты ағзаларды (жасушалар мен тіндерді) саудалауды пайдалы бизнеске айналдырып отыр [13]. ҚР ҚК 128-бап, 2-бөлік, 7-тармағы транспланттау немесе өзге де пайдалану үшін жәбірленушінің

ағзаларын немесе тіндерін алып қою мақсатында адам саудасы үшін жауаптылық көзделген. Дегенмен медицина бір орында тұрған жоқ, молекулярлық және жасушалық биологиядағы жетістіктер жасушалық технологиялардың дамуы үшін ғылыми базис құра отырып, оларды клиникалық тәжірибеге енгізуге алғышарт тудырды. Соңғы жылдары медицинада дің жасушаларын трансплантологияда қолдану тәжірибесі артты. ҚК нормаларында дің жасушалары терминінің болмауы адам саудасы, соның ішінде органдар мен тіндерді алып қою мақсатындағы әрекет үшін қылмыстық жауаптылыққа тарту мүмкіндігін болдырмайды. Қылмыстық заң нормаларында адам ағзалары және тіндерімен қатар дің жасушалары терминін де қосу қажет деп санаймыз.

Қылмыстық заңнамадағы нормалардың нақтыланбауы қылмысты саралауда қиындықтардың туындауына себеп болды. Адам саудасы бір қылмысты емес, жоғарыда айтылғандай, өзара байланысты бірқатар қылмыстық әрекеттерді қамтитындықтан, оның ауқымын бағалау өте қиын. Заңнамалық өзгерістерге оларды қолдану практикасымен байланыстыра отырып, нақты ойластырып қарау керек. Бұдан басқа, өзгерістер әлеуметтік өмір мен әлеуметтік шындықтан және қолдану тәжірибесінен тыс қалмауы тиіс.

Қорытынды. Адам саудасы үшін сотталған әрбір адамның жаза қатаңдығын сезінбеуінен, Қылмыстық кодекстегі адам саудасы үшін жазалау қатері өзінің маңызын, мақсатын жоғалтады. Адам саудасы қылмыс құрамының аралас құрамдармен конкуренцияға түсуі тәжірибеде қылмыстылықты алдын алуда нәтиже бермейді.

Бүгінгі таңда мемлекетімізде адам құқықтарының негізіне, оның бас бостандығына, еркіне қол сұғатын адам саудасының бір нысаны заманауи құлдық өркендеуде. Жоғарыда атап өткеніміздей, адамды қанау адам саудасы қылмысын саралауда назардан тыс қалып жатады. Әлем тәжірибесі көрсетіп отырғандай, адамды азғырып көндіру, тасымалдау, беру, жасыру, алу сияқты іс-әрекеттер тек қанау мақсатында

жасалуы мүмкін, яғни жәбірленуші адамға қатысты сатып алу-сату немесе өзге де мәмілелер жасалмай-ақ жасалуы мүмкін. Сондықтан ҚР ҚК «Мәжбүрлі еңбекті заңсыз пайдалану» нормасын енгізу арқылы заңсыз мәжбүрлі еңбекке немесе міндетті еңбекке тартушы қылмыскерлерді жазалау мүмкіндігі туып, қылмыстық заңнамадағы кемшіліктердің орны толады деген қорытындыға келеміз.

Заманауи қоғам заңсыз мақсатта биотехнология жетістіктерін қолдану қаупіне нормативтік шектеулер енгізу және алдын алу шаралын ұйымдастыру арқылы мақсатты және тиімді әрекет ету керек. Жалпы алдын алу шарасында ерекше рөлге қылмыстық құқық ие. ҚР Қылмыстық кодексіндегі нормаларды адам саудасының бір нысаны органдар мен тіндерді алу мақсатында адамды қанау бөлігін дің жасушалары жаңа терминімен толықтыру болашақта қылмыскерлердің қылмыстық жауаптылықтан құтылып кетуіне кедергі болады. Адам саудасымен қылмыстық-құқықтық күрестің

тиімділігін арттыру үшін 128-баптың 2-бөлігінің 7-тармағын және 135-баптың 2-бөлігінің 6-тармағын «транспланттау немесе өзге де пайдалану үшін жәбірленушінің ағзаларын, тіндерін немесе дің жасушаларын алып қою мақсатында» деп өзгертуді ұсынамыз.

Палермо хаттамасының мазмұнына сәйкес адам саудасы криминализациялануы керек және осы қылмысты жасаған тұлғалар нақты осы баппен қылмыстық жауаптылыққа тартылуы тиіс. Адам саудасын тыю адам саудалаушыларға ауыр салдар туындатуы қажет, нақтылап айтар болсақ бас бостандығынан айыру түріндегі нақты жазалар қолданылуы тиіс. Егер аталған әрекеттер өзгеше сараланып жатса, ол статистикалық көрсеткіштердің бұрмалануына алып келеді. Нақты статистикалық көрсеткіштердің болмауы мәселенің маңыздылығын анықтауда қиындықтарға алып келеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Caruana, R. Modern slavery in business: The sad and sorry state of a non-field / R. Caruana, et al. // *Business & Society*. – 2021. – №60(2). – Pp. 251-287.
2. Crane, A. Confronting the Business Models of Modern Slavery / A. Crane, et al. // *Journal of Management Inquiry*. – 2022. – №31(3). – Pp. 264-285.
3. Бекмағамбетов, Ә.Б. Халықаралық стандарттар мен шетелдік тәжірибе жағдайында «Траффикке қарсы» қылмыстық саясатты модельдеу мәселелері / Ә.Б. Бекмағамбетов, Ж.С. Сейтаева, А.Т. Исмағұлова // *Құқық қорғау органдары академиясының жаршысы*. – 2021. – №4(22). – 41-48 б.
4. Кузнецова, Н.Ф. Проблемы квалификации преступлений / Н.Ф. Кузнецова. – М.: Городец, 2007. – 336 с.
5. Карпец, И.И. Преступления международного характера / И.И. Карпец. – М.: Юрид. лит., 1979. – 264 с.
6. Рахметов, С.М. Уголовная ответственность за торговлю людьми / С.М. Рахметов // *Вестник Института законодательства Республики Казахстан*. – 2012. – №4(28). – С. 32-35.
7. Балгимбеков, Д.У. Сравнительно-правовой анализ отягчающих признаков, предусматривающих ответственность за торговлю людьми по законодательству Республики Казахстан / Д.У. Балгимбеков и др. // *Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук*. – 2015. – №11-7. – С. 21-26.
8. Lucas, B. Social listening, modern slavery and COVID-19 / B. Lucas, T. Landman // *Journal of Risk Research*. – 2021. – №24:3-4. – Pp. 314-334.
9. Schwarz, K. Tracking the Implementation Gap [Electronic resource] / K. Schwarz, J. Allain // *Statelessness & Citizenship Review*. – 2020. – №2(1). – Pp. 159-166. – Access mode: <https://statelessnessandcitizenshipreview.com/index.php/journal/article/view/165> (Access data: 14.01.2023).
10. Алжанкулова, С.А. Некоторые проблемные аспекты противодействия торговле людьми с целью принудительного труда / С.А. Алжанкулова // *Евразийская интеграция: экономика, право,*

политика. – 2012. – №11. – С. 100-104.

11. Orleans, M. International-legal regulation of transplantation in the system of prevention of illegal trade in organs, tissues and cells / M. Orleans, I.V. Berdnik, M.S. Puzyrov // *Wiad Lek.* – 2021. – №74. – Pp. 3036-3041.

12. Bagheri, A. Global initiatives to tackle organ trafficking and transplant tourism / A. Bagheri, F.L. Delmonico // *Med Health Care and Philos.* – 2013. – №16. – Pp. 887-895.

13. Bruckmüller, K. Trafficking of Human Being for Organ (Cells and Tissue) Removal. In: Winterdyk, J., Jones, J. (eds). *The Palgrave International Handbook of Human Trafficking*. Palgrave Macmillan, Cham. – Palgrave Macmillan, Cham, 2020. – 19 p.

References:

1. Caruana, R. Modern slavery in business: The sad and sorry state of a non-field / R. Caruana, et al. // *Business & Society*. – 2021. – №60(2). – Rr. 251-287.

2. Crane, A. Confronting the Business Models of Modern Slavery / A. Crane, et al. // *Journal of Management Inquiry*. – 2022. – №31(3). – Rr. 264-285.

3. Bekmaғambetov, Ә.Б. Halyқаралық standarttar men sheteldik tәzhiribe zhardajynda «Traffikke қарсы» қылмыстық саясатты model'deu мәseleleri / Ә.Б. Bekmaғambetov, Zh.S. Sejtaeva, A.T. Ismaғylova // *Құқық қорғау органдары академиясының zhарshysy*. – 2021. – №4(22). – 41-48 b.

4. Kuznecova, N.F. Problemy kvalifikacii prestuplenij / N.F. Kuznecova. – M.: Gorodec, 2007. – 336 s.

5. Karpec, I.I. Prestuplenija mezhdunarodnogo haraktera / I.I. Karpec. – M.: Jurid. lit., 1979. – 264 s.

6. Rahmetov, S.M. Ugolovnaja otvetstvennost' za tovgovlju ljud'mi / S.M. Rahmetov // *Vestnik Instituta zakonodatel'stva Respubliki Kazahstan*. – 2012. – №4(28). – S. 32-35.

7. Balgimbekov, D.U. Sravnitel'no-pravovoj analiz otjagchajushhih priznakov, predusmatrivajushhih otvetstvennost' za tovgovlju ljud'mi po zakonodatel'stvu Respubliki Kazahstan / D.U. Balgimbekov i dr. // *Aktual'nye problemy gumanitarnyh i estestvennyh nauk*. – 2015. – №11-7. – S. 21-26.

8. Lucas, B. Social listening, modern slavery and COVID-19 / B. Lucas, T. Landman // *Journal of Risk Research*. – 2021. – №24:3-4. – Rr. 314-334.

9. Schwarz, K. Tracking the Implementation Gap [Electronic resource] / K. Schwarz, J. Allain // *Statelessness & Citizenship Review*. – 2020. – №2(1). – Rr. 159-166. – Access mode: <https://statelessnessandcitizenshipreview.com/index.php/journal/article/view/165> (Access data: 14.01.2023).

10. Alzhankulova, S.A. Nekotorye problemnye aspekty protivodejstvija tovgovle ljud'mi s cel'ju prinuditel'nogo truda / S.A. Alzhankulova // *Evrazijskaja integracija: jekonomika, pravo, politika*. – 2012. – №11. – S. 100-104.

11. Orleans, M. International-legal regulation of transplantation in the system of prevention of illegal trade in organs, tissues and cells / M. Orleans, I.V. Berdnik, M.S. Puzyrov // *Wiad Lek.* – 2021. – №74. – Rr. 3036-3041.

12. Bagheri, A. Global initiatives to tackle organ trafficking and transplant tourism / A. Bagheri, F.L. Delmonico // *Med Health Care and Philos.* – 2013. – №16. – Rr. 887-895.

13. Bruckmüller, K. Trafficking of Human Being for Organ (Cells and Tissue) Removal. In: Winterdyk, J., Jones, J. (eds). *The Palgrave International Handbook of Human Trafficking*. Palgrave Macmillan, Cham. – Palgrave Macmillan, Cham, 2020. – 19 r.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Айнұр Айтуғанқызы Айдарова – Alikhan Bokeikhan University докторанты, заң ғылымдарының магистрі, e-mail: ainur_745@mail.ru.

Айдарова Айнұр Айтуғановна – докторант Alikhan Bokeikhan University, магистр юридических наук, e-mail: ainur_745@mail.ru.

Aidarova Ainur Aituganovna – Doctoral student of Alikhan Bokeikhan University, Master of Law, e-mail: ainur_745@mail.ru.

Серік Мұхаметқазыұлы Сәбитов – Alikhan Bokeikhan University қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасының меңгерушісі, философия докторы (PhD), e-mail: seke_71_7@inbox.ru.

Сабитов Серик Мухаметказинович – заведующий кафедрой уголовно-правовых дисциплин Alikhan Bokeikhan University, доктор философии (PhD), e-mail: seke_71_7@inbox.ru.

Sabitov Serik Mukhametkazyuly – Head of the Department of Criminal Law Disciplines Alikhan Bokeikhan University, Doctor of Philosophy (PhD), e-mail: seke_71_7@inbox.ru.

Мәлік Дулатұлы Қаражанов – Alikhan Bokeikhan University заң факультетінің деканы, философия докторы (PhD), доцент, e-mail: karazhanov_1982@mail.ru.

Қаражанов Малик Дулатович – декан юридического факультета Alikhan Bokeikhan University, доктор философии (PhD), доцент, e-mail: karazhanov_1982@mail.ru.

Karazhanov Malik Dulatovich – Dean of the Faculty of Law Alikhan Bokeikhan University, Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor, e-mail: karazhanov_1982@mail.ru.

И.А. Доборез

Университет прокуратуры Российской Федерации, г. Москва, Российская Федерация

УГОЛОВНО-ПРАВОВАЯ И КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЭКОЦИДА

Аннотация. Статья посвящена исследованию уголовно-правовых и криминологических особенностей экоцида по уголовному закону Российской Федерации. Использован зарубежный и международный опыт правового регулирования уголовной ответственности за экоцид. Исследованы история и современное состояние правовой регламентации ответственности за экоцид, криминологическая характеристика экоцида. Рассмотрены вопросы конструирования элементов состава экоцида, выявлены недостатки и пробелы в правовом регулировании объекта и субъекта, объективной и субъективной стороны преступления. Проанализированы предмет, способы совершения, квалифицирующие признаки данного состава преступления. Изучены санкции данного состава преступления по законодательству некоторых стран и предложены изменения в действующую редакцию статьи.

Итогами научного исследования стали предложения, направленные на совершенствование уголовного закона, а также расширение научных знаний по изучаемой тематике. Предложена авторская редакция статьи 358 «Экоцид» Уголовного кодекса Российской Федерации. Разработаны дефиниции «массовое уничтожение» и «экологическая катастрофа». Обоснована необходимость унификации указанных понятий в уголовном законодательстве разных стран и международном праве. Также автор приглашает к научной дискуссии по изучаемой проблематике всех тех, кто интересуется данной темой.

Ключевые слова: экоцид; экологическая катастрофа; массовое уничтожение; отравление; бедствие; экологическое благополучие; квалификация экоцида; преступление; криминологическое исследование; международное сотрудничество.

И.А. Доборез

Ресей Федерациясының Прокуратура университеті, Мәскеу қ., Ресей Федерациясы

ЭКОЦИДТІҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖӘНЕ КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ СИПАТТАМАСЫ

Аннотация. Мақала Ресей Федерациясының қылмыстық заңына сәйкес экоцидтің қылмыстық-құқықтық және криминологиялық ерекшеліктерінің мәселелерін зерттеуге арналған. Экоцид үшін қылмыстық жауапкершілікті құқықтық реттеудің шетелдік және халықаралық тәжірибесі пайдаланылды. Экоцид үшін жауапкершілікті құқықтық реттеудің тарихи жолы мен қазіргі жағдайы зерттелді. Экоцид қылмысы құрамының элементтерін құрудың өзекті мәселелері зерделенді, қылмыстың объектісі мен объективті жағын құқықтық реттеудегі кемшіліктер мен олқылықтар анықталды, сондай-ақ қылмыстың субъектісі мен субъективті жағы сыни тұрғыдан қаралды. Қылмыстың мәні мен оны жасау тәсілдері егжей-тегжейлі қарастырылған. Осы қылмыс құрамының біліктілік белгілерінің қажеттілігі қарастырылды. Кейбір елдердің заңнамасы бойынша қылмыстың осы құрамының санкциялары зерттелді және құқық нормасының қолданыстағы редакциясына өзгерістер негізді түрде ұсынылды.

Ғылыми зерттеудің қорытындысы қылмыстық заңды жетілдіруге, сондай-ақ зерттелетін тақырып бойынша ғылыми білімді кеңейтуге бағытталған нақты ұсыныстар болды. Ресей Федерациясының Қылмыстық кодексінің «Экоцид» 358-бабының авторлық редакциясы ұсынылды. «Жаппай жою» және «экологиялық апат» анықтамалары әзірленді. Аталған ұғымдарды әртүрлі елдердің қылмыстық заңнамасында, сондай-ақ халықаралық құқықта біріздендіру қажеттілігі туралы тұжырымдар негізделген. Сондай-ақ автор осы тақырыпқа қызығушылық танытқандардың барлығын зерттелетін мәселелер бойынша ғылыми пікірталасқа шақырады.

Түйінді сөздер: экоцид; экологиялық апат; жаппай қырып-жою; улану; апат; экологиялық әл-ауқат; экоцид біліктілігі; қылмыс; криминологиялық зерттеу; халықаралық ынтымақтастық.

I.A. Dobrorez

University of the Prosecutor's Office of the Russian Federation, Moscow c., the Russian Federation

CRIMINAL-LEGAL AND CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS OF ECOCIDE

Abstract. The article is devoted to the study of the problems of criminal law and criminological features of ecocide under the criminal law of the Russian Federation. Foreign and international experience of legal regulation of criminal liability for ecocide is used. The historical path and the current state of legal regulation of responsibility for ecocide are investigated. Topical issues of designing elements of the ecocide crime have been studied, shortcomings and gaps in the legal regulation of the object and the objective side of the crime have been identified, the subject and the subjective side of the crime have also been critically examined. The subject of the crime and the ways of its commission are considered in detail. The necessity of qualifying signs of this corpus delicti is considered. The sanctions of this corpus delicti under the legislation of some countries have been studied, and amendments to the current version of the rule of law have been reasonably proposed.

The results of the scientific research were concrete proposals aimed at improving the criminal law, as well as expanding scientific knowledge on the subject under study. The author's version of Article 358 of the Criminal Code of the Russian Federation «Ecocide» is proposed. Definitions of «mass destruction» and «ecological catastrophe» have been developed. The conclusions about the need to unify these concepts in the criminal legislation of different countries, as well as in international law, are substantiated. The author also touched upon the criminological characteristics of ecocide. The author also invites all those who are interested in this topic to a scientific discussion on the studied problems.

Keywords: ecocide; ecological catastrophe; mass destruction; poisoning; disaster; ecological well-being; qualification of ecocide; crime; criminological research; international cooperation.

DOI: 10.52425/25187252_2023_28_64

Введение. Одной из актуальных и жизненно важных проблем человечества является обеспечение экологического благополучия. В свете современных глобальных угроз планетарного масштаба требуется создание эффективной комплексной системы мер регулирования, включающей в себя действенные правовые средства противодействия угрозам в сфере экологии, наиболее масштабной и опасной из которых является экоцид.

Исторические и современные аспекты появления и эволюции проблематики экоцида в праве являются предметом научных исследований [1]; [2]; [3]; [4]. В то же время, уголовно-правовые и криминологические аспекты данного явления нуждаются в глубоком теоретическом осмыслении и изучении.

Задачей исследования является разработка обоснованных предложений по усовершенствованию уголовного законодательства России, предусматривающего ответственность за экоцид, на основании тщательного

анализа норм современного российского, международного и зарубежного права, с учетом имеющегося исторического опыта в изучении данной темы. Также необходимо расширить научные представления о криминологической характеристике экоцида, с учетом основной поставленной задачи и в условиях недостаточного эмпирического опыта.

Материалы и методы. При помощи формально-юридического метода исследованы правовые нормы действующего законодательства Российской Федерации (далее – РФ) по исследуемой теме. Сравнительно-правовой метод позволил рассмотреть опыт разных стран по правовому регулированию ответственности за экоцид. Исторический метод дал возможность исследовать процесс зарождения и становления правового регулирования исследуемой проблемы.

Основные положения. Осознание экоцида в качестве глобальной угрозы появилось после Второй мировой войны, с созданием ООН, развитием международного права и его

институтов. Так, Советский Союз в 1978 году ратифицировал Конвенцию о запрещении военного или любого иного враждебного использования средств воздействия на природную среду от 1977 года¹. Конвенция направлена на предотвращение экоцида (хотя и не содержит данного понятия), предусматривает соответствующие обязательства государств-участников не прибегать к военному или враждебному использованию средств воздействия на природную среду в качестве способов разрушения, нанесения ущерба или причинения вреда, раскрывает способы негативного воздействия на природную среду².

В настоящее время по инициативе международных общественных организаций и движений рассматривается вопрос о включении экоцида в Римский статут Международного уголовного суда [5]. Экоцид имеет все шансы быть включенным в качестве пятого международного преступления, наряду с геноцидом, военными преступлениями, преступлениями против человечности и агрессией, что будет логично и обосновано. Соответствующая заявка была подана в Международный уголовный суд 22 июня 2021 года [6].

Криминализация данного деяния впервые осуществлена в действующем Уголовном кодексе РФ в 1996 году, статья 358 которого устанавливает, что экоцид – это массовое уничтожение растительного или животного мира, отравление атмосферы или водных ресурсов, а также совершение иных действий, способных вызвать экологическую катастрофу. Наказываются эти действия лишением свободы на срок от двенадцати до двадцати лет³. Ранее, в уголовном законодательстве РСФСР и союзных республик СССР, ответственность за экоцид отсутствовала^{4, 5}.

Аналогичным образом данный вопрос был решен в большинстве стран – бывших республиках СССР.

Так, в соответствии со статьей 169 Уголовного кодекса Республики Казахстан (далее – УК РК) под экоцидом понимается массовое уничтожение растительного или животного мира, отравление атмосферы, земельных или водных ресурсов, а также совершение иных действий, вызвавших или способных вызвать экологическое бедствие или чрезвычайную экологическую ситуацию. Эти действия наказываются лишением свободы на срок от десяти до пятнадцати лет с лишением гражданства РК или без такового. Данная норма включена в главу 4 УК РК «Преступления против мира и безопасности человечества».

В Уголовном кодексе Республики Беларусь в главе 17 «Преступления против мира и безопасности человечества» статья 131 под экоцидом понимает умышленное массовое уничтожение растительного или животного мира, либо отравление атмосферного воздуха или водных ресурсов, либо совершение иных умышленных действий, способных вызвать экологическую катастрофу (экоцид). Данные действия наказываются лишением свободы на срок от десяти до пятнадцати лет.

В Уголовном кодексе Республики Грузия в разделе 14 в главе «Преступления против мира, безопасности человечества и международного гуманитарного права» в статье 409 экоцид рассматривается как отравление атмосферы, земельных, водных ресурсов, массовое уничтожение животного или растительного мира, либо иные деяния, которые могли вызвать экологическую катастрофу, что наказывается лишением свободы на срок от двенадцати до двадцати лет. То же деяние, совершенное во время вооруженного конфликта, наказывается лишением свободы на срок от четырнадцати

¹ О ратификации Конвенции о запрещении военного или любого иного враждебного использования средств воздействия на природную среду: указ Президиума ВС СССР от 16.05.1978 г. №7538-IX // Ведомости ВС СССР, 1978, №21, ст. 328.

² Конвенция о запрещении военного или любого иного враждебного использования средств воздействия на природную среду – Конвенции и соглашения [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/hostenv.shtml (дата обращения: 13.04.2023).

³ Уголовный кодекс Российской Федерации: от 13 июля 1996 г. №63-ФЗ (ред. от 29.12.2022 г., с изм. от 15.03.2023 г.) // Доступ из справ.-правовой системы «КонсультантПлюс».

⁴ Об утверждении Основ уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик: закон СССР от 25 дек. 1958 г. (ред. от 08.04.1989 г.) // Доступ из справ.-правовой системы «КонсультантПлюс».

⁵ Уголовный кодекс РСФСР: утв. ВС РСФСР 27 окт. 1960 г. (ред. от 30.07.1996 г.) // Доступ из справ.-правовой системы «КонсультантПлюс».

до двадцати лет или бессрочным лишением свободы.

В Уголовном кодексе Кыргызской Республики в главе 50 «Преступления против мира и безопасности человечества» статья 409 понимает под экоцидом массовое уничтожение флоры или фауны, отравление атмосферы или водных ресурсов, а равно совершение иных действий, которые могут привести или привели к экологической катастрофе. Данные деяния наказываются лишением свободы на срок от двенадцати до пятнадцати лет.

Также ответственность за экоцид предусмотрена уголовным законодательством Армении, Украины, Молдовы, Таджикистана, Туркменистана и др.

В то же время, в уголовном законодательстве Узбекистана, Азербайджана, Эстонии, Латвии, Литвы, Чехии, Словакии, Польши, Болгарии, Франции, Германии и т.д. отсутствуют нормы, предусматривающие ответственность за экоцид. Иные же нормы уголовного закона указанных и иных государств, по мнению исследователей, не могут быть применимы к случаям совершения деяний, носящих признаки экоцида, что, безусловно, свидетельствует о законодательных пробелах и требует устранения [7].

Из проведенного исследования видно, что в уголовных законах стран, криминализовавших экоцид, данный состав преступления включен в раздел преступления против мира и безопасности человечества. В то же время, необходимо отметить, что в доктрине уголовного и международного права также существуют различные концепции и научные направления в понимании, видении и сути международного преступления как самостоятельного правового института, в которых предпринимались попытки универсализации дефиниции «международное преступление», что имеет значение и в контексте исследуемой проблематики [8]. Впрочем, по нашему мнению, закрепление экоцида одновременно в уголовном законе отдельных государств и в международном праве не видится

нерешаемой проблемой, а лишь требует проработки и принятия согласованных национальных и международных механизмов и процедур реализации процессуальных особенностей привлечения к ответственности за экоцид как за международное преступление в данном контексте. Изложенное также является основанием для приглашения к научной дискуссии с целью поиска единой международно-правовой позиции в отношении деяний, посягающих на нормы и принципы международного права, согласования международно-правовых дефиниций и поиска баланса структуры таких актов, устранения неопределенности классификационного критерия, который мог бы позволить однозначно определить границы международного преступления как такового и его основные признаки, и пр.

О наивысшей степени общественной опасности данного преступления свидетельствуют следующие решения законодателей.

Преступление отнесено к категории особо тяжких. Например, санкция статьи 358 УК РФ предусматривает наказание в виде лишения свободы на срок от двенадцати до двадцати лет. В уголовных кодексах других стран также предусмотрено наказание в виде лишения свободы сроком свыше 10 лет, исключение – статья 175 УК Туркменистана, предусматривающая наказание за экоцид в виде лишения свободы на срок от трех до восьми лет.

Также следует отметить, что к лицам, совершившим экоцид, как и иные преступления против мира и безопасности человечества, не применяются сроки давности уголовного преследования, что подчеркивает отнесение законодателем данных составов преступлений к таким, что отличаются наибольшей степенью общественной опасности. Кроме того, в соответствии с частью 5 статьи 56 УК РФ, в отношении данного состава преступления также предусмотрена возможность назначения максимально возможных сроков лишения свободы: «при частичном или полном сложении сроков лишения свободы при назначении наказаний по совокупности

преступлений максимальный срок лишения свободы не может быть более тридцати лет, а по совокупности приговоров – более тридцати пяти лет».

В то же время, имеются существенные различия в конструировании законодателями разных стран диспозиции данной нормы, ее наполнении, что свидетельствует о необходимости устранения правовой неопределенности, в том числе путем выработки единых законотворческих подходов, что в дальнейшем способствовало бы более активному включению данной нормы в национальные уголовные законы широкого круга государств, а также признанию экоцида международным преступлением.

По своему замыслу, уголовная ответственность за экоцид имеет целью обезопасить человечество от посягательств на его экологическое благополучие. То есть направлена она на защиту всего человечества, а не граждан отдельной страны или некоторых стран, что, впрочем, не исключает квалификации деяния как экоцида и в случаях его совершения на территориях отдельной страны (стран). По своей сути, экоцид призван укрепить систему коллективной международной безопасности, поэтому родовым и видовым объектом экоцида как преступления против мира и безопасности человечества принято считать урегулированный нормами национального и международного права режим коллективной безопасности, одним из элементов которого является экологическая безопасность. Соответственно, основным непосредственным объектом экоцида являются общественные отношения, направленные на обеспечение экологического благополучия человечества, либо неопределенного круга лиц.

В качестве предмета преступления законодатель выделил растительный или животный мир, атмосферу или водные

ресурсы. По нашему мнению, данный перечень необходимо расширить, включив в него такие неотъемлемые компоненты экологии нашей планеты, как земельные ресурсы и недра. При этом следует исходить из сложившегося научно-практического подхода к определению компонентов экологии как совокупности природных, антропогенных и природно-антропогенных объектов (атмосферный воздух, климат, поверхностные и подземные воды, водные объекты: водохранилища, озера реки и каналы и пр., животный и растительный мир, ландшафты, рельефы, почвы, горные породы, недра и т.д.)⁶. В этой связи следует отметить и необходимость расширения перечня компонентов экологии, определенных законодательно⁷.

Очевидно, что данный перечень даже в предлагаемой нами редакции не будет исчерпывающим. В этой связи, со своей стороны, приглашаем к научной дискуссии по вопросу необходимости включения в данную норму уголовного закона в качестве предмета экоцида также таких компонентов: озоновый слой земли, космическое пространство, ландшафты, экология отдельных регионов, экосистемы, особо охраняемые природные территории (например, Арктика и Антарктида, тундра или тайга, коралловые рифы, тропические леса, и пр.).

Также спорным остается вопрос о том, включать ли в растительный и животный мир, а также в перечень иных предметов преступления, создаваемые человеком блага, по нашему мнению, вполне того заслуживающие (посевы, насаждения, плантации, животные, рыбы, аквакультуры, дамбы и гидротехнические сооружения, очистные сооружения, парки, искусственные острова и прочие результаты хозяйственной деятельности человека). Необходимость такой дискуссии представляется очевидной, надеемся, что ее итогом станет выработка

⁶ Компоненты природной среды, природные объекты и природные комплексы [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://baikhangkai.ru/problem/ osnovnye-sostavlyayushchie-okruzhayushchej-sredy.html#:~:text=%D0%9A%D0%BD%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D1%82%D0%BD%D0%BE%D1%81%D0%B8%D1%82%D1%81%D1%8F%20%D0%B0%D1%82%D0%BC%D0%BE%D1%81%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%BD%D1%8B%D0%B9%20%D0%B2%D0%BE%D0%B7%D0%B4%D1%83%D1%85%2C,%D0%BC%D0%B8%D0%BA%D1%80%D0%BE%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B7%D0%BC%D1%8B%2C%20%D0%B6%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D1%82%D0%BD%D1%8B%D0%B9%20%D0%B8%20%D1%80%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%8B%D0%B9%20%D0%BC%D0%B8%D1%80> (дата обращения: 31.05.2023).

⁷ Об охране окружающей среды: Федеральный закон от 10 янв. 2002 г. №7-ФЗ (ред. от 14.07.2022 г.) // Доступ из справ.-правовой системы «КонсультантПлюс».

относительно единой позиции ученых об определении круга предметов преступного посягательства и необходимости их законодательного закрепления.

Объективная сторона данного преступления выражается в действиях, направленных на массовое уничтожение растительного или животного мира, отравление атмосферы или водных ресурсов, а также совершение иных действий, способных вызвать экологическую катастрофу.

Под «массовым уничтожением», по нашему мнению, необходимо понимать физическое уничтожение объектов растительного или животного мира, в таком количестве единиц (особей), которое неизбежно повлечет невозможность их естественного восстановления, невозможность возврата прежнего состояния и/или количества, потерю способности к воспроизводству, иные негативные последствия. Уничтожение может быть полным или существенным, привести к полной (абсолютной) или долговременной (относительной) невозможности восстановления, применительно к виду либо территории в естественных природных условиях.

Такое последствие совершения данного преступления, как «экологическая катастрофа», на наш взгляд, также нуждается в выработке соответственного понятия, поскольку в настоящее время в законодательстве закреплено лишь определение «чрезвычайной ситуации», включающее в себя как природные явления в качестве причины, так и ущерб окружающей среде в качестве последствия самой чрезвычайной ситуации⁸. В контексте исследуемой проблематики указанная дефиниция применена быть не может. Поэтому предлагаем следующее авторское определение: «экологическая катастрофа – это резкое существенное и стойкое разрушение экологической системы, приведшее к ее гибели, либо к устойчивому негативному изменению ее природного

состояния и функционирования».

Необходимо отметить положительный пример законодательного регулирования данной сферы в РК, где принят Экологический кодекс, закрепляющий важнейшие понятия в сфере экологии⁹.

В любом случае, несмотря на предложенные авторские определения, количественно-качественные критерии понятий «массовое уничтожение» и «экологическая катастрофа» нуждаются в дальнейшей теоретической проработке и научных исследованиях. Также следует разграничивать понятия «экологическая катастрофа», «экологический кризис», «экологическое бедствие», «биоцид» и пр. Например, статья 169 УК РК в качестве последствий экоцида выделяет «экологическое бедствие» или «чрезвычайную экологическую ситуацию». Таким образом, подходы законодателей разных стран в этом вопросе не одинаковы, несмотря на то, что последствия совершения экоцида могут иметь международный характер. Это свидетельствует о необходимости дальнейших исследований предложенной темы.

По времени совершение преступления может быть осуществлено как одномоментно, одним действием (например, отравление реки, приведшее к уничтожению ее экосистемы), так и рядом нескольких действий, связанных единой направленностью (например, поджоги нефтяных скважин месторождения). Кроме того, наступление общественно опасных последствий возможно как непосредственно после совершения действий, так и иметь некоторый временной промежуток.

Следует отметить, что в соответствии с действующей редакцией уголовного закона России, для квалификации деяния как экоцида достаточно совершить действия, способные вызвать экологическую катастрофу. То есть, наступление в таком случае общественно опасных последствий в виде экологической катастрофы для

⁸ О защите населения и территорий от чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера: Федеральный закон от 21 дек. 1994 г. №68-ФЗ (ред. от 04.11.2022 г.) (с изм. и доп., вступ. в силу с 04.05.2023 г.) // Доступ из справ.-правовой системы «КонсультантПлюс».

⁹ Экологический кодекс Республики Казахстан: кодекс Республики Казахстан от 2 янв. 2021 г. №400-VI (с изм. и доп. по сост. на 01.05.2023 г.) – [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39768520&pos=207;-44#pos=207;-44 (дата обращения: 31.05.2023).

квалификации деяния как экоцида не является обязательным. В то же время, угроза наступления таких последствий должна быть реальной. На наш взгляд, это свидетельствует о неполноте нормы права, в связи с чем предлагаем дополнить диспозицию указанием на альтернативность наступления последствий в виде экологической катастрофы – «вызвали или могли вызвать экологическую катастрофу».

Таким образом, экоцид, согласно действующей редакции нормы, является преступлением с формально-материальным составом.

Способ совершения преступления может быть различным: использование различных видов оружия и вооружений, специальной или приспособленной техники, оборудования, приборов или предметов, иных орудий, воздействие высоких или низких температур, пламени, с применением химических, отравляющих, взрывчатых веществ, при помощи радиационного, бактериологического, шумового, светового, разнообразного излучающего воздействия (ультрафиолетовое, инфракрасное, радиоволновое, оптическое и др.). Приведенный перечень способов совершения преступления не является исчерпывающим.

Субъект данного преступления общий, то есть вменяемое физическое лицо, достигшее возраста уголовной ответственности 16 лет.

Субъективная сторона совершения данного преступления выражается в форме прямого либо косвенного умысла. То есть лицо должно осознавать общественно-опасный характер своих действий и предвидит наступление общественно-опасных последствий, желая или допуская таковые. По нашему мнению, для квалификации деяния как экоцида, необходимо доказать, что лицо, действуя умышленно, осознает, что посягает не просто на отдельные элементы экологических систем, а именно на общественные отношения по обеспечению экологического благополучия человека, как составную часть мира и безопасности человечества.

Говоря о квалифицирующих признаках

данного состава преступления, следует отметить, что лишь в части 2 статьи 409 УК Грузии в качестве квалифицирующего признака предусмотрено совершение экоцида во время вооруженного конфликта, за что предусмотрено наказание в виде лишения свободы на срок от четырнадцати до двадцати лет или бессрочного лишения свободы (наказание по части первой этой статьи составляет от двенадцати до двадцати лет лишения свободы). Законодатели иных стран, в том числе России, криминализовавших экоцид, квалифицирующих признаков для данной нормы уголовного закона не предусмотрели.

Таким образом, в случае, если деяние, наряду с экоцидом, образует иные последствия, подпадающие под признаки иных преступлений, прежде всего из этой же главы 20 УК РФ (например, ст.ст. 353, 356, 357, 361 УК РФ), потребуется дополнительная квалификация. В то же время, следует разграничивать состав преступления, предусмотренный статьей 358 УК РФ от иных составов преступлений, прежде всего, предусмотренных главой 12 УК РФ «Экологические преступления».

Наказание за экоцид по уголовному законодательству рассматриваемых нами государств предусматривает лишение свободы на длительные сроки (по ч. 2 ст. 409 УК Грузии – вплоть до бессрочного лишения свободы). В соответствии с санкцией статьи 169 УК РК, предусмотрено также альтернативное лишение гражданства Республики.

В то же время, если говорить о целях и задачах наказания в контексте данного состава, на наш взгляд, следует предусмотреть возможность назначения следующих дополнительных наказаний: штраф, лишение права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью, лишение специального, воинского или почетного звания, классного чина и государственных наград.

Также в контексте данного исследования была бы интересна и важна позиция Верховного Суда РФ, поскольку для экоцида

не применимы разъяснения и толкования, касающиеся составов преступлений, содержащихся в главе 26 УК РФ¹⁰.

Что касается криминологических аспектов изучения экоцида, считаем, что несмотря на отсутствие следственной и судебной практики и соответствующей эмпирической базы, возможно, не вступая в противоречие с методологией криминологического познания, основывающейся на диалектико-материалистическом учении, провести криминологическое исследование и сделать следующие научно обоснованные выводы¹¹.

Совершение данного преступления возможно прежде всего в условиях межгосударственных конфликтов, в том числе военных, и будет сопряжено с совершением иных преступлений против мира и человечности, таких как развязывание или ведение агрессивной войны.

Преступление будет совершаться по предварительному сговору группой лиц, которые будут иметь не только принадлежность к соответствующему государству, выступающему стороной конфликта, но и к его вооруженным формированиям и/или спецслужбам, либо их коллаборантам. Мотивом их действий будет являться воинский, служебный или гражданский долг (ложно понимаемый в качестве такового), выполнение приказа (фактически преступного). Осуществление акта экоцида возможно также представителями формальных и неформальных организаций (террористического, экстремистского толка, маргинальными политическими силами). Лица, совершающие экоцид, будут снабжены сложными в применении орудиями преступления, широкий и свободный доступ к которым закрыт или существенно ограничен при обычных обстоятельствах, и обладать соответствующими навыками обращения с орудиями преступления и их использования.

Ввиду того, что последствия экоцида очевидны, это преступление с низкой, если не нулевой, латентностью. В то же время, на международном уровне, возможно применение «права силы», в тех случаях, когда государства-гегемоны и/или их сателлиты будут совершать такие преступления в отношении заведомо более слабых государств, при молчаливом согласии мировой общественности, что в свою очередь приведет к отсутствию расследований, установлению виновных и привлечению их к ответственности. Примеры из недавней истории – массовое уничтожение горючими и химическими веществами тропических лесов армией США во время войны во Вьетнаме, поджоги и подрывы скважин на нефтяных месторождениях во время Ирано-Иракских войн, что привело к самым масштабным нефтяным пожарам и разливам нефти¹². За эти и иные факты экоцида никто так и не был привлечен к ответственности. В то же время, государство Ирак до сих пор за счет средств, поступающих от экспорта иракских нефти и нефтепродуктов, возмещает причиненный экологии ущерб, через созданную Резолюцией Совета Безопасности ООН Компенсационную комиссию ООН и фонд при ней.

Предупреждение экоцида возможно лишь в условиях проведения взвешенной международной, межгосударственной и государственной политики, снимающей конфликты и противоречия, проводимой суверенными государствами при содействии эффективно функционирующих институтов международной политики.

Заключение и выводы. Таким образом, на основании проведенного уголовно-правового и криминологического исследования проблемы экоцида:

1. Предложены авторские понятия и определения «массовое уничтожение» и «экологическая катастрофа». Данные

¹⁰ О применении судами законодательства об ответственности за нарушения в области охраны окружающей среды и природопользования: постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации от 18 окт. 2012 г. №21 (ред. от 15.12.2022 г.) // Доступ из справ.-правовой системы «КонсультантПлюс».

¹¹ СК возбудил дело об экоциде по факту перекрытия Северо-Крымского канала [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://sledcom.ru/search?q=%D1%8D%D0%BA%D0%BE%D1%86%D0%B8%D0%B4> (дата обращения: 19.04.2023).

¹² Тактика выжженной нефти / Коммерсантъ [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.kommersant.ru/doc/4664198?ysclid=lgds26lvg7561929326> (дата обращения: 13.04.2023).

определения возможно законодательно закрепить в экологическом законодательстве РФ.

2. Предлагается авторская редакция данной нормы: «Статья 358. Экоцид – умышленные действия, направленные на массовое уничтожение растительного или животного мира, или недр, либо отравление атмосферного воздуха, земельных или водных ресурсов, либо совершение иных умышленных действий, которые вызвали или могли вызвать экологическую катастрофу, – наказывается лишением свободы от двенадцати до двадцати лет, с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью, лишением специального,

воинского или почетного звания, классного чина и государственных наград».

3. Обоснован вывод о необходимости активного международного сотрудничества по вопросам предотвращения возможных актов экоцида и ликвидации его возможных последствий, а также по дальнейшему совершенствованию соответствующей нормативной правовой базы. Такая работа, в свою очередь, должна сподвигнуть те страны, в уголовных законах которых не предусмотрена ответственность за экоцид, к включению данного деяния в качестве состава преступления. При этом уголовное законодательство государств должно следовать по пути унификации данной нормы.

Список использованной литературы:

1. Давитадзе, М.Д. Экоцид как преступление против безопасности человечества / М.Д. Давитадзе // Вестник Московского университета МВД России. – 2016. – №7. – С. 85-89.
2. Дятлова, А.В. Экоцид как международное преступление / А.В. Дятлова // Matters of Russian and International Law. – 2022. – №12. – С. 382-388.
3. White, R. Ecocide and the Carbon Crimes of the Powerful / R. White // The University of Tasmania Law review. – 2018. – №2(37). – Pp. 96-115.
4. Ruiz, A.G. Eco-crimes and Ecocide at Sea Toward a new blue criminology / A.G. Ruiz, N. South, A. Brisman // International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology. – 2020\2021. – Pp. 4-23.
5. Green, A. The campaign to make ecocide an international crime: quixotic quest or moral imperative? / A. Green // From an Environmental Law Review. – 2019. – №3(30). – Pp. 26-31.
6. Лазутин, Л.А. Римский статут Международного уголовного суда и Конституция Российской Федерации: грани несоответствия / Л.А. Лазутин // Российский юридический журнал. – 2018. – №6. – С. 5-9.
7. Соболева, Е.А. Уголовная ответственность за экоцид в законодательстве России и Германии / Е.А. Соболева // Международное уголовное право и международная юстиция. – 2017. – №4. – С. 13-15.
8. Грубова, Е.И. Понятие и признаки международного преступления в доктринальных источниках: тенденции и противоречия / Е.И. Грубова // Международное публичное и частное право. – 2012. – №2. – С. 28-31.

References:

1. Davitadze, M.D. Jekocid kak prestuplenie protiv bezopasnosti chelovechestva / M.D. Davitadze // Vestnik Moskovskogo universiteta MVD Rossii. – 2016. – №7. – S. 85-89.
2. Djatlova, A.V. Jekocid kak mezhdunarodnoe prestuplenie / A.V. Djatlova // Matters of Russian and International Law. – 2022. – №12. – S. 382-388.
3. White, R. Ecocide and the Carbon Crimes of the Powerful / R. White // The University of Tasmania Law review. – 2018. – №2(37). – Rr. 96-115.
4. Ruiz, A.G. Eco-crimes and Ecocide at Sea Toward a new blue criminology / A.G. Ruiz, N. South, A. Brisman // International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology. – 2020\2021. – Rr. 4-23.

5. Green, A. The campaign to make ecocide an international crime: quixotic quest or moral imperative? / A. Green // From an Environmental Law Review. – 2019. – №3(30). – Rr. 26-31.
6. Lazutin, L.A. Rimskij statut Mezhdunarodnogo ugovnogo suda i Konstitucija Rossijskoj Federacii: grani nesootvetstvija / L.A. Lazutin // Rossijskij juridicheskij zhurnal. – 2018. – №6. – S. 5-9.
7. Soboleva, E.A. Ugolovnaja otvetstvennost' za jekocid v zakonodatel'stve Rossii i Germanii / E.A. Soboleva // Mezhdunarodnoe ugovnoe pravo i mezhdunarodnaja justicija. – 2017. – №4. – S. 13-15.
8. Grubova, E.I. Ponjatie i priznaki mezhdunarodnogo prestuplenija v doktrinal'nyh istochnikah: tendencii i protivorechija / E.I. Grubova // Mezhdunarodnoe publichnoe i chastnoe pravo. – 2012. – №2. – S. 28-31.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Игорь Александрович Доброрез – Ресей Федерациясы Прокуратура университетінің кәсіптік даярлау және біліктілікті арттыру факультетінің деканы, заң ғылымдарының кандидаты, доцент, e-mail: dobr_ig@mail.ru.

Доброрез Игорь Александрович – декан факультета профессиональной подготовки и повышения квалификации Университета прокуратуры Российской Федерации, кандидат юридических наук, доцент, e-mail: dobr_ig@mail.ru.

Dobrorez Igor Alexandrovich – Dean of the Faculty of Professional Training and Advanced Training of the University of the Prosecutor's Office of the Russian Federation, Candidate of Law, Associate Professor, e-mail: dobr_ig@mail.ru.

UDC 343.3/7
IRSTI 10.77.51

A.K. Kambarov, E.N. Baigundinov

Alikhan Bukeikhan University, Semey c., the Republic of Kazakhstan

INTERNATIONAL COOPERATION IN COMBATING CRIMINAL OFFENCES IN THE FIELD OF INFORMATIZATION AND COMMUNICATIONS

Abstract. Cybercrimes can be committed by criminals anywhere in the world where there is an Internet connection. The negative consequences of cybercrime can be felt outside the country where the criminal lives. The transnational nature of this crime challenges traditional notions of jurisdiction and requires cooperation between criminal justice officials worldwide. The necessity and validity of collaboration within the framework of international organizations are due to the global spread of this type of crime. International cooperation in cybersecurity should be systematic, holistic and consistent. Despite these and other successful joint efforts of the countries, there are currently obstacles standing in the way of international cooperation in the fight against cybercrime. This article discusses the concepts of sovereignty and jurisdiction concerning cybercrime, mechanisms of international cooperation, and problems related to the implementation of international collaboration.

Keywords: cyberspace; jurisdiction; international cooperation; cybercrime; European convention; information and communication technologies; telecommunications; Internet.

А.Қ. Қамбаров, Е.Н. Байгундинов

Alikhan Bukeikhan University, Семей қ., Қазақстан Республикасы

АҚПАРАТТАНДЫРУ ЖӘНЕ БАЙЛАНЫС САЛАСЫНДАҒЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРҒА ҚАРСЫ КҮРЕСТЕГІ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҰНТЫМАҚТАСТЫҚ

Аннотация. Киберқылмыстарды қылмыскерлер интернетке кіру мүмкіндігі бар әлемнің кез келген жерінде жасай алады. Киберқылмыстың теріс салдары қылмыскер тұратын елден тыс жерде сезілуі мүмкін. Бұл қылмыстың трансұлттық сипаты юрисдикцияның дәстүрлі идеяларына қарсы тұрады және бүкіл әлем бойынша қылмыстық сот төрелігі жүйесінің қызметкерлері арасында ынтымақтастық орнатуды талап етеді. Халықаралық ұйымдар шеңберіндегі ынтымақтастықтың қажеттілігі мен негізділігі қылмыстың осы түрінің жаһандық таралуына байланысты. Киберқауіпсіздік саласындағы халықаралық ынтымақтастық жүйелі, тұтас және дәйекті болуға тиіс. Елдердің осы және басқа да табысты бірлескен күш-жігеріне қарамастан, қазіргі уақытта киберқылмыспен күресте халықаралық ынтымақтастық жолында әлі де кедергілер бар. Бұл мақалада киберқылмысқа қатысты егемендік пен юрисдикция ұғымдары, халықаралық ынтымақтастық тетіктері, сондай-ақ халықаралық ынтымақтастықты жүзеге асыруға байланысты мәселелер қарастырылады.

Түйінді сөздер: киберкеңістік; юрисдикция; халықаралық ынтымақтастық; киберқылмыс; еуропалық конвенция; ақпараттық-коммуникациялық технологиялар; телекоммуникация; интернет.

А.Қ. Қамбаров, Е.Н. Байгундинов

Alikhan Bukeikhan University, г. Семей, Республика Казахстан

МЕЖДУНАРОДНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО В БОРЬБЕ С УГОЛОВНЫМИ ПРАВОНАРУШЕНИЯМИ В СФЕРЕ ИНФОРМАТИЗАЦИИ И СВЯЗИ

Аннотация. Киберпреступления могут совершаться преступниками в любой точке мира, где есть выход в Интернет. Негативные последствия киберпреступности могут ощущаться за пределами страны, в которой проживает преступник. Транснациональный характер этой преступности бросает вызов традиционным представлениям о юрисдикции и требует налаживания сотрудничества между сотрудниками системы

уголовного правосудия по всему миру. Необходимость и обоснованность сотрудничества в рамках международных организаций обусловлена глобальным распространением данного вида преступности. Международное сотрудничество в сфере кибербезопасности должно быть системным, целостным и последовательным. Несмотря на эти и другие успешные совместные усилия стран, в настоящее время существуют препятствия, все еще стоящие на пути международного сотрудничества в борьбе с киберпреступностью.

В данной статье рассматриваются понятия суверенитета и юрисдикции применительно к киберпреступности, механизмы международного сотрудничества, а также проблемы, связанные с осуществлением международного сотрудничества.

Ключевые слова: киберпространство; юрисдикция; международное сотрудничество; киберпреступность; европейская конвенция; информационно-коммуникационные технологии; телекоммуникация; интернет.

DOI: 10.52425/25187252_2023_28_74

Introduction. Territorial sovereignty means the complete and exclusive exercise by a State of its rights and powers concerning its geographical territory. The protection of sovereignty is prominent in international and regional legal documents combating cybercrime. For example, the Arab League Convention of February 15, 2012 on combating Crimes in the Field of Information Technology can be cited. In particular, article 4 of this Convention reads as follows: «Every State Party shall commit itself, subject to its own statutes or constitutional principles, to the discharge of its obligations stemming from the application of this convention in a manner consistent with the two principles of equality of the regional sovereignty of States and the non interference in the internal affairs of other States.»¹.

Territorial sovereignty may extend to cyberspace, in particular, to the infrastructure of information and communication technologies of States. State sovereignty may be violated when third parties gain unauthorized access to information and communication technologies in foreign countries without the knowledge and permission of the country in which the information and communication technologies are located and its law enforcement agencies. Sovereignty is considered violated even if such unauthorized access is carried out as part of an investigation of a cybercrime committed in another country when that country is trying to identify the source of a cyberattack or prevent its commission [1, p. 318].

Modernity is characterized by the

transformation of the system of international relations and moving global currents. Mechanisms of comprehensive governance are improving, in the context of integration and the economic and political state of states, information factors play a large role. The development of the information sphere becomes one of the main factors affecting the development of society and the state. Depending on the degree of development of the information society, the economy and protective capabilities of the state function, the functional function of the institutions of the state [2, p. 126].

The term computer crime was introduced in the USA in the early 60s by D.B. Parker, who identified a new type of crime in which a computer is both the object of a crime since it causes material damage by physical damage, and an instrument of committing a crime when it is used to obtain political or business advantages [3, p. 215].

In the US Criminal Code, a computer crime is defined as a series of activities using a computer to extract benefits that caused or could cause damage or direct illegal use of computers in the commission of a crime or any criminal action for the successful implementation of which knowledge of computer technology is required.

A jurisdiction tied to sovereignty provides States with the rights and powers to determine and preserve the duties and rights of people on their territory, ensure compliance with legislation and punish violations of laws. States primarily declare their jurisdiction over crimes committed on their territory. Article 22 of the 2001 Council of

¹ Arab Convention on Combating Information Technology Offences, February 15, 2012 [Electronic resource] – Access mode: <https://nsarchive.gwu.edu/document/18573-national-security-archive-arab-convention> (Access data: 19.06.2023).

Europe Convention on Computer Crimes states: «Each Party shall adopt such legislative and other measures as may be necessary to establish jurisdiction over any offence established in accordance with ... this Convention, when the offence is committed: a in its territory».

Nevertheless, as Brenner and Kups rightly point out, determining «whether a crime was committed on the territory of a country is, however, not an easy task when the crime was related to the use of cyberspace» [4, p. 10].

Jurisdiction over cybercrimes is determined by other factors, such as the nationality of the offender, the nationality of the victim and the consequences of cybercrime for the interests and security of the State: «Legal framework and human rights»), if only it is possible to establish «the existence of a sufficient or genuine link» between and the State exercising jurisdiction» [5].

In accordance with these and other national cybercrime laws, jurisdiction is established mainly on the basis of the location of criminals or victims and the consequences of cybercrime.

Materials and methods. The methodological basis of the scientific article consists of general scientific and individual scientific methods: analysis, synthesis, description, generalization, normative legal, formal legal, comparative legal methods, and legal statistics data.

Results and discussion. The development of the information sphere is becoming one of the main factors affecting the overall social and state action, which directly affects the effectiveness of the functioning of state institutions, the economy and the defense capability of states [6, p. 58].

The success of international cooperation depends on the availability of unified national legislation in combating cybercrime, providing for criminal liability for cybercrime, and national procedural legislation on cybercrime, which establish the rules of evidentiary law and rules for the conduct of criminal proceedings. International cooperation can also be facilitated by unifying bilateral, regional and multilateral legal instruments related to cybercrime. Accession to regional and plurilateral instruments on combating cybercrime and their ratification is

also necessary to make these documents legally binding for further familiarization with general issues of international cooperation in the fight against transnational organized crime.

The peculiarity of cybercrimes is their high latency, that is, the emergence of new methods of committing crimes creates difficulties due to the lack of necessary legal, organizational and technical means of proving them. Therefore, the fight against cybercrime is conditioned by the need for joint actions of the relevant state operational impact services, special services and law enforcement agencies. For this reason, the big question is about the creation of new bodies and organizations that control and combat cybercrime, requiring, in turn, the training of representatives and national personnel who can be involved in the activities of transnational bodies and organizations aimed at combating cybercrime [7].

Bilateral, regional and multilateral treaties also facilitate international cooperation in combating cybercrime, provided that the relevant act is mutually recognized as a crime. Without mutual recognition of the relevant act as a crime and unified laws, «safe havens» are created for persons who have committed cybercrimes where perpetrators cannot be prosecuted. This could be observed in 2000 in the example of the creator and distributor of the computer virus «LOVE BUG», who could not be brought to criminal responsibility since, at the time of the incident, his actions were not considered a crime in his country of residence.

Nevertheless, international cooperation is still possible without a strict interpretation of the requirement for mutual recognition of the relevant act as a crime. Cybercrime is very much a transnational crime. Urgent measures needed to preserve data at the national level are also necessary within the framework of international co-operation.

«Chapter III of the Convention on Cybercrime provides a legal framework for international cooperation with general and specific measures, including the obligation of countries to cooperate to the widest extent possible, urgent measures to preserve data and efficient mutual legal

assistance»².

However, there are exceptions to the requirement for mutual recognition of the relevant act as a crime. For example, article 29 of the Council of Europe Convention on Computer Crimes of 2001 does not require the glory of the relevant applicable act as a crime if it is necessary to «The authority seeking the preservation», «The stored computer data to be preserved and its relationship to the offence» on the primary offences, listed in this Convention. Article 29 provides for the right of States to refuse a request for preservation in cases where, within the framework of mutual legal assistance, a condition on the qualification of an offence as criminally punishable by both Parties is put forward for crimes not listed in the Convention³.

In addition to the requirement of mutual recognition of the relevant act as a crime, another essential need for international cooperation complies with international human rights law obligations. A request for international aid may be rejected if the requested State violates its international human rights obligations due to satisfying this request.

Informal mechanisms of international cooperation, such as information exchange between law enforcement agencies. The type of information exchanged by law enforcement agencies through unofficial channels varies depending on the specific State. In Australia, «the authorities have the opportunity to provide the following types of assistance within the framework of interdepartmental cooperation: taking voluntary witness statements, conducting voluntary interviews of witnesses, taking voluntary testimony by video link, accepting foreign police officers conducting investigations in Australia, exchanging operational data, carrying out physical surveillance, obtaining criminal records or obtaining publicly available materials». Other countries agree to share some personal data [8, p. 88].

Informal cooperation mechanisms facilitate the rapid exchange of information between

law enforcement agencies. In addition, 24/7 networks are created to receive urgent requests for digital evidence and promote international cooperation. Informal channels of cooperation are mainly used to obtain legal and technical advice and assistance in cases related to cybercrime and not for requests for digital evidence collection. For example, in Japan, bids for information through unofficial channels can be executed only if the requesting country does not intend to use this information as evidence. If a government wants to use this information as evidence, sending an official request for mutual legal assistance is necessary. Digital evidence obtained through these channels may be declared inadmissible in the national courts of the requesting State if the evidence protection system is not maintained.

Requests for assistance within the framework of international cooperation may also be rejected due to procedural requirements. Consider, for example, practical methods of storing, securing and accessing data. The execution of a request for the provision of data stored by Internet and communication service providers depends on the terms of service, privacy policy and business practices of the service provider⁴. In this regard, service providers differ not only in the type of data they store but also in the period of their storage, Twitter and the «Data Policy» («Data Usage Policy») Facebook for more information). Data storage and access policies also vary depending on national, regional and international data protection laws.

Requests for data security are sent to service providers by law enforcement agencies to preserve data before it is deleted or modified in any way. The procedure for obtaining access to the stored data is prescribed in national legislation. Legal orders, if any, are required to obtain various data from service providers, varying depending on the specific country. For example, in the United States, subpoenas and court orders are required to obtain non-content data and search warrants are required

² International Cooperation against Cybercrime [Electronic resource] – Access mode: <https://www.coe.int/en/web/cybercrime/international-cooperation> (Access data: 19.06.2023).

³ Convention on Cybercrime. Budapest, 23.11.2001 [Electronic resource] – Access mode: <https://rm.coe.int/1680081561> (Access data: 19.06.2023).

⁴ UNODC. Draft Comprehensive Study on Cybercrime / Comprehensive study of the problem of cybercrime and responses to it by Member States, the international community and the private sector [Electronic resource] – Access mode: https://www.unodc.org/documents/organizedcrime/UNODC_CCPCJ_EG.4_2013/UNODC_CCPCJ_EG4_2013_2_E.pdf (Access data: 04.04.2023).

to obtain content-related data. «The ECPA, as amended, protects wire, oral, and electronic communications while those communications are being made, are in transit, and when they are stored on computers»⁵.

In addition, in certain situations determined by national legislation, voluntary disclosure of information by Internet service providers is allowed without legal orders [9, p. 232]. An example of such a situation is an emergency request for data to prevent serious bodily injury or death. If service providers refuse to provide the requested data voluntarily, then under certain circumstances and depending on the specific case, the required evidence, the burden of proof and national legislation, these service providers may be forced to provide this information under the procedure provided by law.

Even with formal and informal mechanisms of international cooperation, problems arise when identifying and collecting digital evidence stored in cloud storage and from other service providers. The problem with cloud computing is that it's hard to know where the data is stored.

Cloud data can be fragmented and stored in different locations and several countries. The example of the case *United States v. Microsoft* can illustrate this problem of data fragmentation. As part of the investigation into the case, the U.S. government issued a search warrant under the U.S. Stored Communications Act of 1986 to obtain evidence in a drug trafficking case. Microsoft granted this request by transferring relevant non-content data stored on servers in the United States. Still, it did not provide the US government with relevant content-related data, since it was held in Dublin's Microsoft data center.

The effectiveness of international cooperation depends on the ability of States to comply with requests for evidence in such a way as to ensure the admissibility of this evidence in court. To do this, it is necessary to have qualified specialists in the field of cybercrime who can provide the receipt of proof following national standards of evidentiary law and the rules of criminal procedure. However, there are not enough such specialists. Moreover, countries worldwide

lack the national capacity needed to combat cybercrime.

This lack of national capacity results from a lack of human, financial and technical resources. Firstly, many countries lack a sufficient number of qualified specialists to conduct investigations of cybercrimes, as well as to prosecute cybercriminals and consider requests for assistance in the framework of international cooperation in cases related to cybercrime. Secondly, countries may lack the financial resources necessary to recruit, hire and retain qualified personnel, as well as to organize regular and up-to-date training for cybercrime investigators and other relevant specialists. Thirdly, countries lack the necessary material base to analyze digital evidence and the funds to purchase the equipment and digital forensics tools for properly investigating cybercrime [10, p. 126].

To address the national capacity deficit, partnerships have been installed and continue to be established with national, regional and international organizations, as well as private companies, to provide financial, personnel and technical assistance on issues related to cybercrime to countries in need of such aid. Help and support their efforts to develop national capacities combating cybercrime.

Per United Nations General Assembly resolution №65/230, resolution №22/8 of the UN Commission on Crime Prevention and Criminal Justice «United Nations Office on Drugs and Crime, on the basis of the needs of requesting States, to strengthen partnerships for technical assistance and capacity-building to counter cybercrime with Member States, relevant organizations, the private sector and civil society», «United Nations Office on Drugs and Crime to serve as a central data repository of cybercrime laws and lessons learned with a view to facilitating the continued assessment of needs and criminal justice capabilities and the delivery and coordination of technical assistance», UNODC is mandated to assist States in combating cybercrime by providing technical training for capacity-building and implementing cybercrime prevention programmes and

⁵ Electronic Communications Privacy Act of 1986 (ECPA) [Electronic resource] – Access mode: <https://bja.ojp.gov/program/it/privacy-civil-liberties/authorities/statutes/1285#:~:text=The%20ECPA%2C%20as%20amended%2C%20protects,conversations%2C%20and%20data%20stored%20electronically> (Access data: 19.06.2023).

awareness-raising campaigns. These training, programs and campaigns are necessary because they offer long-term solutions to the existing national capacity shortage by increasing the knowledge, skills and capabilities needed to conduct cybercrime investigations⁶.

Conclusion. Mutual recognition of the relevant act as a crime and unification of national, bilateral, regional and multilateral laws on cybercrime is essential for international cooperation. Even if there is a requirement for mutual recognition of the relevant act as a crime and unified laws, international cooperation cybercrime investigation may be complex. The situation is aggravated by the lack of agreements regarding the timely collection and preservation of digital evidence and their exchange between countries

through official cooperation mechanisms. Countries worldwide also lack the national capacity to investigate cybercrimes in terms of human, financial and technical resources. In addition to the problem of the lack or shortage of the necessary funds, qualified personnel, specialised equipment and tools for conducting investigations of cybercrimes, there are also no generally accepted standards and protocols related to digital forensics and evidence collection that ensure the admissibility of digital evidence in the national courts of cooperating countries. Only a multilateral approach aimed at solving the problems mentioned above can improve the quality of international cooperation in cases related to cybercrime.

List of used literature:

1. Pål, W. Intervention in national and private cyberspace and international law / In Ebbesson, Jonas, Marie Jacobsson, Mark Klamberg, David Langlet and Pål Wrange (eds) // International Law and Changing Perceptions of Security. – Brill/Nijhoff. – 2017. – Pp. 307-326.
2. Аратұлы, Қ. Ақпараттық құқық бұзушылықтармен күресу аспектілері: монография / Қ. Аратұлы. – Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 143 б.
3. Медведовский, И.Д. Атака через Internet: под науч. ред. проф. Зегжды П.Д. – СПб.: Мир и Семья – 95, 2007. – 366 с.
4. Brenner, S.W. Approaches to cybercrime jurisdiction / S.W. Brenner and B.-J. Koops // Journal of High Technology Law. – 2004. – №4(1). – Pp. 1-46.
5. Голубев, В.А. Проблемы борьбы с кибертерроризмом в современных условиях [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.crime-research.org/library/e-terrorism.htm> (дата обращения: 05.04.2023).
6. Қамбаров, А.Қ. Ақпараттандыру және байланыс саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтармен күресудің кейбір теориялық аспектілері / А.Қ. Қамбаров, М.Д. Қаражанов // Құқық қорғау органдары академиясының жаршысы. – 2022. – №3(25). – 58-67 б.
7. Протасевич, А.А. Борьба с киберпреступностью как актуальная задача современной науки / А.А. Протасевич, П.П. Зверьянская // Криминологический журнал Байкальского государственного университета экономики и права. – 2011. – №3. – С. 28-33.
8. Volker, E. Key Contours of Citizenship and Ius Doni / E. Volker, C. Gloria. – In: Knut Ipsen (ed.). – Der Staat im Volkerrecht; 5th ed. Munich: C.H. Beck. – 2004. – 115 p.
9. Kate, W. International Law Enforcement Access to User Data: A Survival Guide and Call for Action / W. Kate, K. Gail // Canadian Journal of Law and Technology. – 2015. – №13(2). – Pp. 225-254.
10. Dan, S. Guide to Obtaining Communication Service Provider Evidence from the United States / S. Dan. – 2016. – 182 p.

References:

1. Pål, W. Intervention in national and private cyberspace and international law / In Ebbesson, Jonas, Marie Jacobsson, Mark Klamberg, David Langlet and Pål Wrange (eds) // International Law and Changing Perceptions of Security. – Brill/Nijhoff. – 2017. – Rr. 307-326.

⁶ Promoting technical assistance and capacity-building to strengthen national measures and international cooperation against cybercrime [Electronic resource] – Access mode: https://www.unodc.org/documents/commissions/CCPCJ/Crime_Resolutions/2010-2019/2013/CCPCJ/Resolution_22-8.pdf (Access data: 19.06.2023).

2. Aratǵly, Q. Aqparattyq qúqyq bızushylyqtarmen kyresu aspektileri: monografija / Q. Aratǵly. – Almaty: Qazaq universiteti, 2019. – 143 b.
3. Medvedovskij, I.D. Ataka cherez Internet: pod nauch. red. prof. Zegzhdy P.D. – SPb.: Mir i Sem'ja – 95, 2007. – 366 s.
4. Brenner, S.W. Approaches to cybercrime jurisdiction / S.W. Brenner and B.-J. Koops // Journal of High Technology Law. – 2004. – №4(1). – Rr. 1-46.
5. Golubev, V.A. Problemy bor'by s kiberterrorizmom v sovremennyh uslovijah [Jelektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://www.crime-research.org/library/e-terrorism.htm> (data obrashhenie: 05.04.2023).
6. Qambarov, A.Q. Aqparattandyru zhəne bajlanys salasyndary qylmystyq qúqyq bızushylyqtarmen kyresudiń kejbir teorijalyq aspektileri / A.Q. Qambarov, M.D. Qarazhanov // Qúqyq qorǵau organdary akademijasynuń zharshysy. – 2022. – №3(25). – 58-67 b.
7. Protasevich, A.A. Bor'ba s kiberprestupnost'ju kak aktual'naja zadacha sovremennoj nauki / A.A. Protasevich, P.P. Zverjanskaja // Kriminologicheskij zhurnal Bajkal'skogo gosudarstvennogo universiteta jekonomiki i prava. – 2011. – №3. – S. 28-33.
8. Volker, E. Key Contours of Citizenship and lus Doni / E. Volker, C. Gloria. – In: Knut Ipsen (ed.). – Der Staat im Volkerrecht; 5th ed. Munich: C.H. Beck. – 2004. – 115 p.
9. Kate, W. International Law Enforcement Access to User Data: A Survival Guide and Call for Action / W. Kate, K. Gail // Canadian Journal of Law and Technology. – 2015. – №13(2). – Rr. 225-254.
10. Dan, S. Guide to Obtaining Communication Service Provider Evidence from the United States / S. Dan. – 2016. – 182 p.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Азамат Қамбарұлы Қамбаров – Alikhan Bokeikhan University докторанты, заң ғылымдарының магистрі, e-mail: aza_kambarov@mail.ru.

Қамбаров Азамат Қамбарұлы – докторант Alikhan Bokeikhan University, магистр юридических наук, e-mail: aza_kambarov@mail.ru.

Kambarov Azamat Kambaruly – doctoral student of Alikhan Bokeikhan University, Master of Law, e-mail: aza_kambarov@mail.ru.

Елдос Нағымбайұлы Байгундинов – Alikhan Bokeikhan University заң факультетінің қылмыстық құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, философия докторы (PhD), e-mail: ben_semcity@mail.ru.

Байгундинов Ельдос Нағымбаевич – старший преподаватель кафедры уголовно-правовых дисциплин юридического факультета Alikhan Bokeikhan University, доктор философии (PhD), e-mail: ben_semcity@mail.ru.

Baigundinov Eldos Nagymbaevich – Senior Lecturer of the Department of Criminal Law Disciplines of the Faculty of Law Alikhan Bokeikhan University, Doctor of Philosophy (PhD), e-mail: ben_semcity@mail.ru.

ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСС, КРИМИНАЛИСТИКА, СОТ-САРАПТАМА ҚЫЗМЕТІ / УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС, КРИМИНАЛИСТИКА, СУДЕБНО-ЭКСПЕРТНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ / CRIMINAL PROCEDURE, CRIMINALISTICS, FORENSIC EXPERTISE

**УДК 343.1
МРНТИ 10.79.47**

К.Ж. Баетов¹, К.К. Тусупов²

*¹Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан,
г. Косшы, Республика Казахстан*

²Генеральная прокуратура Республики Казахстан, г. Астана, Республика Казахста

ВОПРОСЫ РЕАЛИЗАЦИИ И СООТНОШЕНИЯ ПРИНЦИПОВ КОНСТИТУЦИИ И УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА ПРИ ОСВОБОЖДЕНИИ ЛИЦ ОТ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ И НАКАЗАНИЯ НА ДОСУДЕБНОЙ СТАДИИ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА

Аннотация. Вопрос соотношения норм Конституции и уголовно-процессуального законодательства, направленного на освобождение лиц от уголовной ответственности и наказания на досудебной стадии уголовного процесса является актуальным.

В Казахстане в соответствии с подпунктом 1) пункта 3 статьи 77 Конституции лицо считается невиновным, пока его виновность не будет признана вступившим в законную силу приговором суда.

Однако, уголовно-процессуальное законодательство (ст.ст. 35, 36 УПК РК) регулирует в целом институт досудебного прекращения уголовного дела (Обстоятельства, исключающие производство по делу и позволяющие не осуществлять уголовное преследование), что противоречит предыдущей конституционной норме.

С учетом положений действующего законодательства, а также судебно-следственной и правоприменительной практики, авторами выдвигаются ряд научных позиций о возможности исключения института прекращения уголовного дела (уголовного преследования) по нереабилитирующим основаниям на досудебной стадии процесса.

Ключевые слова: уголовный процесс; уголовно-процессуальное законодательство; институт досудебного прекращения уголовного дела; уголовное преследование; нереабилитирующие основания; правосудие; конституционная норма; права подозреваемых; принцип неотвратимости наказания.

Қ.Ж. Баетов¹, Қ.К. Түсіпов²

*¹Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы,
Қосшы қ., Қазақстан Республикасы*

²Қазақстан Республикасының Бас прокуратурасы, Астана қ., Қазақстан Республикасы

ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСТІҢ СОТҚА ДЕЙІНГІ САТЫСЫНДА АДАМДЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПТЫЛЫҚ ПЕН ЖАЗАДАН БОСАТУ КЕЗІНДЕ КОНСТИТУЦИЯ МЕН ҚЫЛМЫСТЫҚ-ПРОЦЕСТІК ЗАҢНАМАСЫНЫҢ ҚАҒИДАТТАРЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ЖӘНЕ ОНЫҢ АРАҚАТЫНАСЫ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аннотация. Қылмыстық процестің сотқа дейінгі сатысында адамдарды қылмыстық жауаптылық пен жазадан босатуға бағытталған Конституция нормалары мен қылмыстық-процестік заңнамасының арақатынасы туралы мәселе өзекті болып табылады.

Қазақстанда Конституцияның 77-бабының 3-тармағының 1) тармақшасына сәйкес кінәсі соттың заңды күшіне енген үкімімен танылғанға дейін адам кінәсіз болып саналады.

Алайда, қылмыстық іс жүргізу заңнамасы (ҚР ҚПК 35, 36 баптары) жалпы қылмыстық істі сотқа дейінгі тоқтату институтын реттейді (Іс бойынша іс жүргізуді болғызбайтын және қылмыстық қудалауды жүзеге

асырмауға мүмкіндік беретін мән-жайлар), бұл алдыңғы конституциялық нормаға қайшы келеді.

Қолданыстағы заңнаманың, сондай-ақ сот-тергеу және құқық қолдану практикасының ережелерін ескере отырып, авторлар процестің сотқа дейінгі сатысында ақталмайтын негіздер бойынша қылмыстық істі (қылмыстық қудалауды) тоқтату институтын алып тастау мүмкіндігі туралы бірқатар ғылыми ұстанымдар ұсынады.

Түйінді сөздер: қылмыстық процесс; қылмыстық іс жүргізу заңнамасы; қылмыстық істі сотқа дейін тоқтату институты; қылмыстық қудалау; ақталмайтын негіздер; сот төрелігі; конституциялық норма; күдіктілердің құқықтары; жазаның бұлтартпаушылық қағидаты.

K.Zh. Baetov¹, K.K. Tusupov²

¹The Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Kosshy c., the Republic of Kazakhstan

²General Prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan, Astana c., the Republic of Kazakhstan

SOME SCIENTIFIC APPROACHES TO THE INSTITUTION OF TERMINATION OF CRIMINAL PROSECUTION ON NON-REHABILITATING GROUNDS AT THE PRE-TRIAL STAGE AS A PRINCIPLE OF THE CRIMINAL PROCESS

Abstract. The question of the correlation between the norms of the Constitution and criminal procedural legislation aimed at releasing persons from criminal liability and punishment at the pre-trial stage of the criminal process is relevant.

In Kazakhstan, in accordance with paragraph 1) paragraph 3 of Article 77 of the Constitution, a person is considered innocent until his guilt is recognized by a court verdict that has entered into force.

However, the criminal procedure legislation (Articles 35, 36 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan) regulates in general the institution of pre-trial termination of a criminal case (Circumstances precluding the proceedings and allowing not to carry out criminal prosecution), which contradicts the previous constitutional norm.

Taking into account the provisions of the current legislation, as well as judicial-investigative and law enforcement practice, the authors put forward a number of scientific positions on the possibility of excluding the institution of termination of a criminal case (criminal prosecution) on non-rehabilitating grounds at the pre-trial stage of the process.

Keywords: criminal process; criminal procedure legislation; institution of pre-trial termination of a criminal case; criminal prosecution; non-rehabilitating grounds; justice; constitutional norm; rights of suspects; the principle of inevitability of punishment.

DOI: 10.52425/25187252_2023_28_81

Введение. Одним из абсолютных догматов отечественного уголовного права выступает утверждение о том, что единственным основанием уголовной ответственности является совершение уголовного правонарушения, то есть деяния, содержащего все признаки состава преступления либо уголовного проступка.

Согласно Конституции Республики Казахстан (далее – РК) лицо считается невиновным в совершении преступления, пока его виновность не будет признана

вступившим в законную силу приговором суда. Следовательно, правосудие в нашем государстве осуществляется только судом, издание законодательных актов, предусматривающих передачу исключительных полномочий суда другим органам, запрещается¹.

Материалы. Вместе с тем, казахстанское уголовно-процессуальное законодательство предусматривает институт досудебного прекращения уголовного дела (*уголовного преследования*) по нереабилитирующим

¹ Конституция Республики Казахстан: принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000> (дата обращения 15.04.2023).

основаниям. Кроме того, Уголовно-процессуальный кодекс РК (далее – УПК РК) предусматривает обстоятельства, когда орган уголовного преследования *выносит постановление о прекращении уголовного дела* (ч. 6 ст. 35) и уголовного преследования по реабилитирующим основаниям (ст. 37)².

В теории данный институт обосновывается принципами гуманизма и экономии мер репрессии в уголовном процессе [1].

Полагаем, что здесь имеются серьезные противоречия с конституционными принципами осуществления правосудия только судом и судебной защиты прав.

В Конституционном законе РК «О судебной системе и статусе судей Республики Казахстан» четко определено, что запрещается издание законодательных актов, предусматривающих передачу исключительных полномочий суда другим органам³.

В национальном законодательстве определение понятию «правосудие» отсутствует. В теории уголовного процесса также нет единого мнения, как в целом по понятию, так и по органу, который призван осуществлять такую деятельность.

Однако, учитывая, какое большое внимание законодатель уделяет гарантиям независимости судебной власти, ее назначению, можно предположить, что итоговое решение по уголовным делам должно оставаться только за судом.

Основная часть. Полагаем, что на первоначальном этапе следовало бы передать суду исключительные полномочия

по прекращению уголовных дел по нереабилитирующим основаниям. При этом, такое решение должно быть во всех случаях (за исключением амнистии) не обязанностью при соблюдении определенных условий, а правом суда, даже если, например, состоялось примирение между сторонами.

В среднем (за последние 5 лет) ежегодно на досудебной стадии уголовного процесса по нереабилитирующим основаниям прекращается около 44 тыс. уголовных дел. Примерно такое же количество дел оканчивается судами. При этом, за последние 2 года (2021, 2022 гг.) наблюдается их резкое снижение – 30 491 и 28 432 дел, а судами окончено 31 390 и 48 683 дел соответственно.

Так, если в 2018 году органами прекращалось 62 877 дел, то в 2022 году – 28 432 или меньше на 54,8% (судами окончено меньше на 9,5%, 48 683 в 2022 г. против 53 317 в 2018 г.) (Таблица №1).

Методы. Учитывая небольшое количество таких дел, это не повлечет серьезной нагрузки на судей. При этом сократятся факты вынесения необоснованных решений о прекращении по нереабилитирующим основаниям со стороны органов уголовного преследования.

Необходимо отметить, что право освобождения от уголовной ответственности на досудебной стадии процесса также несет за собой коррупционные риски.

Обсуждение. Анализ теории и практики прекращения уголовного преследования по нереабилитирующим основаниям на досудебной стадии, соотношение со статьей

	2018	2019	2020	2021	2022	Всего
Количество правонарушений, уголовные дела о которых прекращены по п.п. 3), 4), 9), 10), 11), 12) ч. 1 ст. 35 и ст. 36 УПК РК	62 877	61 986	37 727	30 491	28 432	221 513

Таблица №1. Практика прекращения уголовных дел по нереабилитирующим основаниям⁴

² Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан; от 4 июля 2014 г. №231-V ЗПК [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231> (дата обращения: 15.04.2023).

³ О судебной системе и статусе судей Республики Казахстан: Конституционный закон Республики Казахстан от 25 дек. 2000 г. №132 [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z000000132_ (дата обращения: 15.04.2023).

⁴ Статистические отчеты / Qamqor.gov.kz [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics> (дата обращения: 15.04.2023).

77 Конституции РК раскрывает неоднозначные подходы к рассматриваемой проблеме.

Конституционный Совет РК дает пояснение о том, что в разделе 1 «Общие положения» Конституции РК закреплены основы конституционного строя, основные принципы организации деятельности Республики и другие основополагающие установления, которые обладают приоритетом по отношению к иным конституционным нормам. Это основополагающий принцип не только для конституционных норм, но и для всей системы действующего права Республики⁵.

Законность в системе принципов уголовного и уголовно-процессуального права республики занимает главенствующее место.

Так, по мнению С.М. Рахметова принципы уголовного права оказывают непосредственное воздействие на дальнейшее развитие и совершенствование уголовного законодательства РК, отражая общую концептуальную направленность государственной правовой политики по закреплению общечеловеческих ценностей, признание приоритета прав и свобод человека и гражданина [2].

А.Х. Феткулов утверждает, что закрепление и последовательное осуществление принципа законности в уголовном праве имеет огромное значение. Данный принцип имеет богатое содержание, он устанавливает,

что преступность и наказуемость деяния, а также иные уголовно-правовые последствия определяются УК РК. Принцип законности пронизывает все уголовно-правовые нормы [3].

По мнению практиков не исключается, что решения о прекращении уголовных дел могут приниматься для сокрытия допущенных ошибок при согласовании ключевых процессуальных решений в отношении подозреваемых, в частности при неправильной оценке доказательств и при установлении ранее скрытых существенных нарушений норм УПК РК.

С введением трехзвенной модели уголовного процесса практически каждый сотрудник надзорного органа наделен правом согласования ключевых процессуальных решений (признание подозреваемым, квалификация, переквалификация деяний подозреваемого и т.д.).

На практике после последовательного согласования указанных решений для сотрудника органа уголовного преследования и прокурора недопустимо прекращение уголовного дела по реабилитирующему основанию, поскольку это является отрицательным показателем работы.

Поэтому, в случае последующего выявления ошибок в принятии решений, во избежание ответственности за них, искусственно создаются обстоятельства,

		2018	2019	2020	2021	2022	Всего
Всего окончено дел по лицам		53 317	40 775	40 679	31 390	48 683	214 844
из них:	Осуждено	31 446	26 971	29 723	28 427	27 061	143 628
	Оправдано	193	229	112	169	379	1 082
	Лица, в отношении которых дела (уголовное преследование) прекращены	15 857	9 089	5 632	3 801	4 743	39 122
	из них: по нереаб. основаниям	15 817	8 968	5 603	3 783	4 005	38 176
	по реаб. основаниям	40	121	29	18	14	222

Таблица №2. Судебная практика рассмотрения уголовных дел⁶

⁵ О представлении председателя Сарыаркинского районного суда г. Астаны о признании неконституционной ст. 36 Закона РК «О нормативных правовых актах»: постановление Конституционного Совета РК от 29 окт. 1999 г. №20/2/ [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/S9900000020_ (дата обращения: 02.05.2023).

⁶ Статистические отчеты / Qamqor.gov.kz [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics> (дата обращения: 15.04.2023).

граничащие по своей конструкции с фальсификацией доказательств по уголовному делу, подводящие стороны процесса к примирению либо к прекращению уголовного дела по другим нереабилитирующим основаниям.

Свидетельством этому может служить большое количество дел, прекращенных по нереабилитирующим основаниям, которые

в последующем отменены и прекращены по реабилитирующим основаниям (Таблица №2).

Только за 2022 год по 342 уголовным делам ранее принятые решения о прекращении по нереабилитирующим основаниям отменены с прекращением по реабилитирующим основаниям (в 2021 г. – 391, 2020 г. – 542, 2019 г. – 441, 2018 г. – 303) (Таблица №3).

	2018	2019	2020	2021	2022	Всего
Количество правонарушений, уголовные дела о которых прекращены по пунктам 3), 4), 9), 10), 11), 12) ч. 1 ст. 35 и ст. 36 УПК РК	62 877	61 986	37 727	30 491	28 432	221 513
Уголовные дела ранее прекращенные по нереабилитирующим основаниям, которые в последующем отменены и прекращенных по реабилитирующим основаниям	303 или 0,48%	441 или 0,71%	542 или 1,43%	391 или 1,28%	342 или 1,2%	2 361 или 1,06%

Таблица №3. Уголовные дела, ранее прекращенные по нереабилитирующим основаниям и в последующем отмененные и прекращенные по реабилитирующим основаниям⁷

Доля отмененных и в последующем прекращенных уголовных дел колеблется от 0,48% до 1,43% от общего числа дел, прекращенных по нереабилитирующим основаниям.

Следует отметить, что каждым незаконным решением о прекращении уголовного дела по нереабилитирующему основанию нарушаются конституционные права и свободы граждан.

Среди дел, прекращаемых на досудебной стадии по нереабилитирующим основаниям, могут быть дела по которым есть сомнения в судебной перспективе, имеющие риск вынесения оправдательного приговора.

Для минимизации таких фактов и их последующего недопущения, является важным соблюдение принципа

состязательности и равноправия сторон процесса.

В соответствии со статьей 23 УПК РК стороны, участвующие в уголовном процессе, равноправны. Подозреваемый, обвиняемый, подсудимый могут свободно отрицать свою виновность или признавать себя виновными, примиряться с потерпевшим, заключать процессуальное соглашение, соглашение о достижении примирения в порядке медиации.

Эффективным инструментом обеспечения данного принципа, по нашему мнению, является институт защиты.

Конституционный Совет РК подчеркивает, что право на получение квалифицированной юридической помощи предполагает возможность каждого лица при совершении им юридически значимых действий

⁷ Статистические отчеты / Qamqor.gov.kz [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics> (дата обращения: 15.04.2023).

пользоваться профессиональной помощью высококвалифицированных юристов. В этой связи, государство должно принимать необходимые меры нормативно-правового, организационного и иного характера с целью создания надлежащих условий, как для гарантирования указанного права индивида, так и обеспечения эффективности деятельности лиц, призванных оказывать квалифицированную юридическую помощь⁸.

Однако, на практике широко распространен институт отказа от услуг защитника (ст. 67 УПК РК, п. 14 нормативного постановления ВС РК №26 от 06.12.2002 г.)⁹, чем нарушаются права подозреваемых.

Лица, привлекаемые в качестве подозреваемых, осознавая свое отношение к инкриминируемому деянию, и вследствие отсутствия квалифицированной юридической помощи, ошибочно полагаются на версии заинтересованного в исходе дела сотрудника органа уголовного преследования, и как результат, уголовные дела незаконно прекращаются по нереабилитирующим основаниям.

Анализ уголовных дел дает основания полагать, что институт освобождения лица от уголовной ответственности на досудебной стадии уголовного процесса не обеспечивает защиту его участников.

В случае направления дела в суд для рассмотрения по существу назначение защитника являлось бы обязательным (п. 9 ч. 1 ст. 67 УПК РК – при рассмотрении дела в суде участвует прокурор, поддерживающий государственное обвинение (государственный обвинитель), что позволило бы обеспечить соблюдение принципа состязательности и равноправия сторон, и не допустить незаконное привлечение лица к уголовной ответственности.

При освобождении лица от уголовной ответственности на досудебной стадии процесса подозреваемый не признается виновным, поскольку следователь не наделен функцией правосудия.

Полагаем, что институт состязательности и равноправия сторон полноценно реализуется только в суде, поскольку последний законодательно отделен от функции обвинения.

Анализируя правовой статус и положение участников уголовного процесса, важно подчеркнуть, что согласно части 1 статьи 203 УПК РК лицо, осуществляющее досудебное расследование, выносит мотивированное постановление о квалификации деяния подозреваемого.

Наряду с этим, лицо, совершившее уголовное правонарушение, освобождается от уголовной ответственности в силу положений норм УК РК (ст.ст. 65, 67, 68, 71, 78)¹⁰.

Таким образом, уголовное дело либо уголовное преследование при наличии достаточных доказательств, подтверждающих подозрение в отношении лица в совершении им преступления, подлежит прекращению по нереабилитирующим основаниям только после определения квалификации деяния подозреваемого.

Между тем, все еще практикуется прекращение дел по нереабилитирующим основаниям без определения квалификации деяния.

Полагаем, что одной из причин такого положения дел может являться постановка вопроса об ответственности сотрудников при дальнейшем прекращении уголовного дела по реабилитирующим основаниям, что нашло отражение в отраслевой Инструкции

⁸ Послание Конституционного Совета Республики Казахстан «О состоянии конституционной законности в Республике Казахстан» (оглашено на совместном заседании Палат Парламента Республики Казахстан 21 июня 2021 года): послание Конституционного Совета Республики Казахстан от 21 июня 2021 года [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/search/docs/ddt=2021-06-21&fulltext=%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B5+%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE+%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%82%D0%B0+%D0%BE%D1%82+21+%D0%B8%D1%8E%D0%BD%D1%8F+2021+%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B0> (дата обращения: 04.05.2023).

⁹ О практике применения уголовно-процессуального законодательства, регулирующего право на защиту: нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 6 дек. 2002 г. №26 [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P02000026S_#z0 (дата обращения: 04.05.2023).

¹⁰ Уголовный кодекс Республики Казахстан: от 3 июля 2014 г. №226-V ЗПК [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226> (дата обращения: 15.04.2023).

Генеральной прокуратуры по организации надзора за соблюдением конституционных прав и свобод человека и гражданина в уголовном процессе¹¹.

При этом, изучением уголовно-процессуального законодательства республик бывшего СССР (Россия, Беларусь, Эстония, Латвия, Литва, Грузия, Узбекистан, Кыргызстан, Туркменистан и Таджикистан) установлено, что в большинстве они дублируют законодательство Советского Союза и применение института прекращения дел по нереабилитирующим основаниям на досудебной стадии уголовного процесса мотивируют гуманизацией уголовного права и процесса¹².

Вместе с тем, Украина отошла от этой модели и приблизилась к англосаксонской системе права, т.е. обеспечению конституционных прав участников уголовного процесса на презумпцию невиновности и осуждение не иначе как по решению суда [4]. В соответствии со статьей 44 УК Украины освобождение от уголовной ответственности

осуществляется исключительно судом. Согласно статьи 286 УПК Украины освобождение от уголовной ответственности за совершение преступления осуществляется судом.

Установив на стадии досудебного расследования основания для освобождения от уголовной ответственности и получив согласие подозреваемого на такое освобождение, прокурор составляет ходатайство об освобождении от уголовной ответственности и без проведения предварительного расследования в полном объеме направляет его в суд¹³.

Такой подход требует перераспределения штатной численности судей. При этом, согласно опубликованным на ведомственном сайте Верховного Суда данным в 2018 году был пик поступивших дел и материалов в суд (4,5 млн), при этом штатная численность судей не увеличивалась пропорционально их объему, количество которой за 2021 год составляет 2 684 единицы¹⁴ (Диаграмма №1).

Диаграмма №1. Поступившие дела и материалы и штат судей с 2001 по 2021 годы

¹¹ Инструкция по организации надзора за соблюдением конституционных прав и свобод человека и гражданина в уголовном процессе: приказ Генерального Прокурора Республики Казахстан от 9 янв. 2023 г. №15 [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=32819787#sub_id=0 (дата обращения: 04.05.2023).

¹² Kriminaalmenetluse seadustik. Vastu võetu: 12.02.2003RT I 2003, 27, 166 (jõustumine 01.07.2004) [Electronic resource] – Access mode: <https://www.riigiteataja.ee/akt/106012016019> (Access data: 02.05.2023).

¹³ Кримінально-процесуальний кодекс України [Electronic resource] – Access mode: <https://dasu.gov.ua/ua/plugins/userPages/2104> (Access data: 02.05.2023).

¹⁴ О работе судов за 2018-2022 годы [Электронный ресурс] / Верховный Суд Республики Казахстан / Деятельность / Аналитика – размещено: 27.06.2022. – С. 34. – Режим доступа: <https://sud.gov.kz/rus/content/o-rabote-sudov-za-2018-2022-gody> (дата обращения: 04.05.2023).

В 2020 и 2021 годы в суды поступило 1,3 и 1,2 млн дел и материалов соответственно, и предпосылок к их увеличению на сегодня не имеется. При этом необходимо учитывать, что со второго полугодия 2021 года введен в действие АППК РК. В этой связи, полагаем, что дополнительно 50 тыс. уголовных дел в год не увеличат нагрузку на судейский корпус.

Кроме этого, в настоящее время, при прекращении уголовного дела следователем, например, в связи с примирением сторон, игнорируется такое важнейшее смысловое наполнение стадии судебного рассмотрения уголовного дела, как предупреждение совершения новых правонарушений и преступлений. Человек, однажды представший перед судом и имеющий реальную возможность быть осужденным, чего не произошло лишь по усмотрению суда, с большой вероятностью не будет снова нарушать закон. Это правило не работает, когда судили орган уголовного преследования обязаны прекратить дело при определенных обстоятельствах. Отсюда нередки случаи, когда лицо может многократно привлекаться, например, на краже и каждый раз, примиряясь с потерпевшим, уходить от наказания.

С другой стороны, лица, в отношении которых уголовные дела прекращены по нереабилитирующим основаниям, также несут правовые последствия (ограничения) по ряду нормативных правовых актов, таких как Трудовой кодекс (п. 3 ч. 2 ст. 26 ТК РК), Законами «О государственной службе Республики Казахстан» (п.п. 9 п. 3 ст. 16), «О правоохранительной службе» (п.п. 6-1 п. 2 ст. 6), «О специальных государственных органах Республики Казахстан» (п.п. 6-1 п. 2 ст. 7), «О судебно-экспертной деятельности»

(п. 6 ст. 19) и «Об адвокатской деятельности и юридической помощи» (ст. 32).

На наш взгляд, если суд, прокурор либо орган уголовного преследования пришли к выводу о том, что лицо подлежит освобождению от уголовной ответственности и наказания, то это лицо не представляет общественной опасности, соответственно ограничивать его права и свободы после принятия такого решения является противоречивым. Поэтому права лиц, освобожденных от уголовной ответственности и наказания не должны ограничиваться, за исключением случаев установленных приговором суда.

Закключение. Таким образом, по нашему мнению, в настоящее время институт освобождения лица от уголовной ответственности не в полной мере соответствует основополагающим принципам законности, осуществления правосудия только судом, судебной защиты прав и свобод человека и гражданина. Более того, его применение зачастую вступает в противоречие с принципом неотвратимости наказания.

В этой связи, в ходе дальнейшего совершенствования уголовного процесса должна быть всесторонне изучена возможность исключения института прекращения уголовного дела (уголовного преследования) по нереабилитирующим основаниям на досудебной стадии процесса. Такие решения должны приниматься исключительно судом. При этом суд, исходя из обстоятельств дела и личности подсудимого, всегда должен иметь возможность не только прекратить дело, но и осудить, даже вопреки мнению потерпевшего.

Список используемой литературы:

1. Григорьев, В.Н. Уголовный процесс: учебник / В.Н. Григорьев, А.В. Победин, В.Н. Яшин. – М.: Изд-во Эксмо, 2006. – 518 с.
2. Рахметов, С.М. Вопросы регулирования принципов уголовного права Республики Казахстан / Параграф [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://online.zakon.kz/m/amp/download/35012948> (дата обращения: 02.05.2023).
3. Феткулов, А. Законность и справедливость как уголовно-правовые принципы обеспечения прав и законных интересов субъектов предпринимательской деятельности [Электронный ресурс] / А. Феткулов // Вестник КЭУ: экономика, философия, педагогика, юриспруденция. – 2016. –

№3(42). – С. 92-96. – Режим доступа: [https://www.keu.kz/attachments/article/6801/%D0%92%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%E2%84%963%20\(42\)%202016.pdf](https://www.keu.kz/attachments/article/6801/%D0%92%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%E2%84%963%20(42)%202016.pdf) (дата обращения: 01.05.2023).

4. Литвинов, О.М. Кримінальне право України / О.М. Литвинов. – Загальна частина: Підручник для студентів вищих навчальних закладів-К.: Аттика, 2004. – 488 з.

References:

1. Grigor'ev, V.N. Ugolovnyj process: uchebnyj / V.N. Grigor'ev, A.V. Pobedkin, V.N. Jashin. – М.: Izd-vo Jeksmo, 2006. – 518 s.

2. Rahmetov, S.M. Voprosy regulirovaniya principov ugovnogo prava Respubliki Kazahstan / Paragraf [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <https://online.zakon.kz/m/amp/download/35012948> (data obrashhenija: 02.05.2023).

3. Fetkulov, A. Zakonnost' i spravedlivost' kak ugovno-pravovye principy obespechenija prav i zakonnyh interesov sub#ektov predprinimatel'skoj dejatel'nosti [Elektronnyj resurs] / A. Fetkulov // Vestnik KJeU: jekonomika, filosofija, pedagogika, jurisprudencija. – 2016. – №3(42). – С. 92-96. – Rezhim dostupa: [https://www.keu.kz/attachments/article/6801/%D0%92%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%E2%84%963%20\(42\)%202016.pdf](https://www.keu.kz/attachments/article/6801/%D0%92%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%E2%84%963%20(42)%202016.pdf) (data obrashhenija: 01.05.2023).

4. Litvinov, O.M. Kriminal'ne pravo Ukraïni / O.M. Litvinov. – Zagal'na chastina: Pidruchnik dlja studentiv vishnih navchal'nih zakladiv-K.: Attika, 2004. – 488 z.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Қанат Жамалханұлы Баетов – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының ведомствоаралық ғылыми-зерттеу институты қылмыстық саясат және криминология проблемаларын зерттеу орталығының жетекші ғылыми қызметкері, заң ғылымдарының кандидаты, e-mail: nuri170104@mail.ru.

Баетов Канат Жамалханович – ведущий научный сотрудник Центра исследования проблем уголовной политики и криминологии Межведомственного научно-исследовательского института Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, кандидат юридических наук, e-mail: nuri170104@mail.ru.

Baetov Kanat Zhamalkhanovich – leading researcher at the Center for the Study of Problems of Criminal Policy and Criminology of the Interdepartmental Research Institute of the Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Candidate of Law, e-mail: nuri170104@mail.ru.

Қайрақбай Кеңесұлы Түсіпов – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Халықаралық-құқықтық ынтымақтастық қызметі Ұйымдастыру-талдау жұмысы және хаттама басқармасының прокуроры, e-mail: 7171783@prokuror.kz.

Тусупов Кайрақбай Кенесович – прокурор Управления организационно-аналитической работы и протокола Службы международно-правового сотрудничества Генеральной прокуратуры Республики Казахстан, e-mail: 7171783@prokuror.kz.

Tusupov Kayrakbai Kenesovich – Prosecutor of the Department of Organizational and Analytical Work and Protocol International Legal Cooperation Services of the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, e-mail: 7171783@prokuror.kz.

УДК 343.12; 343.11
МРНТИ 10.79.21; 10.79.51

Ф.Т. Ибрагимов¹, Д.Ж. Муканов²

¹Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан,
г. Косшы, Республика Казахстан

²Главная военная прокуратура, г. Астана, Республика Казахстан

ОСОБЕННОСТИ ДОПРОСА ВОЕННОСЛУЖАЩИХ СРОЧНОЙ СЛУЖБЫ ПО УГОЛОВНЫМ ДЕЛАМ О НЕУСТАВНЫХ ОТНОШЕНИЯХ

Аннотация. В статье освещены вопросы проведения допроса военнослужащих срочной службы, связанные с их особым статусом и повышенной вероятностью воздействия на них военного коллектива.

На основе анализа материалов судебно-следственной практики, уголовно-процессуального законодательства, юридической литературы, законодательства в сфере прохождения воинской службы и государственной защиты лиц, участвующих в уголовном процессе, рассмотрены проблемные вопросы и сложности применения уголовно-процессуальных норм при производстве допроса военнослужащих срочной службы. Предложен алгоритм применения тактических приемов при проведении допроса военнослужащих срочной службы, являющихся подозреваемыми, свидетелями и потерпевшими, представлены рекомендации по организационно-подготовительным мероприятиям допроса, выбору методов и места его производства. С целью обеспечения эффективности допроса военнослужащих даны отдельные предложения по совершенствованию уголовно-процессуального законодательства Республики Казахстан.

Ключевые слова: военнослужащий срочной службы; неуставные отношения; допрос; показания; потерпевший; свидетель; подозреваемый.

Ф.Т. Ибрагимов¹, Д.Ж. Муканов²

¹Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы,
Қосшы қ., Қазақстан Республикасы

²Бас әскери прокуратура, Астана қ., Қазақстан Республикасы

ЖАРҒЫЛАРДАН ТЫС БОЛҒАН ҚАТЫНАСТАР ТУРАЛЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ІСТЕР БОЙЫНША МЕРЗІМДІ ҚЫЗМЕТТЕГІ ӘСКЕРИ ҚЫЗМЕТШІЛЕРДЕН ЖАУАП АЛУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аннотация. Мақалада мерзімді қызметтегі әскери қызметшілерден ерекше мәртебесіне және оларға әскери ұжымның әсер ету ықтималдығының жоғарылауына байланысты жауап алудың өзекті мәселелері қарастырылды.

Сот-тергеу тәжірибесінің материалдарын, қылмыстық-процестік заңнамасын, заң әдебиетін, әскери қызмет және қылмыстық процеске қатысушы тұлғалардың мемлекеттік қорғау саласындағы заңнамалардың талдауы негізінде, қылмыстық-процестік нормаларын мерзімді қызметтегі әскери қызметшілерден жауап алу кезіндегі қолданудың проблемалық мәселелері мен қиындықтары қаралды. Күдікті, куә және жәбірленуші болып табылатын мерзімді қызметтегі әскери қызметшілерден жауап алу кезінде тактиканы қолдану алгоритмі ұсынылды, жауап алуды ұйымдастыру-әзірлік шаралары, оны өткізу әдістері мен орнын таңдау бойынша ұсынымдар берілді. Әскери қызметшілерден жауап алудың тиімділігін қамтамасыз ету мақсатында Қазақстан Республикасының қылмыстық-процестік заңнамасын жетілдіру бойынша жекелеген ұсыныстар енгізілді.

Түйінді сөздер: мерзімді қызметтегі әскери қызметші; жарғылық емес қатынастар; жауап алу; айғақтар; жәбірленуші; куә; күдікті.

F.T. Ibragimov¹, D.Zh. Mukanov²

¹The Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan,
Kosshy c., the Republic of Kazakhstan

²Main Military Prosecutor's Office, Astana c., the Republic of Kazakhstan

THE INTERROGATION FEATURES OF MILITARY SERVANTS OF COMPULSORY SERVICE IN CRIMINAL CASES WITH NON-STATUTORY RELATIONSHIPS

Abstract. The article highlights the issues of conducting interrogation of military servants of compulsory service related to their special status and the increased likelihood of exposure to them by the military team.

Based on the analysis of materials of judicial and investigative practice, criminal procedural legislation, legal literature, legislation in the field of military service and state protection of persons participating in criminal proceedings, the problematic issues and difficulties in applying criminal procedural norms during the interrogation of conscripts were considered. An algorithm for the use of tactics during the interrogation of military servants of compulsory service who are suspects, witnesses and victims have been proposed, recommendations have been made on the organizational and preparatory measures for interrogation, the choice of methods and place of its production. In order to ensure the effectiveness of the interrogation of military personnel, separate proposals were made to improve the criminal procedure legislation of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: military servant of compulsory service; non-statutory relations; interrogation; testimony; victim; witness; suspect.

DOI: 10.52425/25187252_2023_28_90

Введение. Неуставные отношения в различной степени проявления имели место практически во всех армиях мира. При этом, современные научные взгляды и мнения практиков-экспертов относительно периода и причин их появления, имеют самый различный характер.

Так, историки упоминают о появлении данной проблемы в период действия Римских легионов.

О необходимости усиления противодействия неуставным отношениям в Российской армии писал Л.Н. Толстой в своей работе «Проекты реформирования армии».

Однако их явное «ужасающее» зарождение характеризуется в Советский период, когда срок срочной службы в армии был снижен с трех до двух лет, чем вызвал недовольство старослужащих, воспринявших такое сокращение социальным принижением [1].

По мнению ученого А.В. Сапсай повышенная криминогенность неуставных отношений связана с принятием амнистии в 50-е годы XX века, характеризовавшейся массовым призывом в армию осужденных,

которые внедрили среди военнослужащих лагерные устои и традиции [2, 134 стр.].

Вместе с тем, наиболее всесторонним полагаем является мнение авторов В.Е. Эминова, С.С. Молдабаева о том, что неуставные взаимоотношения в армии – это противоправное явление, присутствовавшее во все времена и имеющее множество разнообразных форм проявления [3, 18 стр.]; [4, С. 235-236].

Таким образом, несмотря на разнообразие научных объяснений относительно происхождения нарушения межличностных отношений среди военнослужащих, полагаем возможным констатировать, что понятия «неуставные отношения», «дедовщина», «казарменное хулиганство» и иные аналогичные наименования рассматриваемого правонарушения в армии, обусловлены сформировавшимся мужским контингентом, который в условиях длительного нахождения в командной «закрытой» среде выстраивает неофициальную иерархическую систему, которая заключается в управлении старослужащих солдат над более молодым призывом и сопровождается постоянными

предпосылками для возникновения конфликтных ситуаций, зачастую, не имеющих на то явных причин.

Превентивной мерой в борьбе с неуставными отношениями, охватывающей соблюдение принципа неотвратимости уголовной ответственности и наказания, служит результативное расследование уголовных дел исследуемой категории правонарушений.

Статистические данные последних лет по уголовным делам данной разновидности правонарушений свидетельствуют об имеющихся проблемах эффективного их расследования.

К примеру, за 2021 год (по сравнению с 2020 годом) уголовные правонарушения, связанные с неуставными отношениями, возросли на 64,3% (с 28 до 46), при этом в суд направлено лишь 12 уголовных дел или 26% (для сравнения в 2020 г. – 7 дел или 25%). За 2022 год зарегистрировано 44 факта уголовных правонарушений, из которых в суд направлено лишь 9 уголовных дел¹.

На наш взгляд, одной из причин тенденции снижения направления уголовных дел в суд уголовных дел является противодействующая позиция участников уголовного процесса, зачастую выражающаяся в следственных действиях в виде допроса, и связанная с особым положением военнослужащих срочной службы, а также недостаточной эффективностью некоторых уголовно-процессуальных норм.

В научных трудах отечественных и зарубежных ученых Х.М. Ахметшина, К.Ж. Баетова, И.Ш. Борчашвили, А.П. Бохан, М.К. Каиржанова, С.С. Молдабаева, С.С. Сартаева, А.А. Тер-Акопова и других, исследованы важнейшие проблемы противодействия криминальным неуставным отношениям, обеспечившие принятие комплексных мер воздействия на криминогенную обстановку в армии.

В то же время теоретико-правовой и

практический анализ теоретико-правового и практического аспектов обеспечения допроса военнослужащих срочной службы по уголовным делам о неуставных отношениях подтверждает не только актуальность данного вопроса, но и имеющиеся сложности в надлежащем и качественном проведении следственного действия.

Материалы и методы. Положения статьи основаны на нормах действующего законодательства Республики Казахстан (далее – РК), научных работах отечественных и зарубежных ученых, а также анализе материалов судебно-следственной практики.

Посредством использования метода правового моделирования построен алгоритм проведения допроса военнослужащих срочной службы.

Специальный метод обобщения и изучения следственной и судебной практики в период стажировки в Военном суде РК способствовал выявлению практических проблем досудебного расследования и выбору соответствующих тактических приемов допроса.

Применение формально-юридического метода позволило проанализировать действующие нормы уголовно-процессуального законодательства и их правоприменительную практику.

Результаты, обсуждение. Допрос по праву относится к следственным действиям, обладающим статусом одной из основных форм собирания доказательств, на основании которой формируется версия обвинения, составляется квалификация деяния подозреваемого либо протокол обвинения.

Поэтому качественный и проведенный с соблюдением требований уголовно-процессуального закона допрос, является главной целью лица, осуществляющего досудебное расследование, и источником получения сведений, определяющих возможности для дальнейшего эффективного ведения тактики

¹ Портал органов правовой статистики и специальных учетов / Статистические данные правовой статистики за 2020-2022 гг. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://qamqor.gov.kz/crimestat/statistics> (дата обращения: 29.04.2023).

расследования.

Первостепенной задачей для субъекта допроса является необходимость личного понимания и осознания кем является допрашиваемый по уголовному делу о неуставных отношениях, поскольку именно от этого зависит уровень подготовленности к данному следственному действию лица, осуществляющего досудебное расследование, и, следовательно, эффективность допроса в целом.

В соответствии с Законом РК «О воинской службе и статусе военнослужащих» на срочную воинскую службу призываются граждане, достигшие восемнадцатилетнего возраста². То есть, орган досудебного расследования сталкивается с особым контингентом лиц – «вчерашними» несовершеннолетними, которые только вступили во взрослую жизнь, при этом непосредственно в среду режима, основанного на принципах единоначалия, действия распорядительной власти, выраженной в подчинении младшего военнослужащего старшему и получении приказов, исполнение которых носит обязательный характер.

Результаты обобщения судебно-следственной практики и изучения прекращенных уголовных дел показывают, что в подавляющем большинстве судебная перспектива досудебного расследования правонарушений, связанных с неуставными отношениями, снижалась по итогам допросов участников процесса.

К примеру, по уголовному делу о неуставных отношениях, повлекших вред здоровью рядового А. средней тяжести, при явных характерных криминальных переломах нижней челюсти в двух местах и зубов, принято решение о прекращении за недоказанностью уголовного правонарушения в связи с отсутствием уличающей информации в полученных показаниях³.

Другой пример, когда уголовное дело по факту получения перелома левой ноги рядовым Я. прекращено за отсутствием состава уголовного правонарушения ввиду категоричного отказа последнего свидетельствовать о преступном характере полученной травмы⁴.

В каждом случае допросы проводились без видеофиксации и в воинской части, к тому же прослеживается ненадлежащая подготовка к следственному действию, на что указывает постановка общих вопросов, а также абсолютно схожие показания в протоколах допросов.

В этой связи, предполагая изменчивый характер показаний, допрос военнослужащего срочной службы необходимо проводить незамедлительно и вне воинской части, поскольку нахождение в той же противоправной среде, существенно снижает степень получения достоверных (правдивых) и ценных для следствия показаний.

Отмечая необходимость обязательного применения аудио- и видеозаписи при допросе потерпевшего, считаем целесообразным фиксировать таким же образом показания основных участников уголовного процесса (подозреваемого, свидетелей).

Для обеспечения максимального психологического контакта с допрашиваемым, снижения психологического «барьера», рекомендуется исключить привлечение специалистов, осуществляющих видеосъемку допроса. В этом отношении идеальным вариантом представляется специально оборудованный кабинет органа расследования. Однако такая возможность имеется не у каждого органа уголовного преследования, в связи с чем вполне альтернативным способом может послужить личное применение видеокамеры субъектом допроса.

Следует отметить, что проведению

² О воинской службе и статусе военнослужащих: закон Республики Казахстан от 16 февр. 2012 г. №561-IV ЗРК [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1200000561> (дата обращения: 14.04.2023).

³ Архив прекращенных уголовных дел военной прокуратуры Алматинского гарнизона. Архив за 2022 год.

⁴ Архив прекращенных уголовных дел Главной военной прокуратуры. Архив за 2022 год.

допроса в обязательном порядке должны предшествовать неотложные следственные действия в виде выемки всех записей с камер видеонаблюдения воинской части, журналов ежедневного осмотра военнослужащих срочной службы на наличие телесных повреждений, а также поступивших в медицинскую часть и военный госпиталь.

Работа по выемке указанных сведений представляет собой подготовку к допросу для выявления обстоятельств деяния и условий, в которых оказался военнослужащий, с целью формирования вопросов, необходимых для восстановления хронологии событий, выявления доказательств по делу [5, 69 стр.].

Как было отмечено, военнослужащие срочной службы – лица, едва достигшие совершеннолетия и оказавшиеся в армейской среде. Поэтому в работе с данной категорией возраста требуется особый подход, особенно для формирования достоверной информации и надлежащего производства допроса. Акцентирование внимания на данное обстоятельство связано со следующим выводом: субъект допроса должен обладать психологической компетентностью с целью возможности оказать потерпевшему (свидетелю) содействие в восстановлении и получении достоверных сведений относительно преступного деяния, соблюдая при этом процессуальные нормы [6, С. 59-67].

В этой связи необходимо истребовать сведения в отношении потерпевшего по месту его призыва, о прежних фактах привлечения к уголовной и административной ответственности, характеризующий материал от участковой инспекции органов внутренних дел, школы, а также по имеющимся учетам медицинских учреждений.

По результатам анализа необходимых данных и подготовительных мероприятий осуществляется непосредственно допрос потерпевшего, предполагающий первоначально – его свободный рассказ в соответствии с общими правилами производства допроса, а затем и последующую последовательную постановку

вопросов, направленных на выявление подробнейших обстоятельств совершенного деяния, его свидетелей и собирание необходимых доказательств.

При свободном рассказе следует дать возможность максимально высказаться в удобной для потерпевшего форме. В этом процессе следует использовать повторение рассказа, предъявление доказательств (схемы, фотографии, рисунки, а также иные материалы уголовного дела), могущих устранить затруднения в припоминании отдельных фактов противоправного деяния.

Постановка вопросов – важная составляющая часть допроса, от верной последовательности и тактической содержательности которой зависит эффективность допроса, то есть дальнейшая возможность его использования в суде как весомого доказательства, что в свою очередь, если и не предстанет прямой и неопровержимой уликой, то может усилить и косвенным образом подтвердить достоверность другого доказательства.

Организация и проведение выше указанных мероприятий являются характерными элементами при производстве допросов свидетелей и подозреваемых. Вместе с тем, они имеют свои особенности.

Военнослужащие срочной службы склонны давать ложные свидетельские показания, что обусловлено выше-названными возрастными факторами, а также повышенной вероятностью постоянного воздействия или психологического давления на них воинского коллектива.

Именно поэтому, в первую очередь, требуется дать свидетелю ощущение защищенности, первоначальной мерой обеспечения которой служит ранее отмеченная необходимость проведения допроса непосредственно в органе уголовного преследования.

В качестве еще одной важной действенной меры защиты свидетеля является применение меры безопасности в соответствии с положениями Главы 12 Уголовно-процессуального кодекса

РК (далее – УПК РК) и Закона РК «О государственной защите лиц, участвующих в уголовном процессе», предусматривающей основания обеспечения безопасности военнослужащего, проходящего срочную воинскую службу по призыву⁵.

Необходимость применения меры безопасности наряду с указанными причинами воздействия военного контингента, поддерживающего «армейские насильственные ритуалы», вызвана противоправными действиями офицерского состава.

Приведем из деятельности исследователей практический пример принуждения к изменению показаний свидетелей и потерпевших.

Так, при расследовании применения насилия в отношении военнослужащих срочной службы, после безрезультатных попыток воздействия на них подозреваемого С., неоднократные факты принуждения к подаче свидетелями и потерпевшими обращений в пользу С., а также факты их вывоза из воинской части выявлены в ходе судебного разбирательства данного уголовного дела. Вынесению обвинительного приговора, в частности, способствовали показания свидетелей и заключения судебных экспертиз⁶.

Вместе с тем, анализ вышеназванных нормативных правовых актов показал, что их действующие нормы, регламентирующие вопросы защиты участников процесса, имеют существенные проблемные аспекты на практике, которые фактически препятствуют применению в отношении военнослужащих срочной службы необходимых мер безопасности.

Так, в соответствии с положениями статьи 96 УПК РК мера безопасности в отношении свидетеля и других лиц применяется в

случае угрозы совершения в отношении них насилия либо иного противоправного деяния⁷.

Законом РК «О государственной защите лиц, участвующих в уголовном процессе» предусмотрено применение в отношении военнослужащего срочной службы меры безопасности в виде перевода (откомандирование) в другую воинскую часть, осуществляемого с письменного согласия защищаемого⁸.

Учитывая нижестоящий статус и подчиненное положение военнослужащего срочной службы в армии, вероятность сообщения им об угрозах и заявления о применении меры безопасности сводится к минимуму. Исполняя обязанности воинской службы, он круглосуточно оказывается под наблюдением командования воинской части и сослуживцев, в том числе субъектов уголовного правонарушения, что вполне объясняет его опасения свидетельствовать против них.

Разрешение данной проблемы видится в необходимости безусловного применения в отношении военнослужащих срочной службы, являющихся свидетелями и потерпевшими по уголовному делу, меры безопасности в виде перевода в другую воинскую часть, вне зависимости от наличия или отсутствия соответствующего заявления.

В соответствии с действующим уголовно-процессуальным законодательством участники уголовного процесса, подлежащие допросу, вызываются лицом, осуществляющим досудебное расследование повесткой, при этом согласно части 4 статьи 208 УПК РК военнослужащие вызываются на допрос через командование воинской части⁹.

Порядок доставления подлежащих допросу военнослужащих срочной

⁵ О государственной защите лиц, участвующих в уголовном процессе: закон Республики Казахстан от 5 июля 2000 г. №72 [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z000000072_#z1 (дата обращения: 23.04.2023).

⁶ Архив рассмотренных уголовных дел военного суда Алматинского гарнизона. Архив за 2019-2022 годы.

⁷ Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан: от 4 июля 2014 г. №231-V ЗРК [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231> (дата обращения: 23.04.2023).

⁸ О государственной защите лиц, участвующих в уголовном процессе: закон Республики Казахстан от 5 июля 2000 г. №72 [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z000000072_#z1 (дата обращения: 23.04.2023).

⁹ Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан: от 4 июля 2014 г. №231-V ЗРК [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231> (дата обращения: 23.04.2023).

службы в орган расследования уголовно-процессуальным законом не регламентирован и на практике в абсолютном большинстве осуществляется офицерским составом воинской части путем их коллективной перевозки на одном автотранспорте.

Тем самым, уже на этапе доставления свидетелей сотрудниками воинской части, не обеспечивается соблюдение требований части 2 статьи 210 УПК РК, предписывающей лицу, осуществляющему расследование, принятие мер по исключению общения между собой допрашиваемых до начала допроса¹⁰.

Учитывая изложенное, видится необходимым одновременно с вручением повестки командованию воинской части, доставление в орган уголовного преследования осуществлять непосредственно лицу, осуществляющему досудебное расследование во взаимодействии с органом дознания.

Возвращаясь к этапу постановки вопросов допрашиваемым, необходимо вновь подчеркнуть о важности того, что допрос корректно начинать со свободного рассказа, по результатам которого в случае получения свидетельских показаний, уличающих виновного в совершении преступного деяния либо признательных показаний, следует в первую очередь проработать следующие направления тактики допроса.

Во-первых, конкретизировать обстоятельства совершения уголовного правонарушения, поведение потерпевшего до и после его совершения, фактическое количество участников, в каких они были отношениях между собой, способ совершения деяния, использованное орудие, причины и необходимость его применения.

Во-вторых, требуется установить причины и условия, способствовавшие совершению неуставных отношений.

В-третьих, поведение и отношение подозреваемого к уголовному правонарушению после его совершения,

сокрытие деяния, а также другие сопутствующие обстоятельства.

Необходимо быть готовым к противодействию со стороны объекта допроса, даче правдивых показаний, выраженном в явном нежелании контактировать с органом расследования. В подобных случаях вырабатывается иная тактика допроса.

При такой ситуации, цель субъекта допроса не должна заключаться в прямых категоричных попытках получения от свидетеля или подозреваемого правдивых изобличающих виновного показаний. Важно установить фактические обстоятельства, предшествующие совершению деяния, а также общие сведения, не связанные с непосредственным применением насилия, о которых свидетель или подозреваемый не готов искренне рассказывать.

После этого, последующие действия лица, осуществляющего досудебное расследование, должны быть направлены на выявление противоречий в показаниях допрашиваемого.

С учетом владения материалами уголовного дела, а также с использованием заранее подготовленного перечня вопросов, рекомендуется приступить к проверке показаний допрашиваемого, а также оценке последовательности в его показаниях.

Для выявления противоречий и признаков неискренности перед допрашиваемым с соблюдением процессуальных норм и исключением наводящих вопросов, необходимо поставить в различных формулировках подготовленные, а также возникшие с учетом полученных показаний, вопросы, касающиеся одних и тех же либо схожих его действий, связанных с совершенным деянием, направленные на отведение допрашиваемого от дачи ложных показаний.

К примерам таких вопросов относятся:

- проверка алиби;
- время и место его нахождения на момент совершения деяния, а также в этот

¹⁰ Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан: от 4 июля 2014 г. №231-V ЗРК [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231> (дата обращения: 25.04.2023).

же период согласно распорядку дня;

- фактическая возможность восприятия описываемых им событий с учетом расстояния, освещения, времени суток и т.п., физиологических особенностей человека;

- относительно орудия правонарушения, принадлежность, опровержение невозможности его применения и обладания;

- известные допрашиваемому обстоятельства касательно расположения предметов, помещений, зданий воинской части;

- демонстрация планируемых следственных действий, предполагающих получение соответствующих результатов и другие.

Применяя указанный тактический прием допроса, следует соблюсти периодичность постановки заданных вопросов, исключив истечение кратких промежутков времени между их повторами.

К завершающей стадии допроса относится обеспечение должной фиксации показаний в протоколе, их доступное и понятное для всех участников процесса изложение. Важно путем дополнительных вопросов зафиксировать фразы и предложения, выраженные допрашиваемым в простой разговорной речи. Отражая в протоколе дословный пересказ допрашиваемого, следует дополнительно отразить их в понятной и устойчивой форме.

Результаты, обсуждение. Предложенные приемы оперативного производства допроса обусловлены условиями жизненной и служебной среды военнослужащего, которые при любом стечении обстоятельств в период прохождения срочной службы формируют в характере солдата ограниченные качества волеизъявления, в большей степени побуждая его к обретению навыков неукоснительного подчинения.

В этом и заключается сложность установления положительного психологического контакта органа уголовного преследования с допрашиваемым солдатом, будь он потерпевшим, свидетелем или подозреваемым.

С позиции производства следственных действий, зачастую потерпевшие имеют

менее сложную роль, предполагающую дачу последними показаний, уличающих виновных лиц, а также о свидетелях совершенного противоправного деяния.

Однако такая характеристика может быть временной, поскольку воздействие воинского коллектива, в числе которых могут находиться и виновные лица, с каждым днем увеличивает вероятность изменения доводов, изложенных потерпевшим в изначально поданном заявлении о неуставных отношениях.

Таким образом, промедление в проведении допроса потерпевшего может вызвать серьезные негативные последствия в виде отказа от предыдущих показаний и способно привести к серьезным ошибкам в тактике расследования.

Рассмотренные рекомендации проведения допроса потерпевшего или свидетеля, по сути, предполагают возможность применения инструментов когнитивного метода, предложенного американскими учеными Рональдом Фишером [7] и Р. Эдвардом Гейзелем [8], которые в отличие от устоявшегося активного метода с обвинительным уклоном, проводят форму допроса, удобную для допрашиваемого, но в то же время предоставляющую субъекту допроса возможность тонкого воздействия на потерпевшего или свидетеля в восстановлении обстоятельств преступного деяния, содействия в выборе методов восполнения информации.

Заключение. Использование предлагаемых тактических приемов, алгоритма их проведения и подготовительных мер, направлено на достижение ожидаемого результата допроса, обеспечивающего максимальный охват обстоятельств и деталей события, получение по ним исчерпывающих развернутых ответов с целью предоставления возможности последующей всесторонней их проверки, результаты которой существенным образом могут способствовать установлению истины по делу и выявлению важных доказательств.

С учетом итогов анализа применения

института мер безопасности, предлагается часть 1 статьи 96 УПК РК дополнить абзацем третьим следующего содержания: «В отношении военнослужащих срочной службы, являющихся свидетелями и потерпевшими, применяется мера безопасности в виде перевода в другую воинскую часть до рассмотрения уголовного дела по существу судом или принятия итогового решения органом досудебного расследования.».

С целью соблюдения требований части 2 статьи 210 УПК РК предлагаем часть 4 статьи 208 УПК РК дополнить абзацем вторым следующего содержания: «Военнослужащие, проходящие срочную воинскую службу по призыву, подлежат доставлению на допрос органом, осуществляющим досудебное

расследование.».

Организация и проведение качественного допроса – сложный, длительный процесс, включающий в себя ряд подготовительных, оперативных и неотложных мероприятий, корректный алгоритм проведения которого служит залогом достижения целей и задач уголовного процесса.

Не менее ценным в успешном производстве допроса является его правовая основа и единообразие в применении положений уголовно-процессуального закона, выступающее гарантией соблюдения прав каждого участника процесса и исключающее противоречивые, вариативные правовые нормы, которые снижают эффективность данного следственного действия.

Список использованной литературы:

1. Саакян, А.К. Уголовно-правовой и криминологический анализ нарушений уставных правил взаимоотношений между военнослужащими при отсутствии между ними отношений подчиненности: монография / Саакян, А.К., Э.К. Багандова, С.О. Искаджян; под ред. И.А. Савченко. – ЕВН: Издательство «МЕКНАРК», 2021, – 202 с.
2. Исаев, Г.Н. Преступления против военной службы; под общ. ред. Н.А. Петухова. – СПб., 2002. – 226 с.
3. Мацкевич, И.М. Преступное насилие среди военнослужащих / И.М. Мацкевич, В.Е. Эминов. – М.: Юрист, 1994. – 95 с.
4. Молдабаев, С.С. Воинские преступления в Республике Казахстан: современное состояние и механизм противодействия: криминологический и уголовно-правовой анализ: дисс. ... д-ра юрид. наук / С.С. Молдабаев. – Москва, 2005. – 550 с.
5. Бертовский, Л.В. Допрос: тактика и технологии / Л.В. Бертовский; Следств. ком. Рос. Федерации. – М.: Экзамен, 2015. – 303 с.
6. Horgan, T.T. Criminal Investigation / T.T. Horgan. – N.Y., 1974. – 405 p.
7. Fischer, R. Information retrieval: Interviewing witnesses / R. Fischer, V. McCauley // Psychology and Policing. Lawrence Erlbaum Associates, Inc: Hillsdale, NY, Psychology Press, 1995. – 20 p.
8. Geiselman, R. Interviewing victims and witnesses of crime / R. Geiselman, R. Fischer // National Institute of Justice, Research in Brief. – Washington, DC: National Institute of Justice, 1985. – Pp. 1-3.

References:

1. Saakjan, A.K. Ugolovno-pravovoj i kriminologicheskij analiz narushenij ustavnyh pravil vzaimootnoshenij mezhdu voennosluzhashhimipri otsutstvii mezhdu nimi otnoshenij podchinennosti: monografija / Saakjan, A.K., Je.K. Bagandova, S.O. Iskadjhan; pod red. I.A. Savchenko. – EVN: Izdatel'stvo «MEKNARK», 2021, – 202 s.
2. Isaev, G.N. Prestuplenija protiv voennoj sluzhby; pod obshh. red. N.A. Petuhova. – SPb., 2002. – 226 s.
3. Mackevich, I.M. Prestupnoe nasilie sredi voennosluzhashhih / I.M. Mackevich, V.E. Jeminov.

– М.: Jurist#, 1994. – 95 s.

4. Moldabaev, S.S. Voinskie prestuplenija v Respublike Kazahstan: sovremennoe sostojanie i mehanizm protivodejstvija: kriminologicheskij i ugovovno-pravovoj analiz: diss. ... d-ra jurid. nauk / S.S. Moldabaev. – Moskva, 2005. – 550 s.

5. Bertovskij, L.V. Dopros: taktika i tehnologii / L.V. Bertovskij; Sledstv. kom. Ros. Federacii. – М.: Jekzamen, 2015. – 303 s.

6. Horgan, T.T. Criminal Investigation / T.T. Horgan. – N.Y., 1974. – 405 p.

7. Fischer, R. Information retrieval: Interviewing witnesses / R. Fischer, V. McCauley // Psychology and Policing. Lawrence Erlbaum Associates, Inc: Hillsdale, NY, Psychology Press, 1995. – 20 p.

8. Geiselman, R. Interviewing victims and witnesses of crime / R. Geiselman, R. Fischer // National Institute of Justice, Research in Brief. – Washington, DC: National Institute of Justice, 1985. – Rr. 1-3.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Фариз Тілапжанұлы Ибрагимов – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының магистранты, e-mail: fariz0711@mail.ru.

Ибрагимов Фариз Тілапжанович – магистрант Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, e-mail: fariz0711@mail.ru.

Ibragimov Fariz Tilapzhanovich – Master's student of the Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, e-mail: fariz0711@mail.ru.

Данияр Жұмағатұлы Мұқанов – Сотқа дейінгі тергеп-тексерудің заңдылығын қадағалау және қылмыстық қудалау басқармасы талдау тобындағы Бас әскери прокурордың көмекшісі, заң ғылымдарының кандидаты, e-mail: centr.nii@mail.ru.

Муканов Данияр Жумагатович – помощник Главного военного прокурора группы аналитики Управления по надзору за законностью досудебного расследования и уголовного преследования, кандидат юридических наук, e-mail: centr.nii@mail.ru.

Mukanov Daniyar Zhumagatovich – Assistant to the Chief Military Prosecutor of the Analytics Group of the Department for Supervision of the Legality of Pre-Trial Investigation and Criminal Prosecution, Candidate of Law, e-mail: centr.nii@mail.ru.

Е.К. Утебаев, Р.Х. Темиргазин, А.Б. Сейданов
Alikhan Bukeikhan University, г. Семей, Республика Казахстан

К ВОПРОСУ О СТРУКТУРЕ МЕТОДИКИ ДОСУДЕБНОГО РАССЛЕДОВАНИЯ УГОЛОВНОГО ПРАВОНАРУШЕНИЯ, СОВЕРШЕННОГО НА КОСМИЧЕСКОЙ ОРБИТАЛЬНОЙ СТАНЦИИ (ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ)

Аннотации. В статье рассматривается структура криминалистической методики досудебного расследования уголовных правонарушений, совершенных на космических орбитальных станциях. Предпринимается попытка разработать структуру криминалистической методики досудебного расследования уголовного правонарушения, совершенного на космической орбитальной станции. В структуру частной методики досудебного расследования уголовных правонарушений могут входить такие элементы как юридические и другие отрасли знаний, образующие источники формирования частной методики досудебного расследования уголовных правонарушений, совершаемых на космической орбитальной станции; криминалистическая характеристика или мысленная модель, совершенного уголовного правонарушения; типичные следственные ситуации и обстоятельства, подлежащие доказыванию; содержание этапов досудебного расследования данного вида уголовного правонарушения; криминалистическая профилактика данного вида уголовного правонарушения. В формировании частной методики досудебного расследования уголовного правонарушения, совершенного на борту космической орбитальной станции, можно учитывать и задействовать ранее накопленный опыт теории и практики предварительного расследования тяжких и особо тяжких преступлений, достижения в области космического права и космической безопасности.

Ключевые слова: уголовное правонарушение; криминал; космос; космонавт; орбитальная станция; космическое право; криминалистическая рекомендация, следственные и негласные следственные действия.

Е.К. Утебаев, Р.Х. Темиргазин, А.Б. Сейданов
Alikhan Bukeikhan University, Семей қ., Қазақстан Республикасы

ҒАРЫШ ОРБИТАЛЫҚ СТАНЦИЯСЫНДА ЖАСАЛҒАН ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТЫ СОТҚА ДЕЙІНГІ ТЕРГЕП-ТЕКСЕРУ ӘДІСТЕМЕСІНІҢ ҚҰРЫЛЫМЫ ТУРАЛЫ МӘСЕЛЕГЕ ҚАТЫСТЫ (ТЕОРИЯЛЫҚ МОДЕЛЬ)

Аннотация. Мақалада ғарыштық орбиталық станцияларда жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтарды сотқа дейінгі тергеудің криминалистикалық әдістемесінің құрылымы қарастырылады. Ғарыш орбиталық станциясында жасалған қылмыстық құқық бұзушылықты сотқа дейінгі тергеудің криминалистикалық әдістемесінің құрылымын әзірлеуге әрекет жасалуда. Қылмыстық құқық бұзушылықтарды сотқа дейінгі тергеп-тексерудің жеке әдістемесінің құрылымына ғарыш орбиталық станциясында жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтарды сотқа дейінгі тергеп-тексерудің жеке әдістемесін қалыптастыру көздерін құрайтын заңдық және білімнің басқа да салалары сияқты элементтер; жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтың криминалистикалық сипаттамасы немесе ойша моделі; дәлелдеуге жататын типтік тергеу жағдайлары мен мән-жайлары; осы түрдегі сотқа дейінгі тергеп-тексеру кезеңдерінің мазмұны кіруі мүмкін қылмыстық құқық бұзушылық; қылмыстық құқық бұзушылықтың осы түрінің криминалистикалық профилактикасы. Ғарыш орбиталық станциясының бортында жасалған қылмыстық құқық бұзушылықты сотқа дейінгі тергеудің жеке әдістемесін қалыптастыруда ауыр және аса ауыр қылмыстарды алдын ала тергеу теориясы мен практикасының, ғарыш құқығы мен ғарыш қауіпсіздігі саласындағы жетістіктердің бұрын жинақталған тәжірибесін ескеріп, қолдануға болады.

Түйінді сөздер: қылмыстық құқық бұзушылық; криминал; ғарыш; ғарышкер; орбиталық станция; ғарыш құқығы; криминалистикалық ұсыныс; тергеу және жасырын тергеу әрекеттері.

E.K. Utebaev, R.Kh. Temirgazin, A.B. Seidanov
Alikhan Bokeikhan University, Semey c., the Republic of Kazakhstan

ON THE ISSUE OF THE STRUCTURE OF THE METHODOLOGY OF PRE-TRIAL INVESTIGATION OF A CRIMINAL OFFENSE COMMITTED ON A SPACE ORBITAL STATION (THEORETICAL MODEL)

Abstract. The article discusses the structure of the forensic methodology of pre-trial investigation of criminal offenses committed at space orbital stations. An attempt is being made to develop the structure of a forensic methodology for the pre-trial investigation of a criminal offense committed on a space orbital station. The structure of the private methodology of pre-trial investigation of criminal offenses may include such elements as legal and other branches of knowledge that form the sources of formation of the private methodology of pre-trial investigation of criminal offenses committed on the space orbital station; criminalistic characteristics or mental model of the committed criminal offense; typical investigative situations and circumstances to be proved; the content of the stages of pre-trial investigation of this type criminal offenses; criminalistic prevention of this type of criminal offense. In the formation of a private methodology of pre-trial investigation of criminal offenses committed on board of space orbital station one can take into account and use previously accumulated experience of theory and practice of preliminary investigation of grave and especially grave crimes, achievements in the field of space law and space security.

Keywords: criminal offense; criminal; space; cosmonaut; orbital station; space law; forensic recommendation, investigative and secret investigative actions.

DOI: 10.52425/25187252_2023_28_100

Введение. С конца 1940-х годов XX века и по сегодняшний день Республика Казахстан (далее – РК) совместно с другими странами активно участвует в космической деятельности, реализующей программы освоения космоса. Юридическим основанием является «Договор о принципах деятельности государств по исследованию и использованию космического пространства, включая Луну и другие небесные тела»¹. Для успешной реализации космической деятельности с казахстанской стороны функционирует космодром Байконур, с которого осуществляются старты пилотируемых космических летательных аппаратов и, в том числе, отправляемых в автоматическом режиме. Прилегающая территория к космодрому Байконур РК задействована для посадки спускаемых пилотируемых космических аппаратов.

В связи с этим законодатель

предусмотрел уголовное правонарушение в виде «Нарушения правил безопасности при осуществлении космической деятельности», которое предусмотрено статьей 282 Уголовного кодекса РК (далее – УК РК). На основании статьи 11 УК РК данное общественное опасно деяние по категориям преступлений относится к небольшой и средней тяжести². Однако, по своему содержанию данный состав уголовного правонарушения охватывает общественную безопасность в процессе осуществления космической деятельности. Дополнительными объектами уголовно-правовой охраны выступают здоровье, жизнь человека и иные тяжкие последствия.

Так как диспозиция статьи является бланкетной, то для понимания противоправных действий и возможных наступивших последствий необходимо обратиться к нормам Закона РК «О

¹ Договор о принципах деятельности государств по исследованию и использованию космического пространства, включая Луну и другие небесные тела / Принят резолюцией 2222 (XXI) Генеральной Ассамблеи от 19 декабря 1966 года // официальный сайт ООН [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/outer_space_governing.shtml (дата обращения: 31.01.2023).

² Уголовный кодекс Республики Казахстан: от 3 июля 2014 г. №226-V (с изм. и доп. по сост. на 01.01.2023 г.) [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226> (дата обращения: 31.01.2023).

космической деятельности»³ от 06 января 2012 года за №528-IV. Данный Закон регулирует общественные отношения по осуществлению космической деятельности в РК. В указанном законодательном акте дано определение о космической деятельности, которая направлена на исследование и использование космического пространства для достижения научных, экономических, экологических, оборонных, информационных и коммерческих целей. Космическое пространство – это пространство, простирающееся за пределами воздушного пространства на высоте свыше ста километров над уровнем моря.

Нарушение правил безопасности при осуществлении космической деятельности предполагает нарушение условий по обеспечению охраны здоровья людей и окружающей среды, защищенности имущества физических и юридических лиц.

При осуществлении космической деятельности запрещается:

- создание непосредственной угрозы жизни и здоровья людей;
- выведение на около земную орбиту и размещение в космическом пространстве оружия массового поражения;
- использование космической техники и(или) небесных тел для негативного воздействия на окружающую среду;
- нарушение международных норм и стандартов по загрязнению космического пространства⁴.

Предполагаем, что данный состав уголовного правонарушения не охватывает умышленные действия или бездействия, которые направлены на уголовно-правовую охрану здоровья и жизни личности; собственности в виде чужого имущества; от незаконного завладения космическим аппаратом и т.д. Например, умышленное причинение вреда здоровью, умышленное убийство или причинение смерти по неосторожности, хищение чужого имущества,

в том числе с использованием цифровых технологий с борта орбитальной станции в виде проникновения на банковские счета и снятие денежных средств в свою пользу, террористические действия, криминальный захват и установление контроля над орбитальной станцией и т.п. То есть лицом может быть совершено любое уголовное правонарушение, предусмотренное главами Особенной части УК РК в замкнутом пространстве, на борту космической орбитальной станции (далее – КОС), но не предусмотренное статьей 282 УК РК.

Резонно возникают вопросы о том, кто начнет досудебное расследование уголовного правонарушения, совершенного на борту около земной космической станции? Лица, находящиеся на орбите, или вдали от нее территориальные органы уголовного преследования страны-отправителя космонавтов? Кто первоначально будет закреплять следовую информацию, и преобразовывать ее в доказательства? Кто возглавит процесс первоначального этапа досудебного расследования? Кто будет осуществлять надзорные и контролирующие функции за ходом досудебного расследования этого уголовного правонарушения? Будет ли изолирован субъект уголовного правонарушения в условиях орбитальной космической станции? Как будут санкционироваться следственные и негласные следственные действия, уголовно-процессуальные меры принуждения и последующая их реализация в материалах уголовного дела? Возникнут другие вопросы, исходя из содержания типичных следственных ситуаций и последующего этапа досудебного расследования уголовного правонарушения, совершенного на борту космической орбитальной станции (далее – КОС).

В Концепции правовой политики Казахстана до 2030 года⁵ и в очередном Послании Президента РК народу Казахстана

³ О космической деятельности: закон Республики Казахстан от 6 янв. 2012 г. №528-IV [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1200000528> (дата обращения: 31.01.2023).

⁴ Договор о принципах деятельности государств по исследованию и использованию космического пространства, включая Луну и другие небесные тела / Принят резолюцией 2222 (XXI) Генеральной Ассамблеи от 19 декабря 1966 года // официальный сайт ООН [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/outer_space_governing.shtml (дата обращения: 31.01.2023).

⁵ Об утверждении Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года: указ Президента Республики Казахстан от 15 окт. 2021 г. №674 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000674> (дата обращения: 01.02.2023).

от 01 сентября 2022 года, указывается на то, что необходимо реагировать на новые вызовы криминальных угроз, направленных против человека, общества и государства⁶.

На наш взгляд, назревает необходимость в разработке структуры методики досудебного расследования уголовного правонарушения, совершенного на борту КОС. В том числе, по нашему мнению, в последующем существует необходимость в предложении комплексных методических криминалистических рекомендаций, связанных с осуществлением досудебного расследования уголовного правонарушения, которое может совершиться в совокупности с другими уголовными правонарушениями, на борту КОС.

Материалы и методы. Анализируя доступные публикации по юридическому регулированию общественных отношений, связанные с запуском и полетом космического аппарата и исследованию космического пространства, мы кратко их охарактеризуем. Данные научные работы рассматривают вопросы правового регулирования космоса, космических объектов и небесных тел. В исследованиях зарубежных авторов в основном уделяется внимание на уголовно-правовую и криминологическую характеристику уголовного правонарушения, которое предусмотрено, например, национальным законодательством нашей страны статьей 282 УК РК.

Так, в 1980-х годах XX века исследования проблем международного космического права ведет директор Договорно-правового департамента МИД КНР ХэЧи Жи. В сфере его деятельности оказались вопросы космического сотрудничества, правовых средств предотвращения гонки вооружений в космосе, защиты космической среды, правовые аспекты коммерциализации космической деятельности и преподавание космического права в Китае [1].

Правовыми и социологическими проблемами освоения космоса занимался американский юрист Дж. Робинсон. Его внимание было привлечено к правовым

проблемам пилотируемых полетов. С 1980 года он сосредоточил свою деятельность на руководстве созданной им адвокатской фирмы по правовым вопросам тонкой технологии. В Финляндии Морис Андема принял участие по разработке космического права в рамках Европейского союза. С 1987 года к исследованию проблем космического права приобщилась Т. Массон-Зваан. Она проводит в Институте международных коллоквиумов космическое право. Профессор Университета Великобритании в Абердине Ф. Лайэл в последние годы проводит исследования правовых аспектов спутниковой радиосвязи и активизации в этой сфере частнопредпринимательской деятельности. В 2009 года издан учебник «Космическое право» под редакцией Ф. Лайэла и П.Б. Ларсена, охватывающий все аспекты международно-правового регулирования космической деятельности, включая проблемы защиты окружающей среды космоса, военного использования околоземных орбит, поиска внеземного разума с позиций космического права и т.д. По различным вопросам космического права много пишет также профессор Амстердамского университета П. Маланчук. До 1980-х гг. правовым аспектам космической деятельности значительное внимание уделял болгарский юрист М. Марков, профессор Фрибургского университета в Швейцарии и разработал «Курс международного публичного космического права». Исследованиями проблем космического права занимается Международный институт воздушного и космического права при Лейденском университете (профессора Г. Вассенберг и Ф. Вон Дер Дунк). Диссертация профессора Вон Дер Дунка посвящена правовому регулированию коммерческой космической деятельности в Европе (1998), явилась итогом его многолетних исследований национальных правовых режимов частной предпринимательской деятельности в космосе в совокупности с фундаментальным космическим правом. Из значительных работ по международному

⁶ Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество: послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 1 сентября 2022 года [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-181130> (дата обращения: 01.02.2023).

космическому праву следует также назвать: «Право и публичный порядок в космосе» М. МакДугала, Г. Ласвелла, И. Власика (1964), «Космическое право» В. Джейкса (1965), «Международное космическое право» С. Вассеса (1965), «Международное космическое право. Теория и политика» Ж. Мархана (1987), «Правовой режим небесных тел» Ж.А. Эрнандеса (1972), «Аспекты космического права» Е. Ванн Богарта (1985). Х.Л. Ванн Траа-Энгельмаи опубликовал монографию «Коммерческое использование космоса» (1993), в котором системно и последовательно раскрываются ключевые проблемы коммерциализации космоса, направления текущей политики и особенности нормативно-правовых режимов стран мира в направлении коммерциализации космической деятельности, в частности, в области космических транспортных и спутниковых систем. Кроме того, данный автор детально рассматривает проблему разрешения споров в области космоса и предлагает для обсуждения текст проекта Конвенции о разрешении споров в области космоса. По космическому праву издан трехтомный «Кельнский комментарий по космическому праву», который является первым официальным комментарием фундаментального соглашения по космосу и ряда ключевых международных актов рекомендательного характера. Первый том характеризует: Договор по космосу 1967 года, увидел свет в 2009 году во втором томе 2013 года раскрывается содержание Соглашения о спасании 1968 года, Конвенции об ответственности 1972 года, Конвенции о регистрации 1975 года и Соглашения о Луне 1979 года. Третий том с комментарием текстов важных резолюций и деклараций Генеральной Ассамблеи ООН вышел в свет в 2014 году. Кельнский комментарий не только предлагает толкование действующих документов, но и выявляет пробелы в регулировании и определяет направления перспективного развития международного космического права [2].

С.М. Иншаков в 2019 году рассматривал космическую безопасность в виде криминологического системного анализа. К

нему он относит: военные угрозы, связанные с неприкосновенностью летательных аппаратов в космосе, техногенные угрозы, связанные с подготовкой и осуществлением космических полетов, астероидно-кометные угрозы, экологические угрозы [3].

Теперь обратим свое внимание к следующему документу, который регулирует космическую деятельность международной космической станции (далее – МКС). В отношении МКС действует соглашение. Оно является единственным юридическим основанием, которое подписано в 1998-м году между пятнадцатью правительствами. В него вошли: Правительство Канады, государств-членов Европейского космического агентства, Японии, Российской Федерации и Соединенных Штатов Америки, относительно сотрудничества по международной космической станции гражданского назначения. В этом соглашении в статье 5 определяется, что юрисдикция каждого из партнеров распространяется только на их компонент или сегмент станции, а также на тех лиц из персонала станции, что являются их собственными гражданами. Есть исключение, когда уголовную юрисдикцию можно применять и к членам экипажа другого государства. В статье 22, которая называется – «Уголовная юрисдикция» изложено следующее. Так, в соответствии с ней Канада, государства Европейского партнера, Япония, Россия и Соединенные Штаты могут осуществлять уголовную юрисдикцию в отношении членов персонала внутри или на любом орбитальном элементе, которые являются их гражданами. К случаям неправомерных действий на орбите можно отнести те, которые затрагивают жизнь или безопасность гражданина другого государства-партнера, совершены внутри или на орбитальном элементе другого государства-партнера или причиняют ущерб орбитальному элементу другого государства-партнера. Также там прописана возможность проведения консультаций между государствами на предмет того, под уголовную юрисдикцию какого государства попадет преступление. В результате, преступления, совершенные на МКС,

могут попасть как под юрисдикцию страны, гражданин которой совершил преступление, так и под юрисдикцию пострадавшей стороны⁷.

Да, все эти работы ценны, но они не дают исчерпывающего ответа на применение ранее разработанных теоретических положений криминалистической методики досудебного расследования уголовного правонарушения, если оно совершено на борту КОС. В том числе по РК научных работ по криминалистической методике досудебного расследования уголовного правонарушения, совершенного на борту КОС, также пока нет. Отметим следующее, что следственной, оперативно-розыскной и судебной практики судов РК по данному уголовному правонарушению, совершенному на борту КОС, за последние годы также нет. Проанализировать судебные ошибки не представляется возможным.

Таким образом, позволим предложить структуру частной криминалистической методики досудебного расследования уголовного правонарушения, совершенного на борту КОС.

Предложенная частная криминалистическая методика досудебного расследования уголовного правонарушения, совершенного на борту КОС, позволит вооружить следственные и оперативно-розыскные аппараты страны арсеналом криминалистических средств и методов борьбы с совершенными преступлениями на борту КОС.

Методологической основой и методикой исследования является диалектический подход к процессам познания социально-правовых явлений.

Объектом исследования проблематики является теория и практика совместной деятельности следователя и оперативно-розыскных подразделений по организации и порядку досудебного расследования уголовных дел по уголовным правонарушениям, совершенных на борту КОС. Предметом исследования составляют особенности методики

организации досудебного расследования уголовного правонарушения, произошедшие на борту КОС. В том числе проблемы закономерности управления досудебного расследования уголовных дел, связанных с организационными и тактическими приемами, используемые в данной стадии досудебного производства криминала, совершенного на борту КОС. Целью настоящей работы в виде статьи является разработка структуры частной криминалистической методики досудебного расследования уголовного правонарушения, произошедшего на борту КОС.

Основная часть. В основной части в виде результатов попробуем изложить следующее. Так, возможная необходимость интенсивной борьбы с уголовными правонарушениями, совершенными на борту КОС, в настоящее время приобретает особую значимость. Этому свидетельствуют активное участие Казахстана в освоении космического пространства и других стран участниц соглашения по МКС.

Таким образом, предлагаем следующую структуру частной методики досудебного расследования уголовного правонарушения, совершенного на борту КОС, которая состоит из следующих элементов:

1. Теоретическая основа частной методики данного вида уголовного правонарушения, которая может состоять из уголовно-правовой и криминологической характеристики уголовного правонарушения, совершенного на борту КОС. Не исключено и привлечение других отраслей знаний, например, медицинских, технических и т.д., для объективного познания криминального события.

2. Криминалистическая характеристика данного вида уголовного правонарушения, совершенного на борту КОС.

3. Круг вопросов, подлежащих установлению.

4. Типичные следственные ситуации, организация досудебного расследования на различных его этапах.

5. Криминалистическая тактика

⁷ Agreement Between the United States Of America and Other Governments Signed at Washington January 29, 1998. – 53 p. [Electronic resource] – Access mode: <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2019/02/12927-Multilateral-Space-Station-1.29.1998.pdf> (Access data: 01.02.2023).

проведения отдельных следственных и негласных следственных действий.

6. Профилактика уголовных правонарушений.

В последующих статьях более подробно охарактеризуем и распишем каждый структурный элемент данного вида частной криминалистической методики досудебного расследования.

Так, теоретические источники частной методики досудебного расследования уголовного правонарушения, совершенного на борту КОС, базируются на положениях уголовного и уголовно-процессуального права, криминологии, судебной медицины и других отраслей юридических, технических и естественных знаний.

Криминалистическая характеристика уголовного правонарушения базируется на положениях диспозиции статей, входящие в Особенную часть УК РК.

Круг вопросов, подлежащих установлению и доказыванию, детализируется в ходе досудебного расследования в контексте статьи 113 УПК РК⁸.

Типичные следственные ситуации формируются от внутреннего содержания и тесно связаны наличием личностью подозреваемого, в действиях или бездействиях которого, как субъекта преступления и фигуранта по уголовному делу, имеются признаки состава преступления, предусмотренного казахстанским уголовным законодательством.

Далее начинается организационная работа следователя, выдвижение версий и осуществление досудебного расследования. Содержание этапов и алгоритм досудебного расследования, по сложившимся типичным следственным ситуациям, может варьироваться. Но, можно, предположить о том, что будут проводиться следственные и негласные следственные действия, могут применяться меры уголовно-процессуального принуждения и другие уголовно-процессуальные действия. Профилактика уголовного правонарушения, совершенного на борту КОС, конечно,

может содержать предупредительные криминалистические меры по борьбе с данным видом общественно опасного деяния.

Обсуждения. Необходимо отметить, что предложенный вариант структуры частной криминалистической методики досудебного расследования уголовного правонарушения, совершенного на борту КОС, учитывает ранее разработанные и апробированные методики досудебного расследования уголовных правонарушений по РК.

Так, Е.К. Утебаевым (2005) была предложена методика досудебного расследования уголовных правонарушений в сфере экономической деятельности. Ламприни Зарпала и Фран Казино (2021) разработана криминалистическая модель расследования финансовых преступлений на основе блокчейна: сценарий хищения. Лаура Р. Де Кортте и Эдвард Р. Климанс (2021) Заказные убийства: анализ сценария преступления. Р.Х. Темиргазиным (2018, 2022) предложена методика досудебного расследования уголовных правонарушений техногенного характера с использованием эвристического метода Mindmap. А.Б. Сейдановым (2020, 2023) определена методика досудебного расследования медицинских уголовных правонарушений и другими.

Отметим, что зарубежными авторами сходным определением криминалистической характеристики является сценарий преступления, который предполагает криминалистически значимые данные о преступлениях определенного вида и реализация алгоритма производства следственных действий. Так, Ван де Порт М. (2001) предлагает, что при совершении заказных убийств в криминальной среде одна из проблем заключается в том, что некоторые элементы убийства, такие как способ совершения преступления, могут быть в какой-то момент ясны. Другие элементы, такие как криминальное прошлое преступников и жертвы или мотивы конфликта могут быть выяснены только по прошествии

⁸ Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 г. №231-V (с изм. и доп. по сост. на 01.01.2023 г.) [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231> (дата обращения: 01.02.2023).

значительного времени, если вообще могут быть выяснены. Основная проблема многих определений заключается в том, что мотив преступника играет важную роль, но часто остается неизвестным. Таким образом, можно соотнести криминалистическую характеристику и сценарий преступления, при этом подходы являются разными.

Конечно, могут возникнуть и быть разработанными другие методики досудебного расследования уголовных правонарушений. В ходе досудебного расследования уголовных правонарушений широко применять и задействовать цифровые технологии, новые способы распознавания внешних признаков фигурантов по уголовному делу и тому подобное. Например, предложенный способ идентификации личности Вэнг Юфенг в рамках проведенного круглого стола: «Распознавание лиц: правовые, криминалистические и технические аспекты» на базе кафедр судебной экспертизы и криминалистики Центрального филиала и уголовно-процессуального права Крымского филиала Российского государственного университета правосудия, кафедры криминалистики Воронежского государственного университета. Все это послужит рациональным подходом по реализации алгоритма производства следственных и негласных следственных действий досудебного расследования не только по преступлению, совершенного на борту КОС, но и других видов уголовных правонарушений, входящих в Особенную часть УК РК.

Заключение. В завершении подведем краткие выводы исследования, которые затронуты в статье. Таким образом, предлагаем следующую структуру частной методики досудебного расследования уголовного правонарушения, совершенного на борту КОС, которая состоит из следующих элементов: теоретическая основа частной методики данного вида уголовного правонарушения, которая может состоять из уголовно-правовой и криминологической характеристики уголовного правонарушения, совершенного на борту КОС. Не исключено и привлечение других отраслей знаний,

например, медицинских, технических и т.д., для объективного познания криминального события; криминалистическая характеристика данного вида уголовного правонарушения, совершенного на борту КОС; круг вопросов, подлежащих установлению; типичные следственные ситуации, организация досудебного расследования на различных его этапах; криминалистическая тактика проведения отдельных следственных и негласных следственных действий; профилактика уголовных правонарушений.

По своевременному началу досудебного расследования уголовного дела по преступлению, совершенному на борту КОС, на наш взгляд, можно внести дополнение в часть 3 статьи 61 УПК РК. Правами и обязанностями органа дознания наделить командира космического экипажа или корабля, который может начать досудебное производство и выполнение неотложных следственных действий по делам обо всех уголовных правонарушениях, совершенных на борту КОС. Это позволит командиру космического корабля или экипажа сразу же начать досудебное расследование, закреплять следовую информацию и осуществлять криминалистическую профилактику. Ведомственным решением Генеральной прокуратуры РК, пожалуй, закрепить за Главным транспортным прокурором надзорные, контролирующие и процессуальные функции по началу и последующему сопровождению уголовного дела, связанного с уголовным правонарушением, совершенным на борту КОС. Это позволит по каждому факту криминального события, произошедшего на борту КОС дать правильную юридическую оценку, посредством реализации уголовного дела в суде и вынесением обвинительного приговора. В скором будущем возможно ввести в органах МВД РК должности «космических полицейских» для своевременного поддержания общественной безопасности и порядка, оказания помощи командиру экипажа или космического корабля в досудебном расследовании уголовного правонарушения, совершенного на борту КОС.

Список использованной литературы:

1. Международное космическое право: учебник под ред. Г.П. Жукова, Ю.М. Колосова [Электронный ресурс] – М.: Международные отношения, 1999. – 362 с. – Режим доступа: https://raketoff.wrk.ru/raketoff/Mezhdunarodnoe_kosmicheskoe_pravo.pdf (дата обращения: 01.02.2023).
2. Солнцев, А.М. Международный конкурс по космическому праву имени Манфреда Ляхса в 2012 г. / А.М. Солнцев, А.Ю. Ключня, А.Е. Конева // Вестник Российского университета дружбы народов: Юридические науки. – 2012. – №3. – С. 174-176.
3. Иншаков, С.М. Космическая безопасность: системный анализ [Электронный ресурс] / С.М. Иншаков // Вопросы безопасности. – 2019. – №6. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/kosmicheskaya-bezopasnost-sistemnyy-analiz> (дата обращения: 01.02.2023).

References:

1. Mezhdunarodnoe kosmicheskoe pravo: uchebnik pod red. G.P. Zhukova, Ju.M. Kolosova [Jelektronnyj resurs] – M.: Mezhdunarodnye otnoshenija, 1999. – 362 s. – Rezhim dostupa: https://raketoff.wrk.ru/raketoff/Mezhdunarodnoe_kosmicheskoe_pravo.pdf (data obrashhenija: 01.02.2023).
2. Solncev, A.M. Mezhdunarodnyj konkurs po kosmicheskomu pravu imeni Manfreda Ljahsa v 2012 g. / A.M. Solncev, A.Ju. Kljunja, A.E. Koneva // Vestnik Rossijskogo universiteta družby narodov: Juridicheskie nauki. – 2012. – №3. – S. 174-176.
3. Inshakov, S.M. Kosmicheskaja bezopasnost': sistemnyj analiz [Jelektronnyj resurs] / S.M. Inshakov // Voprosy bezopasnosti. – 2019. – №6. – Rezhim dostupa: <https://cyberleninka.ru/article/n/kosmicheskaya-bezopasnost-sistemnyy-analiz> (data obrashhenija: 01.02.2023).

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Ержан Кеңесұлы Өтебаев – Alikhan Bokeikhan University заң факультетінің қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, заң ғылымдарының кандидаты, e-mail: ergan1965@mail.ru.

Утебаев Ержан Кенесович – старший преподаватель кафедры уголовно-правовых дисциплин юридического факультета Alikhan Bokeikhan University, кандидат юридических наук, e-mail: ergan1965@mail.ru.

Utebaev Erzhan Kenesovich – Senior Lecturer of the Department of Criminal Law Disciplines of the Faculty of Law of Alikhan Bokeikhan University, Candidate of Law, e-mail: ergan1965@mail.ru.

Роман Құрматуллаұлы Темірғазин – Alikhan bokeikhan University заң факультеті қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, философия докторы (PhD), e-mail: temirgazin@gmail.com.

Темиргазин Роман Хурматуллаевич – старший преподаватель кафедры уголовно-правовых дисциплин юридического факультета Alikhan Bokeikhan University, доктор философии (PhD), e-mail: temirgazin@gmail.com.

Temirgazin Roman Khurmatullayevich – Senior Lecturer of the Department of Criminal Law Disciplines Faculty of Law of Alikhan Bokeikhan University, Doctor of Philosophy (PhD), e-mail: temirgazin@gmail.com.

Айбек Бағдадұлы Сейданов – Alikhan Bokeikhan University заң факультетінің қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, заң ғылымдарының магистрі, e-mail: aibeksb@mail.ru.

Сейданов Айбек Багдадович – старший преподаватель кафедры уголовно-правовых дисциплин юридического факультета Alikhan Bokeikhan University, магистр юридических наук, e-mail: aibeksb@mail.ru.

Seidanov Aibek Bagdadovich – Senior Lecturer of the Department of Criminal Law Disciplines of the Faculty of Law of Alikhan Bokeikhan University, Master of Law, e-mail: aibeksb@mail.ru.

ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ЖӘНЕ БАСҚА МЕМЛЕКЕТТІК ОРГАНДАР ҚЫЗМЕТІ / ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ И ИНЫХ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ОРГАНОВ / THE ACTIVITIES OF LAW ENFORCEMENT AND OTHER GOVERNMENT AGENCIES

УДК 34.07
МРНТИ 10.71.01

Б.Т. Сейтов

*Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан,
г. Косшы, Республика Казахстан*

О НЕКОТОРЫХ АСПЕКТАХ ПРЕВЕНЦИИ ПЫТОК

Аннотация. В статье рассматриваются организационно-кадровые аспекты превенции пыток на основе анализа правовых актов, регламентирующих процесс отбора и расстановки кадров на правоохранительной службе.

Одна из актуальных проблем в предупреждении пыток это проблема противоправного агрессивного поведения сотрудников.

По мнению автора, необходимо на всех этапах прохождения службы выявлять и предупреждать негативное агрессивное поведение кандидатов на службу и действующих сотрудников правоохранительных органов, которое в дальнейшем может повлиять на совершение пыток в отношении граждан.

Автором акцентируется внимание на необходимость противодействия пыткам посредством прогнозирования высокой степени риска агрессии и выявления склонности к противоправным действиям на должностях с высокими психоэмоциональными и физиологическими нагрузками.

В статье предложены конкретные меры профилактики и предупреждения совершения пыток на правоохранительной службе.

Ключевые слова: агрессия; пытки; тестирование; поведение; сотрудник; кандидат; обследование; правоохранительная служба; военно-врачебная экспертиза.

Б.Т. Сейітов

*Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы,
Қосшы қ., Қазақстан Республикасы*

АЗАПТАУДЫҢ АЛДЫН АЛУДЫҢ КЕЙБІР АСПЕКТІЛЕРІ ТУРАЛЫ

Аннотация. Мақалада құқық қорғау қызметінде кадрларды іріктеу және орналастыру процесін реттейтін құқықтық актілерді талдау негізінде азаптаудың алдын алудың ұйымдық-кадрлық аспектілері қарастырылады.

Азаптаудың алдын алудағы өзекті мәселелердің бірі – қызметкерлердің заңсыз агрессивті мінез-құлқы мәселесі.

Автордың пікірінше, қызмет өткерудің барлық кезеңдерінде қызметке кандидаттар мен құқық қорғау органдарының жұмыс істеп жүрген қызметкерлерінің теріс агрессивті мінез-құлқын анықтау және алдын алу қажет, бұл болашақта азаматтарға қатысты азаптаулар жасауға әсер етуі мүмкін.

Автор агрессия қаупінің жоғары дәрежесін болжау және психоэмоционалды және физиологиялық жүктемелері жоғары лауазымдарда заңсыз әрекеттерге бейімділікті анықтау арқылы азаптауға қарсы тұру қажеттілігіне назар аударады.

Мақалада құқық қорғау қызметінде азаптаудың алдын алу және ескертудің нақты шаралары ұсынылған.

Түйінді сөздер: агрессия; азаптау; тестілеу; мінез-құлық; қызметкер; кандидат; тексеру; құқық қорғау қызметі; әскери-дәрігерлік сараптама.

B.T. Seitov

*The Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan,
Kosshy c., the Republic of Kazakhstan*

ON SOME ASPECTS OF THE PREVENTION OF TORTURE

Abstract. The article deals with organizational and personnel aspects of the prevention of torture based on the analysis of legal acts regulating the process of selection and placement of personnel in the law enforcement service.

One of the urgent problems in the prevention of torture is the problem of the illegal aggressive behavior of employees.

According to the author, it is necessary at all stages of service to identify and prevent negative aggressive behavior among candidates for service and active law enforcement officers, which in the future may affect the commission of torture against citizens.

The author focuses on the need to counteract torture by predicting a high risk of aggression and identifying a tendency to illegal actions in positions with high psycho-emotional and physiological loads.

The article suggests specific measures to prevent and prevent the commission of torture in the law enforcement service.

Keywords: aggression; torture; testing; behavior; employee; candidate; examination; law enforcement service; military medical examination.

DOI: 10.52425/25187252_2023_28_109

Введение. Согласно Конституции Республика Казахстан утверждает себя демократическим, светским, правовым и социальным государством, высшими ценностями которого являются человек, его жизнь, права и свободы.

В качестве одной из основных гарантий в Основном законе страны закреплено, что достоинство человека неприкосновенно: никто не должен подвергаться пыткам, насилию, другому жестокому или унижающему человеческое достоинство обращению или наказанию (статья 17)¹.

Исходя из этого, в стране последовательно и системно принимаются соответствующие меры для защиты граждан от подобных посягательств.

Так, Республика Казахстан (далее – РК) в 1998 году присоединилась к Конвенции против пыток и других жестоких, бесчеловечных и унижающих достоинство видов обращения и наказания², а в 2005 году ратифицировала

Международный пакт о гражданских и политических правах³.

С целью подтверждения приверженности идеалам правового государства, высшими ценностями которого являются человек, его жизнь, права и свободы, 19 сентября 2002 года в РК учреждена должность Уполномоченного по правам человека.

Основываясь на нормах международного права, Казахстан формирует и совершенствует национальную систему предупреждения пыток путем регламентации данного вопроса в законах и подзаконных нормативных правовых актах.

Как следует из положений национального законодательства, в большей степени оно направлено на противодействие пыткам в русле установления и усиления уголовной ответственности.

Постановка задачи. Задачей исследования являются поиск путей совершенствования превенции пыток не только через призму

¹ Конституция Республики Казахстан: принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_ (дата обращения: 23.03.2023).

² О присоединении Республики Казахстан к Конвенции против пыток и других жестоких, бесчеловечных и унижающих достоинство видов обращения и наказания: закон Республики Казахстан от 29 июня 1998 г. №247 [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z980000247_ /history (дата обращения: 23.03.2023).

³ О ратификации Международного пакта о гражданских и политических правах: закон Республики Казахстан от 28 нояб. 2005 г. №91 [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z050000091_ /history (дата обращения: 23.03.2023).

уголовно-правовых, но и организационно-кадровых мер, с принятием превентивных управленческих решений.

Эффективность правового регулирования не может исчерпываться лишь мерами уголовно-правового характера и процессуальными изменениями в расследовании.

Необходимо обратить внимание, что специфика правоохранительной деятельности содержит в себе элементы отрицательного воздействия на личность сотрудника правоохранительного органа, и ее возможной деформации (устаревшая техника, служебные помещения, ненормированный рабочий график, высокая стрессовая нагрузка, и т.д.).

Данные обстоятельства требуют пересмотра и совершенствования организации работы по профилактике пыток.

Целями исследования изучение проблем организационно-кадрового обеспечения правоохранительной деятельности и выработка путей их решения, формулирование предложений по предупреждению проявления агрессивного поведения сотрудников правоохранительных органов к гражданам (доставляемых в служебные кабинеты подозреваемым; осужденных, отбывающим наказание в местах лишения свободы и т.д.).

Методы и материалы. Использованы методы исторического, сравнительно-правового анализа и системного подхода, формально-логические, общенаучные и частно-научные методы научного познания, формальной и диалектической логики.

Изучение научной литературы свидетельствует о том, что отдельные аспекты рассматриваемого вопроса в рамках исследований проблем исполнения наказаний и мер уголовно-правового воздействия освещались в работах ученых И.В. Корзун, Т.К. Акимжанова, К.Ж. Балтабаева, К.А. Бегалиева, У.С. Джекебаева, Е.И. Каиржанова, С.М. Рахметова, А.Б. Скакова, Д.С. Чукмаитова и др., российских ученых А.В. Буданов, Н.В. Ольховик, Д.В. Горбань, С.А. Поповой, О.В. Старкова, В.Н. Орлова,

В.А. Уткина и др., зарубежных ученых Д. Гилберта, Ф. Зимбардо, Н.С. Родли, и др.

Результаты исследования. Согласно статистическим данным Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры РК, за последние 5 лет (2018-2022 гг.) было зарегистрировано по статье 146 УК РК – 3 868 правонарушений, из них в 2018 году – 647, 2019 году – 850, 2020 году – 766, 2021 году – 685, 2022 году – 920.

Однако официальные статистические данные не отражают действительности положения, так как фиксированность таких преступлений довольно низка. Уровень латентности преступлений довольно высок.

Статистика по стране характеризовалась ростом в 2019 году на 31,4% и последующим незначительным снижением (2020 г. – 9,9%; 2021 г. – 10,6%), а в 2022 году произошел вновь резкий рост на 34,3%.

Приведенные данные статистики свидетельствуют о росте регистрации. С 2018 по 2022 годы больше таких фактов зарегистрировано в Карагандинской – 672, город Алматы – 439, Восточно-Казахстанской – 359, Алматинской – 321, Западно-Казахстанской – 263, Акмолинской – 260 и Туркестанской областях – 259.

Изучение научных работ по этой тематике диктует необходимость смещения вектора направленности исследований, прежде всего, на поиск причин проявления противоправного агрессивного поведения у сотрудников как предпосылки к совершению пыток и их превенции.

Обсуждение. Агрессия, в переводе с латинского «приступ, нападение» («agressio») – деструктивное и мотивированное поведение, противоречащее нормам и правилам в обществе, наносящее физический вред объектам нападения, а также моральный ущерб живым существам, включая негативные переживания, состояние подавленности, напряженности, страха [1, 360 стр.].

Агрессивное поведение, в первую очередь, это ситуативное, социальное, психологическое состояние. Поведение будет считаться агрессивным при наличии двух обязательных условий: когда имеют место

неблагоприятные для жертвы последствия; когда нарушены нормы поведения.

Агрессивное поведение или агрессия может принимать форму разрушающего поведения, которое противоречит социальным и нравственным нормам, приносит физический и моральный ущерб людям, вызывает у них сильный психологический дискомфорт, которое формируется под воздействием многих предпосылок, среди которых неблагополучное окружение, круг общения, образ жизни, связанный с отчужденностью, грубостью, неприязнью к окружающим и т.д.

Например, видные ученые А. Басс и А. Дарки выделяли 5 видов агрессии:

- физическая агрессия (физические действия против кого-либо);
- раздражение (вспыльчивость, грубость);
- вербальная агрессия (угрозы, крики, ругань и т.д.);
- косвенная агрессия, направленная (сплетни, злобные шутки) и ненаправленная (крики в толпе, топание и т.д.);
- негативизм (оппозиционное поведение)

[2].

Специфика правоохранительной деятельности, в том числе необходимость вступать во взаимодействие с правонарушителями, содержит в себе элементы отрицательного воздействия на личность сотрудника правоохранительного органа, ее возможной деформации.

В частности, А.В. Буданов выделяет три группы факторов, ведущих к возникновению профессиональной деформации сотрудников.

К первой группе относятся факторы, обусловленные спецификой правоохранительной деятельности, ко второй – отражающие особенности сотрудников, а к третьей – факторы социально-психологического характера [3].

Следует признать, что особенности деятельности некоторых подразделений, таких как уголовный розыск, патрульно-постовой службы, следствия и дознания связаны с высоким риском совершения пыток, поскольку подразумевают постоянный контакт с правонарушителями.

В этой связи, указанные должности предлагается определить в качестве должностей с высоким риском совершения пыток.

При этом, такая работа нередко сопровождается профессиональной деформацией сотрудников, ущемлением прав граждан, вовлекаемых в орбиту уголовного преследования с целью получения от них «признательных показаний» в совершении правонарушений.

Становится очевидным, что предупреждение пыток должно состоять не только из уголовно-правовых, но и организационно-кадровых мер, включая этапы отбора, назначения и перемещения сотрудников на следственно-оперативные должности, которые связаны с высоким риском совершения пыток.

Многолетняя практика показывает, что именно на этих участках правоохранительной службы допускаются факты физического и психологического насилия.

Следовательно, выявление и устранение причин агрессивного противоправного поведения у сотрудников на службе продолжает оставаться одним из актуальных инструментов в предупреждении пыток.

Как считает С.П. Безносков, «характерной особенностью общения и деятельности сотрудника является то, что он вынужден иметь дело чаще с особым контингентом «ненормальных» людей, преступивших закон. Постоянное негативное общение с преступниками, нарушителями общественного порядка оказывает существенное психотравмирующее влияние на сотрудника. Эти факторы деятельности и общения могут приводить при определенных условиях к профессиональной деформации личности, сотрудник может проявлять в отдельных случаях бездушие, формализм, черствость» [4, 121 стр.].

Известный американский психолог Ф. Зимбардо пришел к выводу, целостное понимание мотивов человеческого поведения требует признания степени и границ влияния и личностных, ситуационных, системных факторов [5].

Как правило, этиология агрессивно-

насильственного поведения включает в себе кумулятивную причину. Анита Хазенберг, ответственная за программу Совета Европы «Полиция и права человека 1997-2000» объясняет причины грубости и излишнего насилия полицейских исходя из трех основных подходов: личностного, контекстного и подхода, связанного с влиянием окружающей среды [6].

Соответственно, растут риски профессиональной деформации сотрудников в силу специфики их деятельности.

Как справедливо отметил М.Г. Дебольский, «недостаточный профессионализм по разрешению конфликтов и пресечению противоправных действий, уязвленное чувство собственного достоинства, стремление реализовать властные полномочия и доказать свое превосходство, а также «проучить» правонарушителя приводят к превышению должностных полномочий, а иногда и гибели нарушителя общественного порядка» [7].

К тому же, причинами пыток может являться провоцирующее поведение граждан, имеющих криминальный опыт в прошлом (наркозависимые лица, игроманы, алкоголики, ранее судимые и т.д.).

Мы согласны с мнением А.В. Буданова, о том, что для многих категорий сотрудников, наряду с эффективной системой отбора, необходимо практическое обучение тактике, методам и приемам обеспечения профессионально-нравственной безопасности, т.е. грамотным действиям в ситуации провокаций, шантажа, психологического прессинга со стороны криминальных элементов [8].

В этой связи, обеспечение правоохранительной службы квалифицированными и подготовленными кадрами играет ключевую роль в профилактике и предупреждении пыток.

Основная роль по определению уровня агрессии у сотрудника и отслеживания

динамики ее изменения отведена кадровым и психологическим службам.

Эффективность в этом вопросе зависит от организации данной работы.

Например, в США при кадровой работе по подбору сотрудников в полицию особое внимание уделяется психологической подготовке. Подготовка включает занятия по развитию компетенции в сфере коммуникаций и человеческих отношений, а также занятия по подготовке к противодействию профессиональному стрессу. Кандидаты проходят полное медицинское обследование, чтобы определить, не могла ли какая-нибудь медицинская проблема потенциально затронуть способность претендента выполнять основные служебные функции⁴ [9].

В РК согласно пункту 5 статьи 6 Закона «О правоохранительной службе»⁵ для определения пригодности к службе граждане в обязательном порядке проходят в военно-врачебных комиссиях соответствующего подразделения правоохранительного органа медицинское и психофизиологическое освидетельствование, полиграфологическое исследование.

Данные исследования необходимы для определения признаков склонности кандидатов (сотрудников) к агрессии и их стрессоустойчивости в ходе служебной деятельности.

Пунктом 6 Правил прохождения полиграфологического исследования в правоохранительных органах, органах гражданской защиты, государственной фельдъегерской службе РК (далее – Правила) определены основные задачи его прохождения при приеме на службу⁶.

Соответственно, предлагается включить в пункт 6 Правил в качестве одной из основных задач прохождения полиграфологического исследования «выявление наклонностей к жестокому обращению и проявлению агрессивного поведения в быту и на службе».

⁴ USA – State Police Physical Fitness Assessment Standards for New Recruits / [Electronic resource] – Access mode: <http://www.stewsmith.com/linkpages/LElinks.htm> (Access data: 19.03.2023).

⁵ О правоохранительной службе: закон Республики Казахстан от 6 янв. 2011 г. №380-IV [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1100000380> (дата обращения: 23.03.2023).

⁶ Об утверждении Правил прохождения полиграфологического исследования в правоохранительных органах, органах гражданской защиты, государственной фельдъегерской службе Республики Казахстан: постановление Правительства Республики Казахстан от 19 июня 2014 г. №683 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1400000683> (дата обращения: 23.03.2023).

Полагаем, что данный инструмент может выступить эффективным средством выявления признаков агрессии и опыта жестокого обращения до поступления на службу и во время ее прохождения. Кроме того, это будет иметь мощный профилактический эффект в целом.

В этой связи, предлагается рассмотреть вопрос о разработке таких тестовых вопросов и включении их в тесты полиграфологического исследования, например, на предмет жестокого обращения с животными или других ситуаций, характеризующих качества личности в этом ключе.

Следующим важным этапом отбора кандидатов на службу является психофизиологическое обследование.

Согласно пункту 146 Правил проведения военно-врачебной экспертизы в правоохранительных органах и Государственной фельдъегерской службе РК⁷ (далее – Правила ВВЭ) основной целью и задачей психофизиологического обследования (далее – ПФО) является оценка соответствия индивидуальных качеств личности профессиональным требованиям, выявление особенностей в интеллектуальной, когнитивной, эмоционально-волевой и индивидуально-личностной сферах.

Такие особенности могут являться препятствием для успешного несения службы (учебы) в правоохранительных органах.

В свою очередь, ПФО включает в себя ПДТ (психодиагностическое тестирование), индивидуальное собеседование с психологом, а также, в отдельных случаях, ПФТ (психофункциональное тестирование)⁸.

В рамках научного исследования в перечень дополнительных тестов предложен тест А. Дарки и А. Басс, направленный на определение агрессии и склонности к жестокому агрессивному поведению в характеристике обследуемых.

Данный тест, по мнению ряда экспертов, соответствует потребности правоохранительных органов для решения задачи о пригодности кандидата для прохождения службы и позволяет определить типичные для испытуемых формы агрессивного поведения.

Предлагаемые меры, по нашему мнению, позволят улучшить качество отбора кандидатов, что, в конечном счете, положительно повлияет на снижение фактов пыток со стороны сотрудников правоохранительных органов.

Вопросы определения уровня агрессии у сотрудника и отслеживания динамики ее изменения очень важны также в период прохождения службы.

В целом полагаем, что сотрудники на должностях с высокими рисками применения пыток нуждаются в первую очередь, в повышении стрессоустойчивости в кризисных ситуациях, приобретении навыков и готовности стойко переносить тяготы службы.

Выводы. Совершенствование только уголовно-правовых мер не даст положительного результата без устранения причин и условий совершения преступлений данной категории, которые надлежит рассматривать через призму кадровых и организационных вопросов.

Для создания надежного заслона пыткам в отношении граждан необходимо не только ужесточение уголовно-правовых мер за их совершение (постфактум), а необходима реализация целого комплекса организационно-кадровых мероприятий, на этапе отбора кандидатов на правоохранительную службу, а также в период ее прохождения.

Полагаем, что предложенные в статье правовые и организационные меры могут способствовать эффективной организации работы по противодействию пыткам.

⁷ Об утверждении Правил проведения военно-врачебной экспертизы в правоохранительных органах и Государственной фельдъегерской службе Республики Казахстан и Положения о комиссиях военно-врачебной экспертизы в органах внутренних дел Республики Казахстан: приказ Министра внутренних дел от 2 нояб. 2020 г. №758 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2000021580> (дата обращения: 23.03.2023).

⁸ психофизиологическое обследование – совокупность организационных и практических мероприятий, направленных на всестороннюю оценку психологических и психофункциональных качеств личности; психодиагностическое тестирование – проведение группового или индивидуального процесса тестирования с использованием обязательных или дополнительных видов методик с целью получения формализованных данных об психологических особенностях личности; психофункциональное тестирование – проведение психологического тестирования для исследования индивидуальных особенностей функционального состояния центральной нервной системы.

Список использованной литературы:

1. Гуревич, П.С. Психология личности: учебное пособие / П.С. Гуревич. – М.: Юнити-Дана, 2015. – 559 с.
2. Buss, A.H. The Psychology of aggression / A.H. Buss. – New-York, 1961. – 307 p.
3. Чернышева, Е.В., Злоказов, К.В. Полицейская психология. – Екатеринбург, 2016 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://yurpsy.com/files/ucheb/police/08.htm> (дата обращения: 23.03.2023).
4. Безносков, С.П. Профессиональная деформация личности / С.П. Безносков. – СПб: Речь, 2004. – 272 с.
5. Zimbardo, Ph.G. The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil / Ph.G. Zimbardo. – Random House, Rider, 2008. – 551 p.
6. Human Rights and Law Enforcement / A Manual on Human Rights Training for the Police. – United Nations, New York and Geneva, 1997. – 211 p. [Electronic resource] – Access mode: <https://policehumanrightsresources.org/content/uploads/1997/01/Human-Rights-and-Law-Enforcement-A-Manual-on-Human-Rights-Training-for-the-Police.pdf?x49094> (Access data: 23.03.2023).
7. Дебольский, М.Г. Психологические причины нарушений законности сотрудниками правоохранительных органов / М.Г. Дебольский // Актуальные проблемы совершенствования психологической работы в системе МВД России (Васильевские чтения – 2017) // Материалы Всероссийской научн.-практ. конф. – СПб.: С.-Петерб. ун-т МВД России., 2017. – С. 93-98.
8. Буданов, А.В. Педагогика профессиональной безопасности сотрудников ОВД [Электронный ресурс] / А.В. Буданов // Психопедагогика в правоохранительных органах. – 1996. – №1(3). – С. 37-40. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/pedagogika-professionalnoy-bezopasnosti-sotrudnikov-ovd> (дата обращения: 10.05.2023).
9. Carter, D.L. The state of police education: Policy direction for the 21st century / D.L. Carter, A.D. Sapp, D.W. Stephens. – Washington, DC: Police Executive Research Forum., 1989. – 199 p.

References:

1. Gurevich, P.S. Psihologija lichnosti: uchebnoe posobie / P.S. Gurevich. – M.: Juniti-Dana, 2015. – 559 s.
2. Buss, A.H. The Psychology of aggression / A.H. Buss. – New-York, 1961. – 307 p.
3. Chernysheva, E.V., Zlokazov, K.V. Policejskaja psihologija. – Ekaterinburg, 2016 [Jelektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <http://yurpsy.com/files/ucheb/police/08.htm> (Access data: 23.03.2023).
4. Beznosov, S.P. Professional'naja deformacija lichnosti / S.P. Beznosov. – SPb: Rech', 2004. – 272 s.
5. Zimbardo, Ph.G. The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil / Ph.G. Zimbardo. – Random House, Rider, 2008. – 551 p.
6. Human Rights and Law Enforcement / A Manual on Human Rights Training for the Police. – United Nations, New York and Geneva, 1997. – 211 r. [Electronic resource] – Access mode: <https://policehumanrightsresources.org/content/uploads/1997/01/Human-Rights-and-Law-Enforcement-A-Manual-on-Human-Rights-Training-for-the-Police.pdf?x49094> (Access data: 23.03.2023).
7. Debol'skij, M.G. Psihologicheskie prichiny narushenij zakonnosti sotrudnikami pravoohranitel'nyh organov / M.G. Debol'skij // Aktual'nye problemy sovershenstvovaniya psihologicheskoy raboty v sisteme MVD Rossii (Vasil'evskie chtenija – 2017) // Materialy Vserossijskoj nauchn.-prakt. konf. – SPb.: S.-Peterb. un-t MVD Rossii., 2017. – S. 93-98.
8. Budanov, A.V. Pedagogika professional'noj bezopasnosti sotrudnikov OVD [Jelektronnyj resurs] / A.V. Budanov // Psihopedagogika v pravoohranitel'nyh organah. – 1996. – №1(3). – S. 37-40. – Rezhim dostupa: <https://cyberleninka.ru/article/n/pedagogika-professionalnoy-bezopasnosti-sotrudnikov-ovd> (data obrashhenija: 10.05.2023).
9. Carter, D.L. The state of police education: Policy direction for the 21st century / D.L. Carter,

A.D. Sapp, D.W. Stephens. – Washington, DC: Police Executive Research Forum., 1989. – 199 p.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Бағдат Талғатұлы Сейітов – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының ведомствоаралық ғылыми-зерттеу институты қоғамдық мүдделерді қорғау саласындағы проблемаларды зерттеу орталығының жетекші ғылыми қызметкері, заң ғылымдарының магистрі, e-mail: astana0020@mail.ru.

Сеитов Бағдат Талғатович – ведущий научный сотрудник Центра исследования проблем в сфере защиты общественных интересов Межведомственного научно-исследовательского института Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, магистр юридических наук, e-mail: astana0020@mail.ru.

Seitov Bagdat Talgatovich – Leading Researcher of the Center for Research of Problems in the Field of Protection of Public Interests of the Interdepartmental Research Institute of the Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Master of Law, e-mail: astana0020@mail.ru.

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ САЛЫСТЫРМАЛЫ ҚҰҚЫҚТАНУ /
МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО И СРАВНИТЕЛЬНОЕ ПРАВОВЕДЕНИЕ /
INTERNATIONAL LAW AND COMPARATIVE LAW

UDC 341.1
IRSTI 10.87.47

B.Zh. Sagymbekov

*The Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan,
Kosshy c., the Republic of Kazakhstan*

INTERNATIONAL EXPERIENCE OF THE ORGANIZATIONS PROTECTING BUSINESS ENTITIES

Abstract. In this article, the author examines the international experience of activity of organizations protecting business. The analysis of international legal acts in the field of protection of the rights of entrepreneurs has shown that the main vector of their direction is focused on creating favorable conditions for the development of entrepreneurial activity and expanding the boundaries of international cooperation between specialized organizations and associations for business protection. Organizations for the protection of the rights of entrepreneurs are represented in almost all major associations, such as the UN, the Council of Europe, the European Union, the OECD, and the EAEU, whose activity is to develop appropriate recommendations for the elimination of certain problems in the field of business protection and human rights in a particular country. At the same time, the universal and leading international organizations for the protection of the rights of business entities are the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights and the Human Rights Council. The author also studied the experience of the functioning of business ombudsmen. Based on the experience of the USA and Georgia, recommendations have been developed to improve the activities of the Business Ombudsman of Kazakhstan.

Keywords: business; entrepreneurship; international organizations; UN; international acts; business ombudsman; entrepreneurs' rights.

Б.Ж. Сағымбеков

*Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы,
Қосшы қ., Қазақстан Республикасы*

БИЗНЕСТІ ҚОРҒАУ БОЙЫНША ҰЙЫМДАР ҚЫЗМЕТІНІҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕСІ

Аннотация. Бұл мақалада автор бизнесті қорғау жөніндегі ұйымдар қызметінің халықаралық тәжірибесін қарастырды. Кәсіпкерлердің құқықтарын қорғау саласындағы халықаралық құқықтық актілерді талдау олардың негізгі бағыты кәсіпкерлік қызметті дамытуға қолайлы жағдайлар жасауға және мамандандырылған ұйымдар мен бизнесті қорғау жөніндегі бірлестіктер арасындағы халықаралық ынтымақтастықтың шекараларын кеңейту болып табылады. Кәсіпкерлердің құқықтарын қорғау жөніндегі ұйымдар БҰҰ, Еуропа Кеңесі, Еуропалық Одақ, ЭЫДҰ, ЕАЭО сияқты барлық ірі бірлестіктерде ұсынылған, олардың қызметі белгілі бір елдегі бизнес пен адам құқықтарын қорғау саласындағы белгілі бір мәселелерді жою бойынша тиісті ұсынымдар әзірлеу болып табылады. Бұл ретте БҰҰ-ның Адам құқықтары жөніндегі Жоғарғы комиссарының басқармасы және адам құқықтары жөніндегі кеңесі кәсіпкерлік субъектілерінің құқықтарын қорғау жөніндегі әмбебап және жетекші халықаралық ұйымдар болып табылады. Автор сонымен қатар бизнес омбудсмендердің жұмыс істеу тәжірибесін зерттеді. АҚШ пен Грузияның тәжірибесі негізінде Қазақстан Бизнес омбудсменінің қызметін жақсарту бойынша ұсынымдар әзірленді.

Түйінді сөздер: бизнес; кәсіпкерлік; халықаралық ұйымдар; БҰҰ; халықаралық актілер; бизнес омбудсмен; кәсіпкерлердің құқықтары.

Б.Ж. Сағымбеков

Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан,
г. Косшы, Республика Казахстан

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНИЗАЦИЙ ПО ЗАЩИТЕ БИЗНЕСА

Аннотация. В настоящей статье автором рассмотрен международный опыт деятельности организаций по защите бизнеса. Анализ международных правовых актов в сфере защиты прав предпринимателей, показал, что основной вектор их направления ориентирован на создание благоприятных условий развития предпринимательской деятельности и расширение границ международного сотрудничества между специализированными организациями и объединениями по защите бизнеса. Организации по защите прав предпринимателей представлены практически во всех крупных объединениях, как ООН, Совет Европы, Европейский союз, ОЭСР, ЕАЭС, деятельность которых заключается в выработке соответствующих рекомендаций по устранению тех или иных проблем в сфере защиты бизнеса и прав человека в той или иной стране. При этом универсальными и ведущими международными организациями по защите прав субъектов предпринимательства являются Управление Верховного комиссара ООН по правам человека и Совет по правам человека. Автором также изучен опыт функционирования деятельности Бизнес омбудсменов. На основе опыта США и Грузии выработаны рекомендации по улучшению деятельности Бизнес омбудсмена Казахстана.

Ключевые слова: бизнес; предпринимательство; международные организации; ООН; международные акты; Бизнес омбудсмен; права предпринимателей.

DOI: 10.52425/25187252_2023_28_117

Introduction. In the context of ongoing political and legal reforms, the protection of business continues to be one of the priority and relevant areas of state development.

The Head of State noted that domestic business, the so-called national bourgeoisie, should be supported in every possible way, and those who hinder its development with unreasonable checks, extortion, and raiding, should be severely punished¹.

In recent years, the state has significantly expanded the range of legal guarantees for the protection of business entities.

The adopted legal acts and amendments to the legislation have significantly reduced various administrative barriers and the level of involvement of businesses in criminal proceedings.

Today, the existing national human rights organizations and institutions in Kazakhstan play a significant role in protecting business.

Thus, comprehensive protection of the rights and interests of business is one of the priorities of the National Chamber of Entrepreneurs «Atameken» (hereinafter – NCE «Atameken»).

At the same time, an important role in protecting the rights of business entities is played by the Institute of the Commissioner for the Protection of the Rights of Entrepreneurs of Kazakhstan – the Business Ombudsman, established in 2016. To implement its tasks, it is endowed with broad powers enshrined at the legislative level.

At the same time, the existing issues in the field of business require further improvement of the activities of the above-mentioned organizations and institutions, taking into account international best practices.

Materials and methods. When preparing the article, materials of international legal acts, foreign legislation regulating the activities of business protection organizations using methods of comparative legal analysis were used.

Results. The analysis of the international experience of business protection organizations shows that such organizations are represented in almost all major international organizations. At the same time, a special role at the country level in protecting business is played by business ombudsmen, whose positive experience can be

¹ Выступление Главы государства К.Ж. Токаева на расширенном заседании Правительства, 15 июля 2019 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.akorda.kz/ru/speeches/internal_political_affairs/in_speeches_and_addresses/vystuplenie-glavy-gosudarstva-k-tokaeva-na-rasshirennom-zasedanii-pravitelstva (дата обращения: 02.05.2023).

used in Kazakhstan.

Discussion. Currently, considerable attention is paid to entrepreneurship in theoretical research and in practice. The concepts of «entrepreneur» and «entrepreneurship» in their modern understanding were first used by the english economist Richard Cantillon, who expressed the opinion that an entrepreneur is a person acting under conditions of risk. Somewhat later, the french economist of the late XVIII- early XIX centuries J.B. Sey defined entrepreneurial activity as a combination of three factors of production - land, labor, capital [1].

Today, the policy of states in the field of support and protection of entrepreneurs is based on the program provisions of international regulatory legal acts and treaties.

Thus, the Universal Declaration of Human Rights of 1948 in Article 22 establishes that every person as a member of society has the right to exercise the rights necessary to maintain his dignity and for the free development of his personality, including in the economic field².

A provision of a similar legal nature is contained in the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (hereinafter – the Covenant) of 1966. Article 6 of the Covenant recognizes the right of every person to be able to earn a living by work that he freely chooses or to which he freely agrees, and also guarantees basic economic rights and freedoms of a person³.

In European countries, the rights of entrepreneurs and the state's obligation to protect them are enshrined in the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of November 4, 1950 . In particular, Article 4 of this international treaty enshrines the right of everyone to freedom of choice of professional, creative, commercial, and other activities necessary to meet the needs of a financial and economic nature⁴.

Along with universal conventions and treaties, international organizations have

adopted special documents to support and protect entrepreneurs. Thus, the Special Representative of the Secretary-General on Human rights and transnational companies and other enterprises has developed the «Guiding Principles of Entrepreneurship in the aspect of human rights» (hereinafter referred to as the UN Guidelines), (No. 17/4 of 16.06.2011) [2].

The UN Guiding Principles stipulate that states should ensure that government departments, agencies and other government agencies that determine business practices are aware of the state's human rights obligations and comply with them in fulfilling their respective mandates, including by providing them with relevant information, training and support.

Special attention in the UN Guidelines is paid to the issue of compliance by organizations with existing national laws, respect for human rights and freedoms enshrined in international acts and legislation of the country.

One of the latest adopted international documents in the field of protection of the rights of entrepreneurs is the Tashkent Declaration of the Commissioners for the Protection of the Rights of Entrepreneurs of Europe and Asia on cooperation in the field of protection of the rights and legitimate interests of business entities (hereinafter – the Tashkent Declaration) dated 12/14/2021. It follows from the Tashkent Declaration that all organizations for the protection and support of the rights of entrepreneurs should combine efforts to coordinate actions, study each other's best practices.

Thus, the above-mentioned acts constitute the international legal basis for the implementation and protection of entrepreneurship.

International organizations for the protection of the rights of entrepreneurs.

The universal and leading UN bodies for the protection of human rights, including business entities, are the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR) and the Human Rights Council (HRC).

² Всеобщая декларация прав человека: принята резолюцией 217 А (III) Генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml (дата обращения: 15.04.2023).

³ Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах: принят резолюцией 2200 А (XXI) Генеральной Ассамблеи от 16 декабря 1966 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactecon.shtml (дата обращения: 15.04.2023).

⁴ Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод. – г. Рим, 4 ноября 1950 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.coe.int/ru/web/compass/the-european-convention-on-human-rights-and-its-protocols> (дата обращения: 15.04.2023).

OHCHR plays a major role in promoting the business and human rights agenda in the UN system. It develops recommendations and training materials on the dissemination and implementation of the Guiding Principles of Entrepreneurship in the Aspect of Human Rights for states, companies, civil society and other stakeholders.

In the context of protecting the rights of entrepreneurs, the activities of the Working Group on Entrepreneurship and Human Rights (also referred to as the Business Working Group), (hereinafter referred to as the Working Group)⁵ deserve special attention.

The Working Group conducts annual visits to countries and regions in order to disseminate and support the implementation of the UN Guidelines⁶.

In accordance with Human Rights Council resolution 17/4, the Working Group is authorized to request and receive information from all relevant sources.

Special Procedures of the Human Rights Council (hereinafter referred to as Special Procedures)⁷ play an important role in protecting and supporting the rights of entrepreneurs. This body consists of independent human rights experts authorized to inform and advise on specific human rights issues or on human rights situations in certain countries.

Also, Special Procedures are either an individual (referred to as a «Special Rapporteur» or «Independent Expert»), or a working group consisting of five members (one from each UN regional group: Africa, Asia, Latin America and the Caribbean, Eastern Europe and a group of Western countries).

Thus, the review showed that international organizations dealing with entrepreneurship issues are focused on their protection and support from an exclusively economic and financial point of view.

Legal protection of entrepreneurs is limited to providing legal advice, developing proposals, making recommendations to the state and

considering individual violations in the areas of civil, tax, investment, financial, banking, social and administrative law.

Organizations for the protection of the rights of entrepreneurs in certain foreign countries.

The study of foreign legislation has shown that today, chambers of entrepreneurs (hereinafter referred to as CP), chambers of commerce and industry and various associations of entrepreneurs act as the main universal associations in most cases.

In most cases, CP are established in accordance with the law and are endowed with a number of functions and powers by the state.

For example, the functioning of the Austrian Chamber of Economics is carried out on the basis of the Law «On the Chamber of Economics» (1998), the Union of Chambers and Exchanges of Turkey – the Law «On Unions of Chambers of Commerce and Exchanges of Turkey and Chambers of Commerce and Commodity Exchanges» (2004).

Most CP have the status of non-profit organizations, have a territorial character, function, among other things, on the basis of the charter developed by the members, provide services to their members aimed at the development of entrepreneurship in general, use influence and authority to create a favorable legal climate and lobby for business interests in public authorities.

Union of Chambers and Exchanges of Turkey (TOVV) It is the largest non-governmental organization in this country, not pursuing the goal of profit-making, representing the interests of the private sector in government bodies.

The Union of Chambers and Exchanges of Turkey provides assistance to Turkish entrepreneurs in the development of their foreign economic and trade activities.

The Association of Chambers of Commerce and Industry of Germany (DIHK) is the parent organization of the territorial chambers of commerce and industry of Germany. According to the law, all German enterprises, except

⁵ Working Group on Business and Human Rights [Electronic resource] – Access mode: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/wg-business> (Access data: 02.05.2023).

⁶ About the mandate. Working Group on Business and Human Rights [Electronic resource] – Access mode: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/wg-business/about-mandate> (Access data: 02.05.2023).

⁷ Special Procedures of the Human Rights Council [Electronic resource] – Access mode: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures-human-rights-council> (Access data: 02.05.2023).

agricultural and handicraft enterprises, as well as persons of liberal professions, are members of the Chambers.

The DIHK is entrusted by the state with the management of the activities of the German Chambers of Foreign Trade (Auslandshandelskammer – AHK). These representative offices of German business abroad (120 representative offices in 80 countries) interact with German business associations, support and promote the interests of German firms, provide paid consulting services, and train personnel.

The US Chamber of Commerce was created to unite the efforts of local chambers of commerce and leading US companies in order to protect their interests. It consists of over 3 million companies, almost 3 thousand chambers of commerce of individual states and municipalities, 830 associations and 111 American chambers of commerce in foreign countries.

The main task performed by the US CC is lobbying the interests of the American business community before the US Congress, the US Administration, regulatory authorities, courts, the public and governments.

The British Business Chamber is the Chamber of Commerce and Industry of the United Kingdom (British Chamber of Commerce and Industry), which is a non-governmental non-profit organization. Its main tasks are to create favorable conditions for business, to help the comprehensive development of all areas of commerce, trade, economic, scientific and technical relations of businessmen of England with entrepreneurs of other countries, as well as to protect the rights and represent the legitimate interests of members of the Chamber in government agencies of Great Britain and in the world community.

The CCI of Great Britain comprehensively contributes to the development of the national and global economy, relying on British traditions and the experience of global business. The British Chamber of Commerce and Industry was founded in 1884 and has headquarters

in London, Manchester and Birmingham. The Chamber of Commerce and Industry publishes an annual catalog of commercial companies with a description of their services and prices, distributing it only to its members. The Chamber has its own trusted lawyers and business consultants.

Institutes of the Business Ombudsman.

The Ombudsman Institution is a traditional institution for conflict resolution and consensus building.

Since the middle 1990s, standards and recommendations for the effective functioning of the Ombudsman institution have been formulated by the UN (in the Paris Principles) and the Venice Commission of the Council of Europe.

The main purpose of the Ombudsman is: «... protection of citizens from unfair governance», that is, protection of the rights of an individual against measures taken by the government and state administration [3]. The Ombudsman does not resolve disputes between two individuals or two legal entities.

In most countries, Ombudsman institutions are established and operate within the framework of a legal act. For example, in the USA the Law on Fair Enforcement in Small Business (SBREFA) of 1996, in France the Government Decree of 2002, in Georgia the Law on the Business Ombudsman and the Tax Code.

As already noted, business ombudsmen exercise their powers by reviewing and resolving individual complaints. The forms and methods of filing such complaints may be different.

For example, complaints to the Ombudsman of the European Union can be submitted online or in a form that can be downloaded and then sent by mail or fax. There is a special page with complaint forms on the website of the European Ombudsman, which can be easily found⁸.

The National Ombudsman of the US Small Business Administration also accepts complaints by e-mail, online or by regular mail and fax⁹.

Complaints can also be addressed to the Ombudsman in France either by filling out a simple online form with the appropriate

⁸ Make a complaint to the European Ombudsman [Electronic resource] – Access mode: <https://secure.ombudsman.europa.eu/en/atyourservice/secured/complaintform.faces> (Access data: 02.05.2023).

⁹ Since its founding, SBA has delivered millions of loans, loan guarantees, contracts, counseling sessions, and other forms of assistance to small businesses / The U.S. Small Business Administration (SBA) [Electronic resource] – Access mode: <https://www.sba.gov/about-sba/organization> (Access data: 02.05.2023).

documentary evidence attached, or by sending information to the Ombudsman by mail.

The Ombudsman institutions in the USA, the UK and the European Ombudsman are authorized to request the necessary information from the government. Such information includes copies of available documents, as well as explanatory notes.

In addition to reviewing individual cases, ombudsmen have the right to make recommendations on improving the procedures and internal structure of government organizations.

In most countries, business ombudsmen prepare a report on their activities and compile various ratings.

The reports of the Ombudsmen are usually made public. The European Ombudsman, in the USA and Georgia – are submitted to the respective parliaments. These reports are not only aimed at making the Ombudsman report on his work during the year, but are also a serious tool to increase confidence in the work of this institution.

In the annual report to Congress, the US Business Ombudsman makes a rating of various government departments according to the degree of fairness of their activities in relation to business¹⁰.

In the Russian Federation, the activities of the Business Ombudsman are regulated by Federal Law No. 78-FZ of May 13, 2013 «On Authorized Representatives for the Protection of Entrepreneurs in the Russian Federation»¹¹.

The authorized representatives of the Russian Federation participate in the protection of the rights of entrepreneurs both during the investigation of criminal cases and in administrative disputes [3].

For example, in the criminal case of the entrepreneur Mr. S. on the fact of fraud, the Commissioner of the Russian Federation

appeared in court with a demand for recognition of his entrepreneurial activity. The judge, guided by the position of the Commissioner of the Russian Federation, changed the charge, which led to a reduction in the term from 9 years to 5 years 6 months.

Another example, a criminal case was initiated against the entrepreneur Mr. T. on charges of copyright infringement. The judge chose detention as a preventive measure against Mr. T. Nevertheless, taking into account the position of the Commissioner of the Russian Federation, the court changed the measure of restraint. The entrepreneur was released on bail.

It should be noted that for the convenience of entrepreneurs, a special application form is posted on the website of the Commissioner of the Russian Federation, which contains all the necessary details of the violation¹².

For comparison, we note that the website of the Commissioner for the Protection of the Rights of Entrepreneurs of Kazakhstan contains a section «Submit an appeal». At the same time, the site does not allow you to file a complaint, but only posts an appeal on the Commissioner's blog in the form of a «question-answer».

In Georgia, the Business Ombudsman oversees the protection of the rights and legitimate interests of a person related to the conduct of entrepreneurial activity on the territory of Georgia, identifies violations of these rights and legitimate interests by an administrative body and promotes the restoration of violated rights in accordance with the law¹³.

In certain cases, perform the functions of a judicial consultant (*Amicus Curiae*) in the Constitutional Court of Georgia.

Thus, in accordance with Article 55 of the Criminal Procedure Code of Georgia, a judicial consultant (assistant – *Amicus Curiae*) as an interested person who is not a party to a criminal case, he has the right to submit his written views

¹⁰ SBA's National Ombudsman works for small businesses to assist them with excessive federal regulatory issues / Office of the National Ombudsman. [Electronic resource] – Access mode: <https://www.sba.gov/about-sba/oversight-advocacy/office-national-ombudsman> (Access data: 02.05.2023).

¹¹ Об уполномоченных по защите прав предпринимателей в Российской Федерации: Федеральный закон от 07 мая 2013 г. №78-ФЗ [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_145997/ (дата обращения: 02.05.2023).

¹² Работа с обращениями / Уполномоченный при президенте РФ по защите прав предпринимателей [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://ombudsmanbiz.ru/rabota-s-obrashhenijami/> (дата обращения: 02.05.2023).

¹³ უფლებამოსილება და კომპეტენციის ფარგლები [Electronic resource] – Access mode: <https://businessombudsman.ge/en/about-us/activities> (Access data: 02.05.2023).

to the court no later than 5 days before the consideration of the case on the merits¹⁴.

Conclusion. Thus, our review allows us to draw the following conclusions:

1. The main vector of the direction of international legal acts in the field of protection of the rights of entrepreneurs is focused on creating favorable conditions for the development of entrepreneurial activity and expanding the boundaries of international cooperation between specialized organizations and associations for the protection of business.

2. Special attention is focused on the issues of conscientious and responsible business conduct on the part of individual entrepreneurs and companies.

3. In foreign countries (USA, Turkey, Great Britain, Germany,) business protection and support organizations are represented in the form of national and chambers of commerce and industry, various centers and bureaus for the protection of entrepreneurs' rights.

These organizations and associations were created primarily to protect and support the economic interests of entrepreneurs and also do not participate in the protection of the rights of entrepreneurs in criminal proceedings.

4. In a number of countries, at the level of national legislation, there is an institute of business ombudsmen (Commissioner for the Rights of entrepreneurs) with the authority to consider individual complaints of entrepreneurs, including those related to criminal proceedings.

5. The experience of the US Business Ombudsman is of the greatest interest to Kazakhstan. Despite the limitations of his powers to protect the rights of entrepreneurs in criminal proceedings, the US Business Ombudsman is charged with the duty to compile a rating of government agencies according to the degree of fairness of their activities in relation to business.

It is advisable to consider granting such

functions to the Commissioner for the Protection of the Rights of Entrepreneurs of Kazakhstan with the introduction of such a «rating of state bodies for the observance of the rights of entrepreneurs» when submitting an annual report.

6. In the light of the functioning of the Constitutional Court of the Republic of Kazakhstan, a positive example for our country is the experience of Georgia in the participation of the Business Ombudsman in the Constitutional Court as a judicial assistant in criminal cases on the protection of the rights of entrepreneurs. The introduction of such a tool can serve as an additional mechanism in matters of business protection.

Thus, the protection of the rights of entrepreneurs in Kazakhstan, taking into account international trends, should consist in the following areas:

- implementation and dissemination of business standards enshrined in the UN Guidelines;

- implementation in the business environment of anti-corruption standards provided for by the OECD Guidelines;

- activation of the work of NCE «Atameken» and the Commissioner for the Protection of the Rights of Entrepreneurs of Kazakhstan within the framework of international agreements in the field of business protection;

- establishment and strengthening of international cooperation with the UN Working Group on Business and Human Rights;

- strengthening analytical, predictive and preventive mechanisms for protecting the rights of entrepreneurs based on the experience of advanced countries;

- improving the legal culture and responsibility of doing business on the part of individual entrepreneurs and companies of the Republic of Kazakhstan.

List of sources used:

1. Банзрагч, Б. Понятие и содержание предпринимательства [Электронный ресурс] / Б. Банзрагч // Проблемы науки. – 2017. – №7(20). – С. 52-57. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-i-soderzhanie-predprinimatelstva> (дата обращения: 05.05.2023).

¹⁴ საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი [Electronic resource] – Access mode: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/90034> (Access data: 02.05.2023).

2. Руководящие принципы предпринимательской деятельности в аспекте прав человека [Электронный ресурс]: ООН, Нью-Йорк и Женева, 2011 – 47 с. – Режим доступа: https://www.ohchr.org/documents/publications/guidingprinciplesbusinesshr_ru.pdf (дата обращения: 05.05.2023).

3. Международный и Российский опыт: полномочия, компетенция и деятельность института бизнес омбудсмена [Электронный ресурс]: подготовлен М. Моргнером и Д.В. Крыловой / Эксперты Совета Европы ECCU-ПРЕКОП-1/2013, – 76 с. – Режим доступа: <https://rm.coe.int/16806d8110> (дата обращения: 05.05.2023).

References:

1. Banzragch, B. Ponjatie i sodержanie predprinimatel'stva [Jelektronnyj resurs] / B. Banzragch // Problemy nauki. – 2017. – №7(20). – С. 52-57. – Rezhim dostupa: <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-i-soderzhanie-predprinimatelstva> (data obrashhenija: 05.05.2023).

2. Rukovodjashhie principy predprinimatel'skoj dejatel'nosti v aspekte prav cheloveka [Jelektronnyj resurs]: OON, N'ju-Jork i Zheneva, 2011 – 47 s. – Rezhim dostupa: https://www.ohchr.org/documents/publications/guidingprinciplesbusinesshr_ru.pdf (data obrashhenija: 05.05.2023).

3. Mezhdunarodnyj i Rossijskij opyt: polnomochija, kompetencija i dejatel'nost' instituta biznes ombudsmena [Jelektronnyj resurs]: podgotovlen M. Morgnerom i D.V. Krylovoj / Jeksperty Soveta Evropy ECCU-PREKOP-1/2013, – 76 s. – Rezhim dostupa: <https://rm.coe.int/16806d8110> (data obrashhenija: 05.05.2023).

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Бақытжан Жасамұратұлы Сағымбеков – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының ведомствоаралық ғылыми-зерттеу институтының қылмыстық процесс проблемаларын зерттеу орталығының бас ғылыми қызметкері, LL.M құқық магистрі, e-mail: sagimbekov@mail.ru.

Сағымбеков Бахытжан Жасамуратович – главный научный сотрудник Центра исследования проблем уголовного процесса Межведомственного научно-исследовательского института Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, магистр права LL.M, e-mail: sagimbekov@mail.ru.

Sagymbekov Bakhytzhn Zhassamuratovich – Chief Researcher of the Center for the Study of Criminal Procedure Problems of the Interdepartmental Research Institute of the Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Master of Law LL.M, e-mail: sagimbekov@mail.ru.

АВТОРЛАР ҮШІН АҚПАРАТ

Журналдың айдарлары: Мемлекет және құқық теориясы мен тарихы; Конституциялық және әкімшілік құқық; Азаматтық және азаматтық-процестік құқық; Қылмыстық құқық және криминология, қылмыстық-атқарушылық құқық; Қылмыстық процесс, криминалистика, сот-сараптама қызметі, жедел-іздістіру қызметі; Прокурорлық қадағалау теориясы және тәжірибесі; Құқық қорғау және басқа мемлекеттік органдар қызметі; Педагогика, психология және әлеуметтік-экономикалық ғылымдар салаларындағы зерттеулер; Халықаралық құқық және салыстырмалы құқықтану. Журналдың тақырыптық бөлімдері авторлардың жариялауына тақырыбын таңдауына шектеу қоймайды, өйткені маңызды материалдар болса, айдарды кеңейтуге болады.

Журналға жариялануға: а) басқа басылымдарда бұрын жарияланған авторлық материалдар; б) ертеде жарияланған нәтижелермен салыстырғанда жаңа ақпараты жоқ мақалалар немесе нақты, тарихи немесе басқа да қателіктер, сонымен қатар келтіретін ғылыми фактілерге тура қарсылық келтіретін бекітулер және гипотезалар бар мақалалар; в) Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамалар және ведомстволық нормативтік актілеріне, шарттарға және т.б. сәйкес мемлекеттік құпиялар, қызметтік немесе коммерциялық құпияларға жататын мәліметтері бар материалдар; г) Қазақстан Республикасының заңнамаларына сәйкес жариялануға тыйым салынған материалдар қабылданбайды.

Берілген материалдардың мазмұны мен оның шынайылығы автордың жауапкершілігінде. Автордың көзқарасы Редкеңестің және редакцияның көзқарастарына сай келмеуі мүмкін. Редакция қажетті түзетулер мен қысқартулар жасауға құқылы. Материалдар қайтарылмайды. Жариялау бойынша мерзімдерді баспагер өз жауапкершілігіне алмайды. Егер де материал авторға (авторларға) қайта өңдеуге жіберілетін болса, автордың (авторлардың) қайта өңдеп, қайтарған күні материал түскен күні болып есептеледі. Әр автор (авторлар) бір нөмірде екі материал жариялай алады.

Материалдарды қабылдау және Журнал нөмірін құру келесі мерзімде жасалады: 1) тоқсанның бірінші айының 30 дейін – материалдарды жариялауға қабылдау; 2) тоқсанның екінші айының 30 дейін – журнал нөмірін құру бойынша Редакциялық алқаның және Редакцияның жұмыстары; 3) тоқсанның үшінші айының 30 дейін – журнал нөмірінің жобасын баспаханаға беру, журналды жариялау. Жаршыға мақалаларды рәсімдеу бойынша талаптар: 1) жариялауға арналған мақалаларда ғылыми зерттеулердің түпнұсқалар нәтижелері болуы қажет; 2) мақала мәтіні doc (Microsoft Word) A4 парағындағы форматта рәсімделеді, кітап бағытында, негізгі мәтіннің көлемі 8 бетке дейін, Times New Roman қарпінде, 14 pt, интервалы – 1,0; жолақтар арасы – біреу; форматтау – ені бойынша, абзацтық шегіну – 1,25 см, барлық жағынан өрістері – 20 мм, нөмірлеу міндетті түрде беттің төменгі жағындағы ортада; 3) мақала электронды түрде беріледі, рәсімделген келесі мәліметтердің көрсетілуімен беріледі: сол жақ бұрышында ЭОЖ (Әмбебап ондық жіктеу), МҒТАР (Мемлекетаралық ғылыми-техникалық ақпараттар рубрикаторы) (<http://grnti.ru>); автордың (авторлардың) аты-жөні (2 автордан аспау қажет), ғылыми атағы, ғылыми дәрежесі, академиялық дәрежесі, жұмыс орны, қаласы, мемлекеті, мақаланың аты (жартылай боялған басты әріптермен), аннотациясы (сөздердің саны 100-ден 150-ге дейін), түйінді сөздері (8-10 сөз) қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде. Ұйымның толық аты, қаласы, мемлекеті (егер де авторлар басқа ұйымдарда жұмыс жасайтын болса, автор тегінің және тиісті ұйымның қасына бірдей белгі қойылуы қажет).

Аннотацияда мазмұны бойынша мақаланың атауын қайталамауы, формулалардың, библиографиялық сілтемелердің болмауы, мақаланың құрылымын сақтай отырып, мақаланың қысқаша мазмұнын көрсетуі тиіс.

Түйінді сөздер мақаланың негізгі мазмұнын көрсетуі, мүмкіндігінше тақырып аты мен түйіндегі сөздер қайталанбауы тиіс, терминдерді мақала мәтінінен пайдаланған жөн, сонымен қатар мақаланы ақпаратты жүйелерден табуды кеңейтетін және оны жеңілдетуге мүмкіндік

беретін, басқа да маңызды ұғымдар мен мәнінің саласын анықтайтын терминдердің болуы қажет; мақала мәтінінде кіріспе, зерттеу материалы мен әдістері, нәтиже/талқылау, қорытынды/шешімнің болуы; қаржыландыру туралы ақпарат (бар болса); пайдаланылған әдебиеттер, ақпарат көздері мақаланы дайындау барысында (әдебиеттер тізімі) оның соңына орналасады (соның ішінде 1/3 кем емес шет тіліндегі шетелдік сілтемелер көздерінің болуы). Редакциялық алқа әдебиеттер тізімінде (Scopus, Web of Science) журналдарының жаһан бойынша индекстер сілтемелері бар мақалаларына сілтеме жасауды ұсынады. Мақалада сілтемелер аталу тәртібі бойынша нөмірленуі қажет. Мақаладағы сілтемелер нөмірі квадратты жақшалармен рәсімделеді. Мақаладағы әдебиеттерге бірінші сілтеме [1] нөмірлі болуы қажет, екінші – [2] және с.с. Материалдың авторы көрсетілмеген электрондық ресурстар, статистикалық жинақтар, нормативтік құқықтық актілер әр беттік сілтемелерде көрсетіледі және пайдаланылған әдебиеттер тізімі енгізілмейді. Мақаланың негізгі мәтініндегі кітапқа сілтеме пайдаланылған беттерді көрсетуі қажет (мысалы, [2, 545 б.]). Әдебиеттер тізімі МЕМСТ 7.1.-2003 «Библиографиялық жазба. Жалпы талаптар және толтыру ережесіне» сәйкес рәсімделеді. Қайта сілтеме жасалған кезде алдыңғы қолданған сілтеме нөмірі беріледі. Интернет-ресурстарға сілтеме жасалғанда автор, мақала мәтіні көрсетіледі, көздері, электрондық толық мекенжайы, оған кірген күні көрсетіледі. Жеке хабарламаларға, есептерге, қорғалмаған диссертацияларға және басқа да жарияланбаған материалдарға сілтеме жасауға рұқсат етілмейді. Мақаладағы әдебиеттер тізімі роман әліпбиімен (References) рәсімделеді (<http://translit.ru> сайтында орыс әліпбиінен латыншаға транслитерация жасайтын бағдарлама бар. Автордың өзіне-өзі сілтеме жасауы әдебиеттер тізіміндегі сілтемелердің жалпы санымен салыстырғанда 20% аспауы қажет. Сапалы рәсімделген және аударылған аннотация, түйінді сөздер, әдебиеттер тізімі мақалаға деген ынтаны, сонымен қатар шетелдік әріптестердің сілтеме жасауын арттырады. 4) формула теру үшін формулалар редакторы Microsoft Equation 3.0. пайдаланылады. Формулалар латын әліпбиімен теріледі, шрифтін көлемі 11. Мақалада сілтеме бар формулалар ғана нөмірленеді. Кестелер, суреттер (графикалық материалдар) айтылғаннан кейін орналастырылуы қажет. Әрбір иллюстрациядан кейін жазу болуы қажет. Суреттер анық, барлық детальдарды жеткізе алатындай күйде орындалуы қажет, нөмірленген, қол қойылған және электронды түрде берілуі тиіс. Кестенің атауы бас әріптермен, ал оның астындағылар жолақтағы әріптермен жазылса да болады, егер де олар бір сөйлемді құраса.

Көпшілікке белгілілерден басқа барлық аббревиатуралар және қысқартулар мәтінде бірінші рет қолданғаннан бастап ашылып жазылуы қажет.

Материалдар ақысыз жарияланады. Мақала редакцияға «Мақалаларды онлайн беру және рецензиялау жүйесі» арқылы жолданады (Vestnik.academy-gp.kz).

Журналдың электрондық мұрағаты Журналдың ресми сайтында (vestnikacademy.kz) ашық қолжетімділікте орналастырылады.

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ

Рубрики журнала: Теория и история государства и права; Конституционное и административное право; Гражданское и гражданско-процессуальное право; Уголовное право и криминология, уголовно-исполнительное право; Уголовный процесс, криминалистика, судебно-экспертная деятельность, оперативно-розыскная деятельность; Теория и практика прокурорского надзора; Деятельность правоохранительных и иных государственных органов; Исследования в сфере педагогики, психологии и социально-экономических наук; Международное право и сравнительное правоведение. Заявленные тематические разделы Журнала не ограничивают авторов в выборе темы публикации, так как при наличии актуального материала рубрикация может быть расширена.

К публикации в Журнал не принимаются: а) авторские материалы, ранее опубликованные в других изданиях; б) статьи, не содержащие новой информации, по сравнению с ранее опубликованными результатами, либо содержащие фактические, исторические или иные ошибки, а также статьи, содержащие утверждения и гипотезы, прямо противоречащие установленным научным фактам; в) материалы, содержащие сведения, которые составляют государственные секреты, служебную или коммерческую тайну в соответствии с действующим законодательством Республики Казахстан и ведомственными нормативными актами, договорами и т.д.; г) материалы, запрещенные к опубликованию в соответствии с законодательством Республики Казахстан.

За достоверность и содержание предоставленных материалов ответственность несет автор. Мнения авторов могут не совпадать с точкой зрения Редаксовета и редакции. Редакция имеет право производить необходимые правку и сокращения. Материалы не возвращаются. Издатель не берет на себя обязательства по срокам публикации. Если материал направляется автору (авторам) на доработку, то датой поступления считается дата возвращения автором (авторами) переработанного материала. Каждый автор (авторы) может опубликовать в одном выпуске не более двух материалов.

Прием материалов и формирование номера Журнала осуществляется в следующие сроки: 1) до 30 числа первого месяца квартала – прием материалов для публикации; 2) до 30 числа второго месяца квартала – работа Редакции по формированию номера Журнала; 3) до 30 числа третьего месяца квартала – передача проекта номера Журнала в типографию, опубликование Журнала. Требования по оформлению статей в Журнал: 1) статья для публикации должна содержать результаты оригинальных научных исследований; 2) текст статьи оформляется в формате doc (Microsoft Word) страница – А4, книжная ориентация, объем основного текста до 8 страниц, шрифт Times New Roman, кегль 14 пт, интервал – 1,0; межстрочный интервал – одинарный, форматирование – по ширине, абзацный отступ – 1,25 см, поля – 20 мм со всех сторон, нумерация обязательная внизу по центру страницы; 3) статья представляется в электронном виде, оформленная с указанием следующих сведений: в левом верхнем углу индекс УДК (универсальный десятичный классификатор, МРНТИ (Межгосударственный рубрикатор научно-технической информации) (<http://grnti.ru>); фамилия, имя, отчество автора (ов) (не более 2-х авторов), ученая степень, ученое звание, академическая степень (при наличии), информация о месте работы автора, город, страна, название статьи (прописными буквами, полужирным шрифтом), аннотация (количество слов – от 100 до 150), ключевые слова (8-10 слов) на казахском, русском и английском языках. Полное наименование организации, города, страны (если авторы работают в разных организациях, необходимо поставить одинаковый значок около фамилии автора и соответствующей организации).

Аннотация не должна по содержанию повторять название статьи, содержать формулы, содержать библиографические ссылки, должна отражать краткое содержание статьи, сохраняя структуру статьи.

Ключевые слова должны отражать основное содержание статьи, по возможности не повторять термины заглавия и аннотации, использовать термины из текста статьи, а также термины, определяющие предметную область и включающие другие важные понятия, позволяющие облегчить и расширить возможности нахождения статьи средствами информационной системы; текст статьи, содержащий введение, материалы и методы исследования, результаты/обсуждение, заключение/выводы; информацию о финансировании (при наличии); список использованных при подготовке статьи информационных источников (список литературы) располагается в конце статьи (в том числе не менее 1/3 иностранных источников на иностранном языке от общего количества). Редакционная коллегия рекомендует в списке литературы ссылаться на статьи из журналов по глобальным индексам цитирования (Scopus, Web of Science). Ссылки должны быть пронумерованы строго по порядку упоминания в тексте. Номер ссылки в тексте статьи оформляется в квадратных скобках. Первая ссылка в тексте на литературу должна иметь номер [1], вторая – [2] и т.д. Электронные ресурсы, в которых не указан автор материала, статистические сборники, нормативно-правовые акты указываются в постраничных сносках и в список использованной литературы не вносятся. Ссылка на книгу в основном тексте статьи должна сопровождаться указанием использованных страниц (например [2, 545 стр.]). Список литературы оформляется в соответствии с ГОСТ 7.1.-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления». При повторном цитировании источника ему присваивается номер первоначального цитирования. При ссылках на Интернет-ресурсы указывается автор, название текста, источник, полный электронный адрес материала, дата его посещения. Не разрешается ссылка на частные сообщения, отчеты, не защищенные диссертации и другие неопубликованные материалы. Пристатейные списки литературы оформляются также в романском алфавите (References). На сайте <http://translit.ru> имеется программа транслитерации русского языка в латиницу. Самоцитирование автора допускается не более 20% от количества источников в списке литературы. Качественно оформленные и переведенные аннотация, ключевые слова, список литературы повышают интерес к статье, а также вероятность цитирования статьи зарубежными коллегами; 4) для набора формул следует использовать встроенный редактор формул Microsoft Equation 3.0. Формулы набираются латинским алфавитом, размер шрифта 11. Нумеруются только те формулы, на которые есть ссылки в тексте. Таблицы, рисунки (графический материал) должны располагаться после упоминания. С каждой иллюстрацией должна следовать надпись. Рисунки должны быть выполнены четко, в формате, обеспечивающем ясность передачи всех деталей, пронумерованы, подписаны и представлены на электронном носителе. Заголовки граф таблицы начинаются с прописных букв, а подзаголовки могут начинаться со строчных букв, если они составляют одно предложение с заголовком.

Все аббревиатуры и сокращения, за исключением заведомо общеизвестных, должны быть расшифрованы при первом употреблении в тексте. Статьи публикуются на безвозмездной основе. Статья направляется в редакцию через «Систему онлайн подачи и рецензирования статей» (Vestnik.academy-kp.kz).

Электронный архив Журнала выкладывается в открытом доступе на официальном сайте Журнала: vestnikacademy.kz.

INFORMATION FOR AUTHORS

Headings of the Journal: - Theory and history of state and law; - Constitutional and Administrative Law; - Civil and Civil Procedure Law; - Criminal Law and Criminology, Penal Law; - Criminal procedure, Criminalistics, Forensic Expertise, Operational Investigative Activities; - Theory and Practice of Prosecutorial Oversight; - The Activities of Law Enforcement and Other Government Agencies; - Research in the Field of Pedagogy, Psychology and Socio-Economic Sciences; - International Law and Comparative Law. The thematic sections of the Journal do not limit the authors in choosing the topic of publication, since if there is interesting, relevant material, the rubrication can be expanded.

The following are not accepted for publication in the Journal: a) copyrighted materials previously published in other publications; b) articles that do not contain new information, compared with previously published results, or contain actual, historical or other errors, as well as articles containing statements and hypotheses that directly contradict established scientific facts; c) materials containing information that constitutes state secrets, official or commercial secrets in accordance with the current legislation of the Republic of Kazakhstan and departmental regulations, agreements, etc.; d) materials prohibited for publication in accordance with the legislation of the Republic of Kazakhstan.

An author is responsible for the accuracy and content of the materials provided. The opinions of the authors may not coincide with the point of view of the Editorial Council and the editors. The editors have the right to make the necessary revisions and reductions. Materials are not returned. The publisher does not undertake obligations on the timing of publication. If the material is sent to the author (s) for revision, the date of receipt is the date of return by the author (s) of the revised material. Each author (s) can publish in one issue no more than two materials.

Reception of materials and the formation of the Journal number is carried out in the following terms: 1) until the 30th day of the first month of the quarter - acceptance of materials for publication; 2) until the 30th day of the second month of the quarter - the work of the Editorial Board on the formation of the Journal number; 3) until the 30th day of the third month of the quarter - transfer of the draft number of the Journal to the printing house, publication of the Journal. Requirements for articles to be accepted in the Journal: 1) article for publication must contain the results of original scientific research; 2) text of the article is in the format of doc (Microsoft Word) page - A4, portrait orientation, the volume of the main text up to 8 pages, font Times New Roman, size 14 pt, spacing - 1.0; single line spacing, formatting - in width, paragraph indent - 1.25 cm, margins - 20 mm on all sides, numbering is obligatory at the bottom in the center of the page; 3) article is submitted in electronic form, issued with the following information: in the upper left corner, the UDC index (universal decimal classifier, IRSTI (Interstate rubricator of scientific and technical information) (<http://grnti.ru>); surname, name, patronymic of the author (s) (no more than 2 authors), academic title, academic degree (if available), information about the place of work of the author, city, country, article title (in capital letters, bold) , abstract (number of words - from 100 to 150) keywords (8-10 words) in Kazakh, Russian and English. Full name of the organization, city, country (if the authors work in different organizations, you must put the same icon next to the author's name and the corresponding organization).

The abstract should not repeat the title of the article, contain formulas, contain bibliographic references, should reflect the summary of the article, keeping the structure of the article.

Keywords should reflect the main content of the article, if possible not repeat the terms of the title and annotations, use the terms from the text of the article, as well as terms defining the subject area and include other important concepts that make it possible to facilitate and expand the possibilities of finding the article by means of an information system; text of the article containing the introduction, materials and methods of research results/discussion, conclusion/summary; information on funding (if applicable); list of information sources used in the preparation of an article (references) is located at the end of the article (including at least 1/3 of foreign sources in a foreign language of the total). The editorial board recommends in the list of references to refer to articles from magazines on global

citation indices (Scopus, Web of Science). References should be numbered strictly in the order of mention in the text. The reference number in the text of the article is in square brackets. The first reference in the text to the literature should have the number [1], the second – [2], etc. Electronic resources that do not specify the author of the sources, statistical data, normative legal acts are indicated in page-by-page footnotes and not included in the references list.

The reference to the book in the main text of the article should be accompanied by an indication of the pages used (for example, [2, 545 p.]). References are made in accordance with GOST 7.1.-2003 «Bibliographic record. Bibliographic description. General requirements and rules of drafting». When re-quoting a source, it is assigned an initial citation number. When linking to the Internet resources, the author, the name of the text, the source, the full electronic address of the material, the date of its visit are indicated. Reference to private messages, reports, dissertation and other unpublished materials is not permitted. Work references are also drawn up in the Roman alphabet (References). On the site <http://translit.ru> there is a program for transliteration of the Russian language into Latin. The author's self-citation is allowed no more than 20% of the number of sources in the list of references. Qualitatively executed and translated abstract, keywords, bibliography increase interest in the article, as well as the likelihood of citing the article by foreign colleagues; 4) for the set of formulas, use the built-in formula editor Microsoft Equation 3.0. Formulas are typed in the Latin alphabet, font size 11. Only those formulas that are referenced in the text are numbered. Tables, figures (graphic material) should be located after the mention. Each illustration should follow the inscription. Figures should be made clearly, in a format that ensures the clarity of the transfer of all the details, numbered, signed and presented on electronic media. The headings of the table columns begin with capital letters, and subheadings can begin with lowercase letters if they constitute one sentence with a heading.

All abbreviations, with the exception of obviously well-known, should be deciphered when first used in the text. Articles are published free of charge. The article is sent to the Editorial Office via the Online Submission and Review System (Vestnik.academy-gp.kz).

The electronic archive of the Journal is put out in the public domain on the official website of the Journal: vestnikacademy.kz.

Құрылтайшы:
Құқық қорғау органдары академиясы
010078, Ақмола облысы, Қосшы қ.,
Республика көшесі, 94-құрылыс
Тел.\факс: 8 (71651) 68-100
e-mail: academy-gp.kz, vestnikacademy.kz

Басуға 2023 жылдың 30 маусымында қол қойылған
Пішімі 84х60^{1/8}. Көлемі-130 бет.
Журналды басып шығарған
«Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының
жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы» ММ баспасы.
010078, Ақмола облысы, Қосшы қ.,
Республика көшесі, 94-құрылыс